Stretnutie východoslovenských archeológov

Zborník príspevkov

z 28. stretnutia v Stropkove v roku 2019

Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV Nitra

Archeologický ústav SAV Nitra

Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov

Stretnutie východoslovenských archeológov

Zborník príspevkov z 28. stretnutia

Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov
13.11.2019

Nitra 2020

Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV Nitra

Zodpovedný redaktor / Editor in chief
Margaréta Musilová

Zostavovateľ / Edited by
Mária Kotorová-Jenčová

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Mária Kotorová-Jenčová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Tlačiareň Akcent s.r.o. Svidník

© Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV Nitra

Za znenie a obsah príspevku zodpovedajú autori. Neprešlo jazykovou úpravou.
The authors are responsible for the contributions, the are published without language editing.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná, alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania, alebo iným použitím informačného systému, vrátane webových stránok bez predbežného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.
No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Na obálke / On the cover
Stolový zvonček (1561). Stropkov – hrad */ The little table bell (1561). Stropkov – Castle.*

ISBN 978-80-570-2468-2

Nitra 2020

OBSAH

Margaréta Musilová, PhDr. (SAS pri SAV Nitra)
Na úvod 5

Mária Kotorová-Jenčová, PhDr., PhD.
28. stretnutie východoslovenských archeológov v Stropkove.....7

Mária Lamiová-Schmiedlová, PhDr. CSc.
Spomienky na PhDr. Jána Pástora, CSc. 9

Eva Horváthová, PhDr., PhD. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Aktuálny stav výskumu opevnenej osady bádenskej kultúry v Prešove 13

Štefan Olšav, Mgr. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice; UK Bratislava)
Ladislav Olexa, PhDr. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Predbežné výsledky výskumu v Nižnej Myšli v r. 2019.....29

Jan Gancarski, mgr (Muzeum Podkarpackie w Krośnie, PL)
Pawel Madej, PhD (Muzeum Podkarpackie w Krośnie, PL)
Badania wykopaliskowe na grodzisku w Trzcinicy w 2019 r. Wyniki wykopalisk, a wyniki badań gradiometrem.....37

Elena Miroššayová, PhDr., CSc. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Typológia keltskej keramiky zo Zemplína (Výskum 2001, 2002).....43

Igor Prochnenko, doc., PhD. (Užhorodská národná univerzita, UA),
Maria Zhylenko (Užhorodská národná univerzita, UA)
Vyskum hradu Seredne Archeologickou expedíciou Užhorodskej národnej univerzity 47

Marián Čurný, Mgr., PhD. (Zemplínske múzeum Michalovce)
Tri archeologické výskumy Zemplínskeho múzea v Michalovciach v roku 2019 (Kráľovský Chlmec, Michalovce, Vinné).....65

Mária Kotorová-Jenčová, PhDr., PhD. (Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov)
Osídlenie Stropkova a okolia.....71

Mária Kotorová-Jenčová, PhDr., PhD. (Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov)
Nálezy zo zbierky Jána Cichého.....87

NA ÚVOD

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

som rada, že Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV v Nitre v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre môže aj finančne prispieť k vzniku Zborníka príspevkov z 28. stretnutia východoslovenských archeológov v Stropkove v roku 2019. V zastúpení Výboru SAS pri SAV, ako predsedníčka spoločnosti, som sa zúčastnila dvoch stretnutí východoslovenských archeológov, prvýkrát v roku 2015 v Hanušovciach nad Topľou, kde som mala možnosť vidieť unikátny archeologický skanzen Živá archeológia, založený vtedajšou riaditeľkou Múzea v Hanušovciach Marikou Kotorovou-Jenčovou, a druhýkrát v Starej Ľubovni v roku 2017. V Starej Ľubovni som vystúpila s príspevkom o výskume Bratislavského hradu a objave unikátnych keltsko-rímskych stavieb z 1. storočia pred Kr. Každé takéto stretnutie je veľmi prínosné pre celú spoločnosť archeológov, máme možnosť sa navzájom nielen spoznať, ale aj informovať o nových objavoch a skúsenostiach v odbore.

Ja osobne som sa potešila stretnutiu a bližšiemu zoznámeniu sa s pani PhDr. Máriou Lamiovou-Schmiedlovou, CSc., s mimoriadne čipernou a žartom sršiacou PhDr. Zlaticou Čilinskou, DrSc. a s doc. PhDr. Mariánom Vizdalom, CSc. Stretnutia takéhoto osobného druhu priblížia vždy životný príbeh, ktorý sprevádza jednotlivé osobnosti a ich objavy. Zostanú tak nezmazateľne v pamäti. Samozrejme, že som si so záujmom a obdivom vypočula príspevky aj od ostatných kolegov. 28. ročník bol mimoriadne obsažný, o jeho obsahu sa dozviete práve v tomto Zborníku. Ďakujem týmto mojej konškoláčke z vysokej školy PhDr. Marike Kotorovej-Jenčovej, PhD., ktorá toto stretnutie v stropkovskom kaštieli úspešne zorganizovala.

V roku 2020, v tomto pandemickom roku sa žiaľ 29. výročné stretnutie nemohlo uskutočniť. Za usporiadateľa sa prihlásilo Zemplínske múzeum v Michalovciach. Verím, že sa Mgr. Mariánovi Čurnému, PhD. podarí v roku 2021 zorganizovať o to väčšie a úspešnejšie podujatie, na ktorom sa opäť rada zvítam so všetkými účastníkmi a dozviem sa o nových výskumoch a objavoch, ktoré sa aj napriek núdzovým opatreniam podarilo na východnom Slovensku dosiahnuť.

PhDr. Margaréta Musilová
predsedníčka
Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV Nitra

Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV v Nitre
Archeologický ústav SAV v Nitre
Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov

Vás pozývajú na

28. stretnutie
východoslovenských archeológov

Kaštieľ Stropkov, 13. 11. 2019

PROGRAM

9.00 - 9.30 Prezentácia

9.30 Otvorenie a príhovory hostí

10.00 – 12.00 Prvý prednáškový blok

Mária Lamiová-Schmiedlová, PhDr. CSc.
Spomienky na PhDr, Jána Pastora, CSc.

Eva Horváthová, PhDr., PhD. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Aktuálny stav výskumu opevnenej osady badenskej kultúry v Prešove.

Rastislav Hreha, Mgr., PhD./ Lucia Luštíková, Mgr., PhD./ Róbert Malček, Mgr., PhD./ Miroslava Švihurová,, Mgr., PhD. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Predbežné výsledky záchranných výskumov na trase plynovodu, v k.ú. Drahňova a Krišovskej Lieskovej.

Štefan Olšav, Mgr. (AÚ SAV Nitra, UK Bratislava)
Predbežné výsledky výskumu v Nižnej Myšli v r. 2019.

Jan Gancarski, mgr, Pawel Madej, Dr. (Muzeum Podkarpackie Krosno, PL)
Badania wykopaliskowe na grodzisku w Trzcinicy w 2019 r. Wyniki wykopalisk, a wyniki badań gradiometrem.

12.00 – 13.00 Prestávka na obed

13.00 – 13.30 **Prehliadka aktuálneho výskumu Stropkovského hradu** (Mário Comisso, Mgr.)

13.30 – 15.30 Druhý prednáškový blok

Elena Miroššayová, PhDr., CSc. (AÚ SAV Nitra, OVVS Košice)
Typológia keltskej keramiky zo Zemplína (Výskum 2001, 2002).

Igor Prochnenko, doc., PhD. (Užhorodská národná univerzita, UA)
Vyskum na hrade Hust v roku 2019.

Mgr. Marián Čurný, PhD. (Zemplínske múzeum v Michalovciach)
Tri výskumy Zemplínskeho múzea v Michalovciach (Kráľovský Chlmec, Michalovce, Vinné).

Mário Comisso, Mgr. (376AD sro.)
Polohopisná a výškopisná dokumentácia nálezových situácií - cesta od "milimetráku" po 3D fotogrametriu.

Martin Sabol,Bc./ Richard Oľhava (ArcheoSpace s.r.o.)
Terénne a digitalizačné aktivity v Českej a Slovenskej republike za rok 2019.

Mária Kotorová Jenčová, PhDr., PhD. (KM– Kaštieľ Stropkov)
Osídlenie Stropkova a okolia a nálezy zo zbierky Jána Cichého.

15.30 – 16.30 Postery a neformálne rozhovory

Daniel Repka, Mgr., PhD./ Michal Hudák, Mgr./ Mária Hudáková, Mgr./ Juraj Timura, Mgr. (Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi)
Zberové nálezy z doby laténskej z Hozelca, okr.Poprad.

Michal Hudák, Mgr./ Mária Hudáková, Mgr./ Juraj Timura, Mgr./ Martin Hložek, Ph.D
Sklenené koráliky z detského hrobu z Hrabušíc.

Michal Hudák, Mgr./ Mária Hudáková, Mgr./ Juraj Timura, Mgr./ Martin Hložek, Ph.D./ Dominika Oravkinová, Mgr., PhD.
Nové nálezy z doby bronzovej z lokality Gánovce – Za stodolami.

Zuzana Kasenčáková, Mgr. Peter Ďurica, Mgr. (376AD sro.)
ARcheologia – AR v archeológii (možnosti prezentovania výskumov).

16.30 Zhodnotenie a záver stretnutia

Pozvánka a program 28. stretnutia východoslovenských archeológov v Kaštieli Stropkov v r. 2019.

28. stretnutie východoslovenských archeológov v Kaštieli Stropkov.

28. stretnutie východoslovenských archeológov v Stropkove

Každoročné odborné stretnutia archeológov na východnom Slovensku sa začali viac-menej spontánne v roku 1991 v Košiciach zásluhou PhDr. Márie Lamiovej-Schmiedlovej, CSc., vtedajšej vedúcej košického pracoviska Archeologického ústavu SAV v Nitre. Dr. M. Lamiová-Schmiedlová spomína: *Cieľom bolo, aby sa poznali kolegovia zo všetkých pracovísk regiónu a informovali sa o svojej práci. Je potešiteľné, že tieto stretnutia sa odvtedy konajú každoročne, vždy na inom pracovisku a vyvinuli sa z nich zaujímavé odborné akcie.*[1]

Možno povedať, že stanovený cieľ sa plní vrchovatou mierou. Pravidelní či občasní účastníci týchto stretnutí oceňujú nielen ich odbornú úroveň, ale tiež bezprostrednú a priateľskú atmosféru, možnosť výmeny informácií i nadviazania neformálnych kolegiálnych vzťahov. Pre budovanie archeologickej komunity na regionálnej úrovni, dnes už aj s prienikmi do blízkeho zahraničia, sú tieto výročné stretnutia nenahraditeľné. Organizátorom podujatia je Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV v Nitre, Archeologický ústav SAV v Nitre a vždy iná organizácia, v ktorej pôsobí archeológ, v roli hostiteľa. Takto sa archeológovia schádzajú na rôznorodých miestach a spoznávajú rôzne inštitúcie.

28. ročník stretnutia východoslovenských archeológov spoluorganizovalo Krajské múzeum v Prešove – pobočka Kaštieľ Stropkov. 13. 11. 2019 sa v reprezentačnej sále stropkovského kaštieľa stretlo vyše 30 účastníkov – archeológov z akademických, múzejných, pamiatkarských pracovísk, zo súkromných spoločností, doplnených o miestnych priaznivcov archeológie. 11 referátov a 4 posterové prezentácie predstavili nielen najaktuálnejšie terénne aktivity na východnom Slovensku, v Poľsku, na Ukrajine a v Českej republike, ale aj výsledky hlbšieho teoretického bádania a nové formy výskumnej dokumentácie a prezentácie. Veľmi potešujúca bola účasť zakladateľky stretnutí východoslovenských archeológov a nestorky východoslovenskej archeológie PhDr. Márie Lamiovej-Schmiedlovej, CSc., ktorá aktívne vystúpila s príspevkom o ďalšej významnej postave archeológie východného Slovenska PhDr. Jánovi Pástorovi, CSc. Pani doktorka zároveň moderovala popoludňajší blok prednášok. Dopoludňajší program uvádzala PhDr. Elena Miroššayová, CSc. Odborný program seminára doplnila prehliadka prebiehajúceho výskumu v areáli Stropkovského hradu s výkladom vedúceho výskumu Mgr. Mária Comissa.

V závere stretnutia organizátori navrhli prednášajúcim možnosť publikovať ich príspevky v elektronickom zborníku. V minulosti už bola iniciatíva publikovať referáty prezentované na stretnutí formou abstraktov.[2] Škoda, že sa v danom úsilí nepokračovalo. Bolo by určite prospešné, ak by sa publikovanie príspevkov, ktoré odznejú na stretnutiach východoslovenských archeológov, stalo v budúcnosti samozrejmosťou. Publikačný výstup iste zvýši váhu týchto podujatí a sprostredkuje prezentované okruhy a témy odbornej i laickej verejnosti.

Vďaka SAS pri SAV a AÚ SAV v Nitre sa napokon podarilo vydať zborník príspevkov z 28. stretnutia aj v printovej podobe, i keď iba vo veľmi nízkom náklade. Jeho elektronická forma je prístupná na http://www.sas.sav.sk/. Žiaľ, nie všetci referujúci poskytli svoje príspevky na publikovanie. Veríme však, že aj napriek tomu predstaví zborník paletu informácií o nových výskumoch a nálezoch a o odborných témach, riešených na 28. stretnutí východoslovenských archeológov. Všetkým autorom ďakujeme.

PhDr. Mária Kotorová-Jenčová, PhD.
zostavovateľka

---

[1] *M. Lamiová-Schmiedlová: Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV v Košiciach je 65-ročné. Spomienky. In: Východoslovenský pravek 11, 2018, 307 – 326 (321).*
[2] *Informátor SAS 2014-2, 21 – 24.*

Časť účastníkov 28. stretnutia východoslovenských archeológov v Kaštieli Stropkov.

Časť účastníkov 28. stretnutia východoslovenských archeológov pred stropkovským kaštieľom.

SPOMIENKY NA PHDR. JÁNA PÁSTORA, CSC.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Prevažnej väčšine archeológov je meno Dr. Jána Pástora, CSc. známe už len z literatúry, preto by som rada využila príležitosť, aby som ho priblížila ako človeka, ktorého som mala možnosť dlhé roky poznať.

Jeho životné osudy boli ovplyvnené hektickými udalosťami 20. storočia. Narodil sa 16. decembra 1909 v Užhorode – v Rakúsko -Uhorskej monarchii. Stredoškolské a vysokoškolské štúdiá absolvoval v Československej republike. V roku 1938 sa spolu s pohraničnými mestami dostal do Maďarska a v roku 1945 sa stal občanom Sovietskeho zväzu. V roku 1947 sa mu podarilo aj s rodinou presídliť do Československej republiky, kde potom strávil zvyšok života.

PhDr. Ján Pástor, CSc. Foto: archív autorky.

Pochádzal zo skromnej, mnohodetnej rodiny. Študovať mohol vďaka podpore príbuzného. Po maturite v Užhorode sa dostal do Bratislavy na Univerzitu Komenského, kde študoval históriu a geografiu. Tu sa stretol s prof. Janom Eisnerom, neskorším akademikom, ktorý upriamil jeho pozornosť na archeológiu. Dizertačnú prácu už napísal na archeologickú tému, ale po absolvovaní štúdia sa mu nepodarilo zamestnať na mieste, kde by sa bol mohol venovať svojim záujmom. V roku l934 prijal miesto pedagóga v meštianskej škole v Rimavskej Sobote. Tu však dlho nepôsobil, nakoľko musel ešte v tom istom roku nastúpiť do Olomouca na základnú vojenskú službu, kde strávil dva roky.

Po jej ukončení získal miesto profesora na reálnom gymnáziu v Košiciach, o rok neskôr prešiel do Česko-slovenského štátneho gymnázia v tom istom meste. Po pripojení Košíc k Maďarsku, v roku 1938, sa stal profesorom Maďarského kráľovského gymnázia s vyučovacím jazykom slovenským.

Svadobná fotografia Pástorovcov so širokou rodinou. Foto: archív autorky.

Roky druhej svetovej vojny trávil v Mukačeve, kde učil na Maďarskom kráľovskom štátnom gymnáziu s vyučovacím jazykom ruským. V roku 1941 sa oženil s Magdalénou Sklárovou, s ktorou

vychovali dve deti – Katarínu, narodenú v roku 1942 a Jozefa, narodeného v roku 1945.

Po pripojení Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu sa stal profesorom na Ruskej štátnej obchodnej akadémii v Mukačeve. Pri pedagogickej činnosti spolupracoval aj s múzeami v Užhorode a Mukačeve.

Magdaléna, Jozef, Katarína a Jozef Pástorovci.
Foto: archív autorky.

V roku 1947 sa mu podarilo aj s rodinou presídliť do Košíc, kde vďaka svojim jazykovým znalostiam sa ľahko zamestnal. V tom čase bola vzácna hlavne jeho znalosť ruštiny, lebo bol príkaz na všetkých školách ju učiť, ale nemal kto. Okrem svojho stáleho pôsobiska dievčenského gymnázia, učil ruštinu aj na Strednej priemyselnej škole a novovzniknutej Lekárskej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Učil aj mňa v druhej triede vtedy osemročného gymnázia, no našťastie sa dlho s nami nemusel trápiť. 1. septembra 1948 sa dostal na vytúžené miesto kustóda archeológie vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, kde potom pôsobil do konca svojej aktívnej činnosti.

Ani tu to nemal jednoduché. Archeologické oddelenie múzeum nemalo, ani podmienky na realizáciu výskumov. Musel začať od A, tak v samostatnom prírastkovom katalógu oddelenia, na výskumoch, ale i v príprave plánovanej archeologickej expozície. Snažil sa usporiadať archeologické zbierky múzea a ich aj publikovať v časopise Svojina, ktorý mal podtitul: Revue venovaná vlastivedným, umeleckým, kultúrnym, hospodárskym a sociálnym záujmom východu ČSR. Redigoval ho historik Ondrej R. Halaga. Po vyjdení 4. ročníka bolo toto periodikum na príkaz zhora zastavené.

Manželia Pástorovci s dcérou a vnúčatami.
Foto: archív autorky.

V rokoch 1951 – 1952 skúmal slovansko-avarské hroby v parku pri kaštieli v Barci. Boli to prvé známe nálezy svojho druhu v tejto oblasti, a preto sa rozhodol inštalovať jazdecký hrob in situ v novej expozícii archeológie v múzeu. Tento exponát pútal pozornosť až do roku 2008, kedy sa kvôli rekonštrukcii budovy likvidovala stará výstava.

V roku 1952 realizoval záchranné práce na staromaďarskom pohrebisku v Čiernej nad Tisou, ako aj v Košiciach na keltskom pohrebisku blízko verejného cintorína. V roku 1955 referoval o nich v štúdii: Východné Slovensko na úsvite dejín vo Vlastivednom zborníku 1. Ani ten nemal pokračovanie, bol označený za východoslovenský separatizmus a zrušený.

V rokoch 1951 – 1954 pôsobila v Košiciach a okolí vládnym nariadením schválená tzv. Expedícia HUKO, ktorú tvorili pracovníci Archeologického ústavu ČSAV a mala za úlohu

pomôcť pri záchrane archeologických nálezov odkrytých na stavbách socializmu, predovšetkým Hutného kombinátu a Trate družby Košice – Čierna nad Tisou. Bolo to v období povojnovom, keď ešte boli lístky na potraviny a bolo ťažko nájsť ubytovanie v Košiciach. Jedna z účastníčok tejto akcie Dr. Eva Jílková v svojich spomienkach publikovaných v Archeologických rozhledoch v roku 2004 napísala, že bez pomoci Východoslovenského múzea a menovite Dr. Jána Pástora by boli tu len veľmi ťažko existovali. Táto expedícia a najmä výskum na opevnenej otomanskej osade v Barci umožnili aj Dr. Pástorovi vidieť na tie časy už modernejšie výskumné metódy. Síce z dnešného pohľadu sa už zdá byť neuveriteľné, že Archeologický ústav v Prahe mal jediný nivelák a Ing. Vojaček, ktorý monopolne s ním narábal, chodil po výskumoch v celej republike. Aj ja som ho zažila v Barci, keď som tam bola na praxi po 1. ročníku štúdia archeológie a mohla som mu robiť figuranta.

Výskum v Barci a prieskumy na trase Trati družby ako aj v Košickej kotline, priniesli pozoruhodné výsledky, a preto sa VIII. pracovná konferencia Archeologických ústavov SAV a ČSAV zvolala roku 1953 do Košíc. Kvôli nej boli pripravené dve výstavy v múzeu, jedna kde boli prezentované nové objavy múzea, druhá z materiálov expedície HUKO. Tejto akcie sa zúčastnili dokonca aj odborníci zo zahraničia – Maďarska, Nemecka a Sovietskeho zväzu. Prekvapil materiál z územia, ktoré bolo archeologicky ešte „terra incognita“.

Keď vznikol v roku 1953 Archeologický ústav SAV (Štátny archeologický ústav založený v 1939 bol do SAV včlenený), tento založil Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV v Košiciach, ktorého vedením bol poverený Dr. Pástor ako externista . Túto funkciu zastával do roku 1957. Jeho hlavným zamestnávateľom bolo naďalej Východoslovenské múzeum.

V povojnových časoch boli obmedzené kontakty so zahraničnými pracoviskami a bolo problémom sa dostať aj k odbornej literatúre. Ťažko sa dalo orientovať v nových nálezoch. Klasickou ukážkou toho je, že keď Dr. Pástor objavil hrnčiarsku dielňu v Blažiciach a prvé zlomky keramiky s vkolkovanou výzdobou, vtedajší najuznávanejší odborníci sa domnievali, že pochádzajú zo stredoveku – kde sú kolky známe. Až po získaní ďalších nálezov a sprievodného materiálu sa ukázalo, že ide o výrobky z doby rímskej, aké sa našli aj v severovýchodnom Maďarsku a priľahlej časti Rumunska a mali pôvod v Dácii. Dr. Pástor odkryl v Blažiciach vyše 30 hrnčiarskych pecí a obrovské množstvo keramických zlomkov.

Vybavenosť výskumov bola koncom 50-tých a v 60-tych rokoch viac než skromná. Dr. Pástor denne dochádzal vlakom a nosil so sebou dokumentáciu. Preto bolo veľkým pokrokom, keď sa dostal k terénnej búde zloženej zo 6 doskových panelov – dlážka, štyri steny a strecha, ktoré sa spájali „riglíkmi“ ako dvere na plote. Tejto stavbe, o rozmeroch 2 x 3 metrov, dal honosné meno „poľovnícky kaštieľ“, lebo ho mohol postaviť na pozemku miestneho revíru, kde sa stal členom. Mal miesto, kam sa v daždi aj s robotníkmi mohli schovať a ukladať náradie.

Kráľovský Chlmec 1950, mohyla 5.
Foto: Archív Východoslovenského múzea v Košiciach.

Z terénnych aktivít Dr. Pástora, ktorými obohatil archeologické zbierky múzea zo všetkých období praveku a včasnej doby dejinnej, spomeňme

aspoň Hraničnú pri Hornáde – dnes Kechnec, kde v štrkovni zachránil 164 slovansko-avarských hrobov - medzi nimi 23 jazdeckých, z ktorých pochádzajú bohaté kovové ale aj keramické nálezy. Keďže sa na hroby narazilo pri bagrovaní, je pravdepodobné, že ďalšie hroby boli touto činnosťou zničené.

V posledných rokoch svojej výskumnej aktivity sa zameral hlavne na pohrebiská z doby bronzovej. Podľa nálezov z hrobov odkrytých vo Valalikoch – časť Košťany sa zaužíval v odbornej literatúre pre analogické nálezy názov *koštianska skupina*. Výsledky ďalších výskumov vo Valalikoch, časť Všechsvätých, Košiciach a Čani zverejnil v dvoch monografiách: *Košické pohrebisko* (Košice 1969) a *Čaňa a Valaliky, pohrebiská zo staršej doby bronzovej* (Košice 1978).

Valaliky Košťany 1960, hrob č. 7. Foto: Archív Východoslovenského múzea

Nemožno opomenúť skutočnosť, že dlhodobým spolupracovníkom Dr. Pástora bol technický pracovník Štefan Sviatko, ktorý ho sprevádzal na jeho expedíciách a pomáhal pri spracovávaní nálezov v múzeu.

Dr. Pástor si vedel vytvoriť dobré vzťahy aj v obciach, kde mal výskumy. Na záver sezóny urobil výstavku a besedu s miestnymi občanmi, kde im prezentoval výsledky a vysvetlil ich význam aj z hľadiska dejín danej lokality.

Bol veľmi skromný a jediné, čo si okrem práce a starosti o rodinu dovolil, bolo členstvo v poľovníckeho združení. Mal veľmi rád prírodu a keď som sa ho raz pýtala, čo zastrelil, povedal mi : „Keby si videla oči srnky, ani teba by nenapadlo na ňu vystreliť.“ Jemu stačilo, že ju mohol pozorovať. Les bol jeho relax.

Niekedy sa o výskumoch Dr. Pástora hovorí kriticky, ale málokto si uvedomí, že kedy a za akých podmienok pracoval a ani to, čím obohatil naše poznatky v dobe, keď sa o najstarších dejinách východného Slovenska vedelo ešte veľmi málo. Uvedomili si to pracovníci Východoslovenského múzea v Košiciach, kde zanechal svoje dedičstvo a rozhodli sa k jeho životnému jubileu urobiť výstavu, sprístupnenú v decembri 2019, z príležitosti 110. výročia jeho narodenia.

Pohreb Jána Pástora, Košice-Juh. Foto: archív autorky.

Ľahko sa pokračuje v stavbe, keď nám už niekto vykopal základy! Preto nesmieme zabudnúť na tých, ktorí za ťažkých podmienok, ale s o to väčším elánom začali skúmať naše najstaršie dejiny. Ostáva nám len povedať: Ďakujeme!

PhDr. Mária Lamiová-Schmiedlová, CSc.
Košice
a@lami.sk

AKTUÁLNY STAV VÝSKUMU OPEVNENEJ OSADY BADENSKEJ KULTÚRY V PREŠOVE-SOLIVARE [1]

Eva Horváthová

Úvod

Opevnené sídlisko badenskej kultúry v Prešove-Solivare, na Chmeľovom pri Tichej doline má pre výskum interakcií stredoeneolitických populácií severného Potisia mimoriadny význam. Jeho výnimočnosť vidíme v tom, že nám poskytlo nateraz ojedinelý a rozsahom nevídaný obraz o podobe obytného areálu badenskej kultúry z čias jej počiatočného kultúrneho rozmachu. Na periférii Karpatskej kotliny, v dobe založenia osady na Chmeľovom, naberali na význame úplne nové spoločensko-kultúrne vplyvy, ktorým predchádzalo postupné, ale jednoznačné vyznievane spôsobu života predošlých kultúr a lokálnych kultúrnych skupín[2].
Život obyvateľstva na prahu stredného eneolitu začal nadobúdať dovtedy v takej intenzite nezaznamenanú mobilnejšiu podobu. Môžeme to vysledovať zo zlomkov hmotných nálezov a od nich odvodeného spôsobu života, ktorý odráža dôkazy o častejšom presídľovaní populácií, väčšej priepustnosti kultúrnych vplyvov, zmenách v prioritách hospodárenia i v pestrejšom výbere polôh na osídlenie. Zmienené faktory s prihliadnutím na krajinné danosti stredoeurópskeho priestoru a predpokladané cyklicky opakujúce sa klimatické výkyvy mali za následok neodvratnú transformáciu pravekej spoločnosti. Tá v regiónoch severného povodia Tisy s typickou rozmanitosťou výskytu nížin, kotlín, pahorkových až horských oblastí začala pri výbere polôh na osídlenie čoraz častejšie preferovať ostrožné a neskôr aj výšinné polohy. Snaha a možno aj nutnosť zvýšenia prirodzenej ochrany viacerých exponovaných miest, prvýkrát v nepísanej histórii východoslovenského praveku, viedla k ich zámernému ohradzovaniu a opevňovaniu. Príkladom takéhoto typu sídliska je aj osada na Chmeľovom pri Tichej doline. Jej zaznamenaný rozsah naznačuje, že bola vybudovaná pre menšiu skupinu obyvateľstva a mala vopred premyslenú a rozplánovanú vnútornú zástavbu. Dá sa to vytušiť zo situovania objektov vo vnútri osady, ktoré boli usporiadané s patričným odstupom od priekopy a to v jednej až dvoch pomyselných líniách. Zachované nálezy z areálu sídliska na Chmeľovom sú dôkazom o bytí v dobe počiatočného vzostupu badenskej kultúry, ktorej hmotný prejav, spôsob života a multikultúrne kontakty zanechali nezmazateľnú stopu na takmer celom území limitovanom hlavnými riečnymi koridormi Dunajom a Tisou, ba čo viac, rozšírili sa aj ďalej na sever až k brehom Visly.

Opis polohy:

Mesto Prešov sa nachádza v severnej časti Košickej kotliny pri sútoku Torysy a Sekčova. Z východnej strany je obklopené Slanskými vrchmi a zo západnej strany Šarišskou vrchovinou. Archeologická lokalita Chmeľové – Tichá dolina je situovaná v mestskej časti Solivar, na plošine ostrožnej vyvýšeniny pozdĺžneho tvaru orientovanej v smere západ – východ. Ľahko prístupná je z východnej a severovýchodnej strany. Zo severnej, západnej a južnej strany ostroh prevyšuje okolitý terén o cca 12 – 19 m. Pozdĺž jeho južného svahu

[1] *Príspevok vznikol v rámci riešenia grantových projektov agentúry VEGA č. 2/0072/17 a 2/0084/18.*
[2] *V prípade Košickej kotliny a priľahlej časti Šarišského podolia osídleniu badenskej kultúry predchádzalo osídlenie skupiny Lažňany.*

preteká potok Delňa a pod severným svahom sa nachádza voľným okom viditeľná tektonická puklina. Delňa je ľavostranný prítok Torysy s dĺžkou 16 km. Pramení v Slanských vrchoch v nadmorskej výške približne 650 m n. m. Ostrožná poloha v miestach pravekého a včasnohistorického osídlenia dosahuje nadmorskú výšku 284 – 291 m (obr. 1).

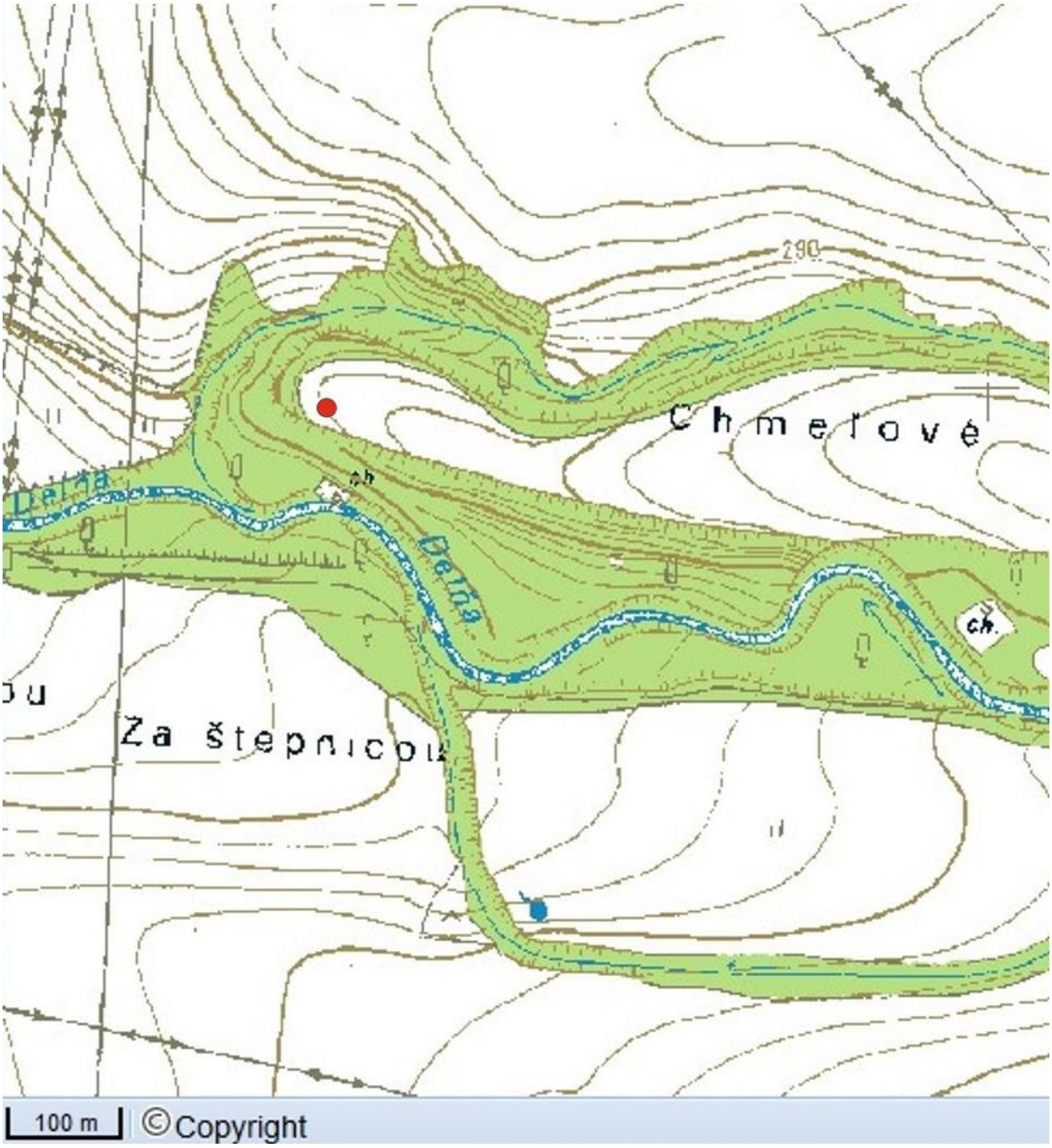

Obr. 1. Prešov, poloha Chmeľové – Tichá dolina. Výsek z mapy 1: 10 000.

História výskumu na lokalite

Skúmaná lokalita v Prešove-Solivare bola objavená v roku 2009 počas záchranného archeologického výskumu Archeologického ústavu SAV na stavbe „*Prešov-Solivar, Chmeľové – Tichá dolina, súbor rodinných domov*“. V prvom roku stavby sa výskum zameral na sledovanie líniových trás prístupových komunikácií a inžinierskych sietí vedených stredom ostrožnej polohy z východnej strany na západ. V rámci týchto stavebných objektov, s celkovou rozlohou 7 927,67 m^2, sme v roku 2009 objavili viac ako tri desiatky archeologických objektov z viacerých období praveku a mladšej doby rímskej (*Horváthová/Luštíková 2013*). Z nich dve sídliskové jamy obsahovali výrazný keramický materiál bukovohorskej kultúry, ďalších dvadsaťtri objektov pochádzalo z osídlenia badenskej kultúry, jeden objekt datujeme do mladšej doby bronzovej a osem objektov súvisí s epochou mladšej doby rímskej.
Na najzápadnejšej a najťažšie prístupnej plošine ostrožnej polohy bolo v roku 2009 objavené opevnené sídlisko z obdobia stredného eneolitu. Vzhľadom na závažnosť nálezovej situácie zistenej po skrývke terénu sme v tom istom roku pristúpil aj k realizácii nedeštruktívneho geofyzikálneho prieskumu v rozsahu takmer celej plochy sídliska, a taktiež v jeho dostupnom okolí (obr. 2; *Horváthová/Tirpák 2012,* Tab. I: 3 – 6). Výsledky terénneho výskumu spolu s dátami geofyzikálnej prospekcie potvrdili unikátnosť nálezovej situácie s doloženou radovou zástavbou vnútorného areálu osady, pričom pravidelný systém usporiadania objektov bol rozpoznaný aj pozdĺž vonkajšieho obvodu fortifikácie.

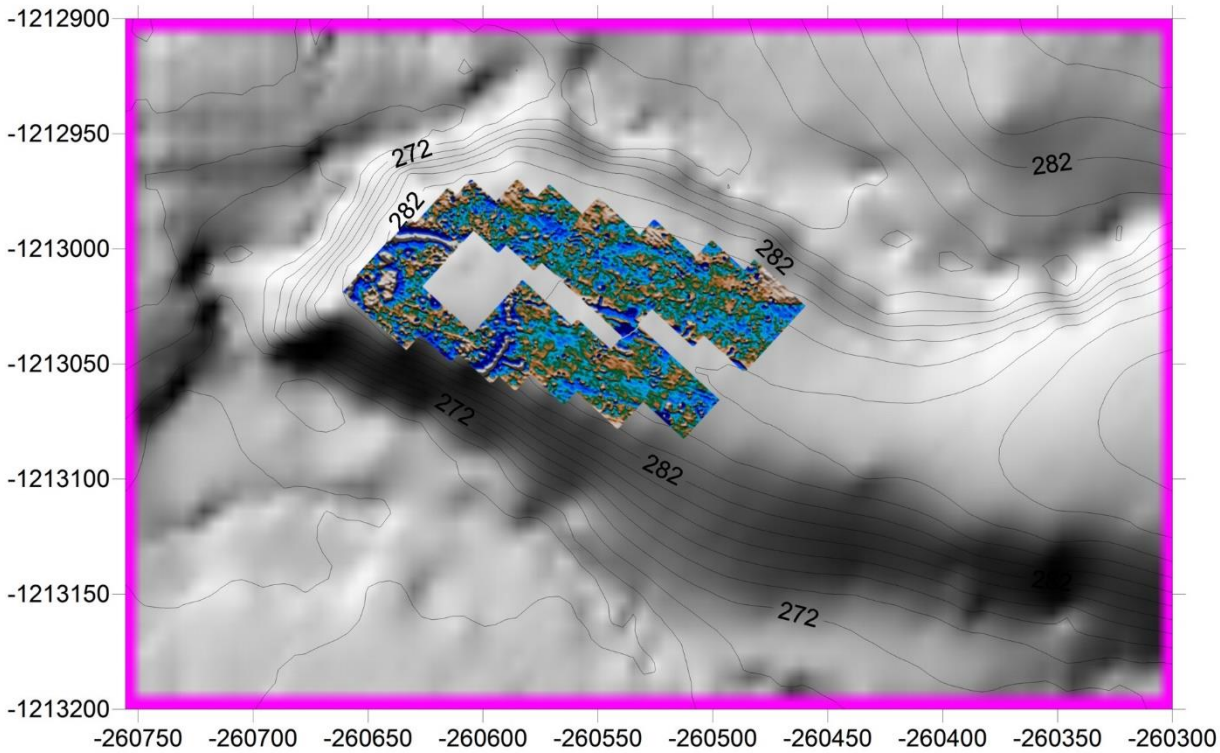

Obr. 2. Prešov, poloha Chmeľové – Tichá dolina. Výstup z geofyzikálneho merania lokality v roku 2009.

Po dobudovaní prístupových komunikácií a inžinierskych sietí v celom rozsahu novovznikajúcej obytnej zóny sa lokalita sprístupnila na predaj stavebných pozemkov. V rokoch 2010 až 2012 prebiehala počiatočná výstavba rodinných domov na desiatich stavebných parcelách. V rámci nich boli realizované ďalšie záchranné výskumy na ploche zasahujúcej do pred-

pokladaného výrobného areálu z mladšej doby rímskej (*Horváthová/Luštíková* 2015, 106; *Horváthová 2016*, 99; *Horváthová 2017*, 78, 79). Jeden zo záchranných výskumov uskutočnených v roku 2010 vyvolalo priestupkové konanie voči spoločnosti ADLEN s. r. o. Tá v juhozápadnej časti vyvýšeniny na svahu nad Delňou pri zemných prácach, realizovaných bez dohľadu archeológa, preťala priekopu badenskej kultúry (objekt 10)[3] a zároveň zničila aj niekoľko ďalších eneolitických objektov. Priaznivejšia situácia na pokračovanie výskumu nastala až v roku 2019, kedy sme počas záchranného výskumu preskúmali miesto vstupu do osady a ďalšiu líniu priekopy s okolitými objektmi (*Horváthová,* v tlači). Okrem Archeologického ústavu SAV v areáli sídliska badenskej kultúry v roku 2018 realizovala záchranný výskum aj spoločnosť Archeovýskum s. r. o.[4] Celkový počet objektov badenskej kultúry preskúmaných Archeologickým ústavom SAV k roku 2019 je 34. Celková preskúmaná dĺžka priekopy, bez pripočítania miesta vstupu do osady, k roku 2019 dosahuje 63,05 m (obr. 3).

Geofyzikálny prieskum

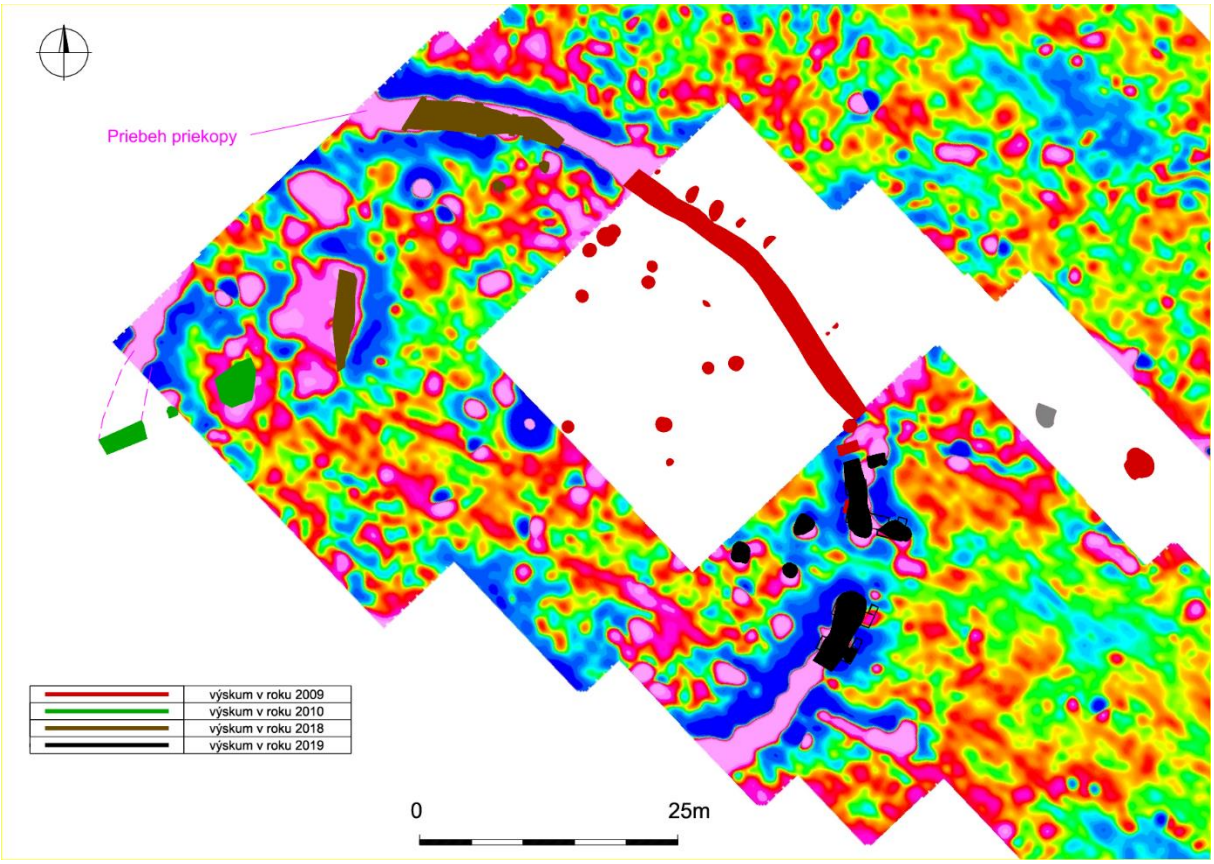

Obr. 3. Prešov, poloha Chmeľové – Tichá dolina. Vyznačenie skúmaných plôch v areáli a okolí sídliska badenskej kultúry. Situácie premietnuté do geofyzikálneho plánu výskumu z roku 2009. Autori: doc. RNDr. Ján Tirpák, CSc.; Patrik Sopko.

Cieľom geofyzikálneho prieskumu na skúmanej polohe bolo uskutočniť magnetické meranie na predpokladanej ploche sídliska v celom rozsahu prístupnosti terénu, namerané dáta spracovať, interpretovať a výsledky meraní využiť pre získanie optimálnych podkladov

[3] *Línia telesa priekopy bola v dokumentačných plánoch výskumu Archeologického ústavu SAV od roku 2009 až do roku 2019 označovaná jednotne číslom 10.*
[4] *Za sprístupnenie dokumentácie z výskumu v roku 2018 ďakujem Mgr. Ľuboslavovi Záhorecovi.*

o charakteristike osady, jej vnútornej a vonkajšej štruktúre. Celkovo bola premeraná plocha o rozlohe 160 x 100 m s hustotou bodov 0,25 x 0,05 m. Na základe výsledkov merania a konfigurácie terénu predpokladáme, že rozmery opevnenej osady mohli byť minimálne 55 m v smere juhozápad – severovýchod a 75 m v smere juhovýchod – severozápad. Vstup do areálu sa podľa lokálnych magnetických anomálií nachádzal z jej juhovýchodnej strany, čo potvrdil aj výskum v roku 2019.

Terénna nálezová situácia v miestach lokalizovania osady badenskej kultúry

Výskum v roku 2009

Severovýchodná línia fortifikácie sídliska badenskej kultúry bola v roku 2009 preskúmaná v rozsahu štvorcovej siete s rozmermi 32 x 12 m. Zdokumentovaná bola pomocou šiestich rezov (*Horváthová 2015*, 381 – 394, Fig. 3, 4). Rozmery priekopy v ich profiloch neboli jednotné (šírka 1,80 – 3,10 m; hĺbka 0,54 – 1,70 m). S ohľadom na úpravu terénu realizátorom stavby ešte pred začatím archeologického výskumu bol v západnej časti lokality bez dohľadu archeológa znížený terén minimálne o 0,20 až 0,50 m.
Sídliskové objekty badenskej kultúry sa nachádzali vo vnútri osady ako aj pozdĺž vonkajšej línie opevnenia. V severovýchodnej časti skúmanej štvorcovej siete boli zdokumentované viaceré exploatačné jamy hlboké do 3 m. V ich výplni sa nachádzal polykultúrny keramický materiál (z obdobia eneolitu, mladšej doby bronzovej a ojedinelo aj z neolitu). Nálezy badenskej kultúry sa vyskytovali prevažne v stredných a spodných vrstvách exploatačných jám. Niektoré z exploatačných jám priamo zasahovali do priekopy, iné ju rešpektovali. V rezoch 3, 4 a 5 sa exploatačné jamy nezistili, čím ostala priekopa badenskej kultúry neporušená. V juhovýchodnej časti štvorcovej siete sa v zaoblenej prerušenej línii priekopy vyskytovala plytká jama kruhového pôdorysu (objekt 33). Vo vnútornom areáli sídliska sa medzi priekopou a najbližšiu líniou sídliskových objektov nachádzala nezastavaná plocha široká cca 4 m. Predpokladáme, že na tomto mieste bol pôvodne navŕšený hlinený val. Jeho pozostatky boli evidentné len vo výplni priekopy v podobe súvislej kompaktnej a do červena prepálenej vrstvy hliny. V deštrukcii valu a na dne priekopy sa objavovali nepravidelné zhluky okruhliakov a miestami aj väčšie kusy prepáleného dreva pripomínajúce brvná. Z hornej výplne priekopy, ktorá taktiež vykazovala výrazné znaky prepálenia, pochádzajú fragmenty nádob, početné zlomky keramiky a kamenná industria. Prvú líniu objektov v osade, situovaných najbližšie k priekope, tvorili deštrukcie pecí a ohnísk. Niektoré z týchto tepelných zariadení boli kombinované s oválnymi alebo okrúhlymi zásobnými jamami, ktoré boli mimoriadne bohaté na keramický materiál. Pozdĺž vonkajšieho obvodu fortifikácie sa takmer v pravidelných odstupoch v jednej línii nachádzalo päť objektov, ktoré mali oválny pôdorys a prepálené zošikmené dná s rovnakou vrstvou prepálenia dosahujúcou hrúbku 5 cm. Z výplne dvoch z nich pochádzajú nepočetné zlomky keramiky badenskej kultúry. Ostatné z uvedených piatich jám boli bez nálezov. Izolovane od tejto skupiny objektov sa vyskytli ďalšie dve podobne prepálené plochy. Možno predpokladať, že tiež boli súčasťou pomyselnej línie vytvorenej z piatich spomínaných oválnych jám, no ich pôdorysy sa na rozdiel od nich nepodarilo vo výrazne tmavej výplni exploatačných jám rozpoznať.

Výskum v roku 2010

Výskum menšieho rozsahu sa uskutočnil aj na juhozápadnom svahu ostrožného výbežku v trase výkopu kanalizácie a prístupovej cesty k potoku Delňa. Profil priekopy bol na

tomto mieste zdokumentovaný v celom jej rozsahu (obr. 4). Rozmery priekopy naznačili, že sídlisko badenskej kultúry malo z juhozápadnej strany (teda od potoka Delňa) mohutnejšie opevnenie. Šírka priekopy na tomto mieste dosahovala 3,80 m. Jej dno sa od novodobej neporušenej úrovne terénu nachádzalo v hĺbke od 1,40 m (z vnútornej strany opevnenia) do 2,10 m (z vonkajšej strany opevnenia). Medzi priekopou a najbližšie rozpoznaným objektom sa v dĺžke 3 m nachádzala nezastavaná plocha, na ktorej bol pôvodne navŕšený val. Jeho pozostatky boli opäť evidentné len vo výplni priekopy, a to v podobe súvislej kompaktnej a do červena prepálenej vrstvy hliny, v ktorej sa miestami vyskytovali aj mohutné bloky technickej mazanice. V profile priekopy sa objavili aj nepravidelné zhluky kameňov a zlomky keramiky.

Obr. 4. Prešov, poloha Chmeľové – Tichá dolina. Pohľad na profil priekopy v juhozápadnej časti opevnenia. Výskum v roku 2010. Autor: Eva Horváthová.

Výskum v roku 2019

Cieľom záchranného výskumu v roku 2019 bolo zdokumentovať priebeh juhovýchodnej časti opevnenia/ohradenia sídliska badenskej kultúry v mieste vstupu do osady. Priekopa bola na tomto mieste preskúmaná v dĺžke 15,3 m. Prerušená bola vstupom do osady širokým 5,5 m, ktorý oddeľoval juhovýchodnú a severovýchodnú líniu priekopy (obr. 5).[5]

[5] *Celková dĺžka priekopy v lokalite Chmeľové – Tichá dolina, ktorá bola preskúmaná AÚ SAV v rokoch 2009, a 2019 dosahuje bez plochy vstupu do osady 47,30 m. Vrátene vstupu do osady máme priebeh fortifikácie zdokumentovaný v dĺžke 52,80 m. Údaje z výskumu v roku 2010 sa nevzťahujú k dĺžke ale k šírke priekopy, ktorá na tomto mieste dosahovala až 3,80 m. Ďalších 15,75 m dĺžky priekopy preskúmala spoločnosť Archeovýskum s. r. o. v roku 2018.*

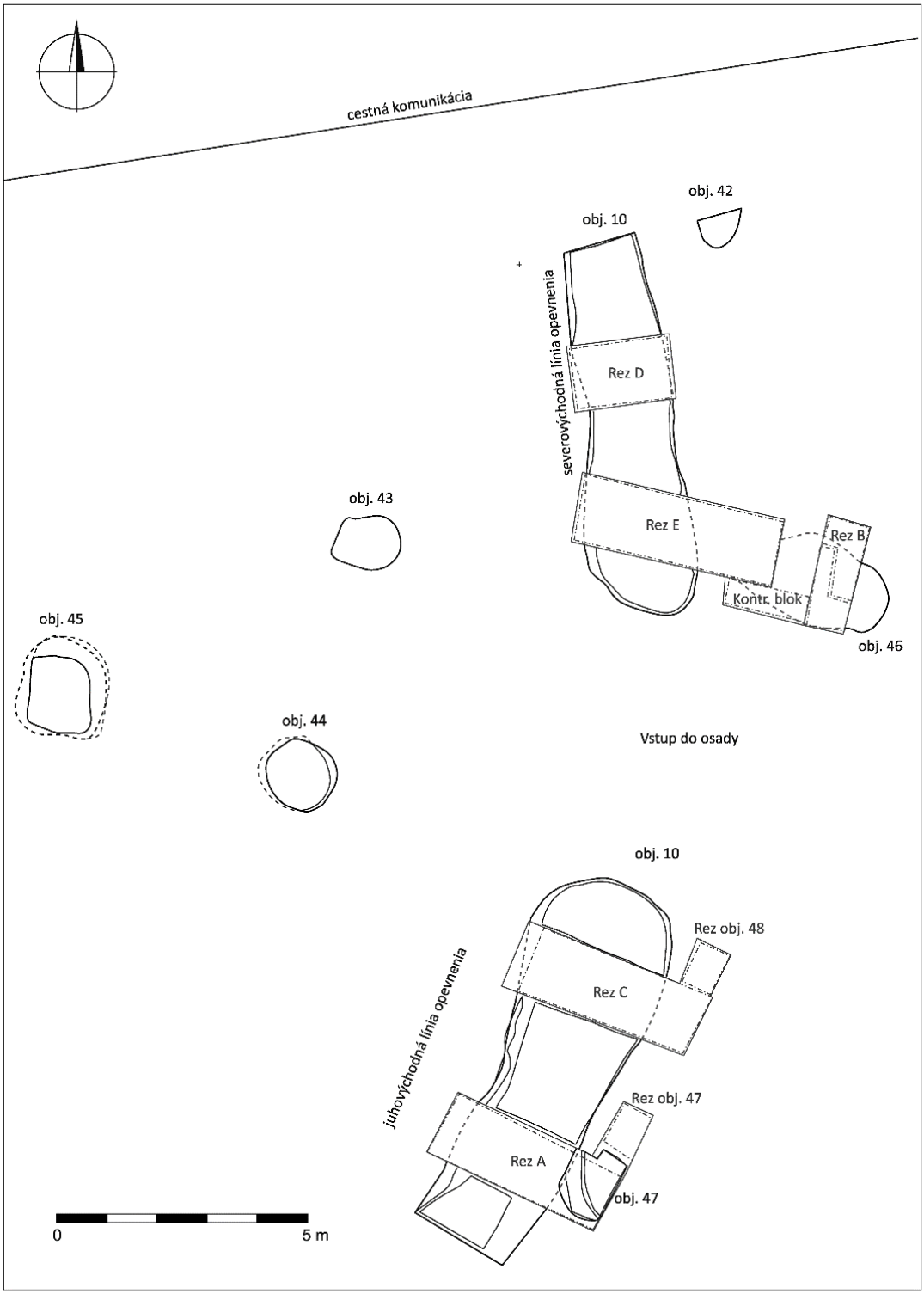

Obr. 5. Prešov, poloha Chmeľové – Tichá dolina. Situačný plán výskumu z roku 2019. Autori: Eva Horváthová, Zuzana Galová, Patrik Sopko.

Juhovýchodná línia opevnenia bola v smere sever – juh zdokumentovaná v dĺžke 7,8 m. Jej šírka sa rôznila. Na severnom okraji, bližšie k vstupu do osady, merala od 2,65 m do 2,93 m a na južnom okraji smerom k svahu ostrožnej vyvýšeniny sa šírka priekopy zužovala od 2,21 m do 2,19 m. Hĺbka juhovýchodnej línie opevnenia klesala v zhode s terénom zo severu na juh od 0,62 m do 0,92 m.
Severovýchodná línia opevnenia bola v smere sever – juh preskúmaná v dĺžke 7,5 m. Jej šírka sa opäť rôznila. Na severnom okraji, pri novodobej komunikácii, šírka priekopy merala od 1,68 m do 1,82 m a na južnom okraji pri vstupe do osady sa priekopa rozširovala od 2,06 m do 2,31 m. Nivelita jej dna sa prehlbovala od severu (0,22 m) smerom k vstupu do osady (0,50 m). Variabilita maximálnej hĺbky a šírky objektu 10 v severovýchodnej línii opevnenia bola overená rezmi D a E. Cieľom rezu E, ktorý bol vytýčený mierne šikmo na začistený pôdorys objektu 10 (v smere SZ – JV), bolo zistiť maximálnu šírku a hĺbku priekopy, overiť následnosť archeologických vrstiev a preskúmať ich výplň. Ďalším cieľom rezu E bolo zdokumentovať vzájomné rozhranie priekopy a k nej priliehajúceho plytkého objektu 46. Mimo opevnenú osadu badenskej kultúry, presne 1,3 m východným smerom od severnej línie opevnenia sa nachádzala kopulovitá pec (objekt 42). Vybudovaná bola z plochých riečnych kameňov poukladaných husto vedľa seba a na nich sa nachádzala hrubá izolačná vrstva prepálenej hliny. Hlinená kopula mala oblúkový tvar. Pec sa zachovala len z polovice. Vo vnútri opevnenej osady boli identifikované tri sídliskové jamy (objekty 43, 44, 45). Tie boli od línie opevnenia vzdialené 3,3 m, 4,7 m a 5 m, pričom rešpektovali nielen miesto vstupu do osady, ale aj k nemu prislúchajúci stredový koridor. Vo výplni priekopy boli okrem archeologických nálezov objavené aj nepravidelne vyskytujúce sa kamenné balvany stredne veľkých až väčších rozmerov. Nachádzali sa prevažne v blízkosti vstupu do osady. Je pravdepodobné, že mohli byť použité ako ďalší stavebný prvok hlineného valu. Podobné väčšie kamene tvorili aj súčasť sídliskových jám 43 a 45.

Všeobecná charakteristika materiálnej kultúry

Zo sídliska badenskej kultúry pochádza neobvykle bohatý súbor keramických nálezov. Z typologickej škály nádob možno menovať fragmenty šálok, naberačiek, džbánov/džbánkov, mís, amfor a hrncov. K zriedkavým keramickým tvarom na sídlisku patria delené misy (zachované len v podobe ojedinelých fragmentov), fragment misky na nôžke a fragment džbánu z časti zachovaným uchom typu Viss, ktorý má na tele aplikovanú rozsiahlu plastickú výzdobu s atypicky ostro modelovanými plastickými lištami. Niektoré zlomky keramiky majú evidentne cudzo kultúrny pôvod, ktorý je stále predmetom skúmania.
Výzdoba na keramike je značne uniformná. Najčastejšie sa vyskytuje na telách mís a džbánov, a to v kombináciách rýh alebo kanelúr a jamiek. Z rytých výzdobných vzorov sa s obľubou zobrazovali šikmé pásy šrafované ryhami, nepravidelné mriežky a menej často vetvičkový ornament. Jednoduchšiu a nie veľmi častú výzdobu reprezentujú jamky usporiadané do vzoru „kazety“. Z džbánov a mís sa zachovali uchá typu Viss (so zvislými tupými výčnelkami), ktoré sú v porovnaní s uchami typu Ózd (s oválnymi plochými výčnelkami) v značnej prevahe. K ďalším nálezom zo sídliska patria fragmenty hlinených praslenov, miniatúrna hlinená sekerka a kamenná industria vyrobená z rôznych surovín – obsidiánu, limnokvarcitu, menilitového rohovca, rádiolaritu a volynského pazúrika. V doterajšom nálezovom súbore chýbajú dôkazy o výskyte črpákov, šálok s výrazne profilovaným telom, zoomorfných a antropomorfných plastík, kostených a medených predmetov.

Datovanie sídliska

Z Prešova-Solivaru, polohy Chmeľové – Tichá dolina boli na absolútne datovanie ^{14}C AMS do laboratória v Poznani odovzdané vzorky uhlíkov (*Quercus sp.*) z dvoch objektov preskúmaných v roku 2009 (tab. I – IV).

Objekt 18/2009	**Objekt 10/2009 (sektor 2B)**
3365 – 3121 cal BC (68,2 %)	3321 – 3018 cal BC (68,2 %)
3370 – 3102 cal BC (95, 4 %)	3332 – 2929 cal BC (95, 4 %)

Prezentované dátové údaje z Prešova-Solivaru zodpovedajú v Karpatskej kotline staršej fáze klasického obdobia badenskej kultúry (viď *Fábián 2013*, 616, 617; *Horváthová/Zastawny* 2016, 959 – 966; *Siklósi 2009*, 458 – 474; *Stadler et al. 2001*, 543 – 544; *Wild et al. 2001*, 1058, 1059 a ďalší).

Úvaha

Okrem sprístupnenia najdôležitejších informácii získaných počas záchranných výskumov v polohe Chmeľové pri Tichej doline by sme na tomto mieste chceli upozorniť aj na skutočnosť, že takmer všetky doposiaľ známe sídliská badenskej kultúry v Prešove sa koncentrujú v okolí ložísk minerálneho halitu – kamennej soli. Soľné ložisko tu vytvára pomerne rozsiahle teleso zasahujúce do katastrálneho územia Prešova-Solivaru (Soľná baňa), Ľubotíc, Ruskej Novej Vsi a Vyšnej Šebastovej. Rozsah soľného horizontu je vyše 15 km^2 s mocnosťou 100 – 200 m. Na rozdiel od ložísk kamennej soli v Poľsku (Wieliczka pri Krakove), na Ukrajine (Marmarošská Solotvina) a v Rumunsku (SV Sedmohradsko), ložiská kamennej soli na východnom Slovensku nezasahujú bezprostredne pod zemský povrch, ale sú situované vo väčších hĺbkach niekoľko 100 m pod úrovňou zemského povrchu. Na základe dlhodobo akceptovaných názorov odbornej verejnosti sa teda predpokladalo, že pre pravekú ťažbu neboli dostupné. O možnej výnimke by sme mohli uvažovať iba v prípade lokalít Prešov-Solivar a v okolí Rožňavy. V Prešove-Solivare ložisková poloha soľnobanského súvrstvia vychádza prirodzene k povrchu s polohami kamennej soli v priestore Švábov. Západnejšie bolo toto súvrstvie erózne „narazené“ potokom Delňa (overené geofyzikálnym výskumom), kde taktiež mohol mať človek v praveku prístup ku kamennej soli (*Harding et al. 2011*, 44, 45). Avšak okrem nápadnej koncentrácie pravekých sídlisk v mestských častiach Prešova (t. j. časti solivarská a šalgovícka) nedisponujeme z praveku inými archeologickými dôkazmi o možnom využívaní soľných ložísk ako v kamennej tak aj v tekutej forme.

PhDr. Eva Horváthová, PhD.
Archeologický ústav SAV Košice
Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
ehorvath@saske.sk

Literatúra:

Fábián 2013 – S. Fábián: A Preliminary Analysis of Intrasite Patterns at Balatonkeresztúr-Réti-dűlő, a Late Copper Age Site on the Southern Shore of Lake Balaton in Hungary. In: *A. Anders, G. Kulcsár (eds.), Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday,* Budapest 2013, 613 – 626.

Harding et al. 2011 – A. Harding/E. Horváthová/R. Hreha/ V. Kavruk/P. Kotuľák/K. Marková 2011. Osídlenie v okolí soľných prameňov na východnom Slovensku. In: *História a súčasný stav ťažby nerastných surovín na východnom Slovensku, 30.-31. marec 2011*, Solivar Prešov, 44, 45.

Horváthová 2015 – E. Horváthová: New data to the cognition of the Baden culture settlement in Prešov (north-eastern Slovakia, Šariš). In: *The Baden Culture around the Western Carpathians. - Kraków : Krakowski Zespól do Badan Autostrad,* 2015, 381 – 394.

Horváthová 2016 – E. Horváthová: Tretia výskumná sezóna na lokalite Chmeľové – Tichá dolina v Prešove. *AVANS v roku 2011*. Nitra 2016, 99, 100.

Horváthová 2017 – E. Horváthová: Štvrtá výskumná sezóna v Prešove na lokalite Chmeľové – Tichá dolina. *AVANS v roku 2012*. Nitra 2017, 78, 79.

Horváthová, v tlači – E. Horváthová: Piata výskumná sezóna v Prešove-Solivare na lokalite Chmeľové – Tichá dolina. *AVANS v roku 2019*. Nitra, v tlači.

Horváthová/Luštíková 2013 – E. Horváthová/L. Luštíková: Záchranný archeologický výskum v Prešove. *AVANS v roku 2009*. Nitra 2013, 103, 104.

Horváthová/Luštíková 2015 – E. Horváthová/L. Luštíková: Druhá výskumná sezóna v Prešove na lokalite Tichá dolina – Chmeľové. *AVANS v roku 2010*. Nitra 2015, 106.

Horváthová/Tirpák 2012 – E. Horváthová/J. Tirpák: Predbežné výsledky archeologického výskumu a geofyzikálneho prieskumu na opevnenom sídlisku badenskej kultúry v Prešove. In: *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV,* 2012, 52, 119 – 130.

Horváthová/Zastawny 2016 – E. Horváthová/A. Zastawny: Rádiouhlíkové datovanie ďalších lokalít badenskej kultúry z územia Slovenska. In: *Otázky neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska 2015. Arch. Střední Čechy 20, Supplementum* 2016, 959 – 966.

Siklósi 2009 – Zs. Siklósi 2009. Absolute and internal chronology of the Late Copper Age cemetery at Budakalász. In: *M. Bondár/P. Raczky (eds.), The Copper Age Cemetery of Budakalász, Pytheas*, Budapest 2009, 457 – 475.

Stadler et al. 2001 – P. Stadler/S. Draxler/H. Friesinger/W. Kutschera/A. Priller/W. Rom/ P. Steirer/E. M. Wild: Absolute chronology for early civilizations in Austria and Central Europe using ^{14}C dating with accelerator mass spectrometry with special results for the absolute chronology of Baden culture. In: *P. Roman, S. Diamandi (eds.), Cernavodă III-Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Magnalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, series Symposia 2*, Bucurest, 385 – 435.

Wild et al. 2001 – E. M. Wild/P. Stadler/M. Bondár/S. Draxler/H. Friesinger/W. Kutschera/ A. Priller/W. Rom/E. Ruttkay/P. Steirer: New chronological frame for the young Neolithic Baden culture in Central Europe (4th millennium BC). *Radiocarbon* 43/2B, 1057 – 1064.

Prešov-Solivar, Chmeľové-Tichá dolina **10-2B/2009**

4400 ± 35 BP

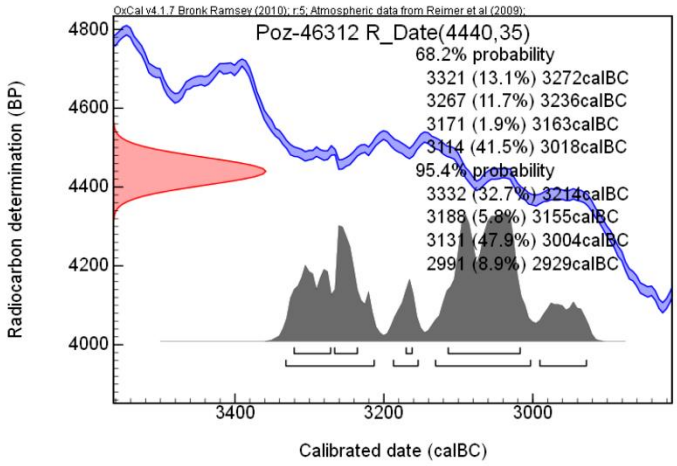

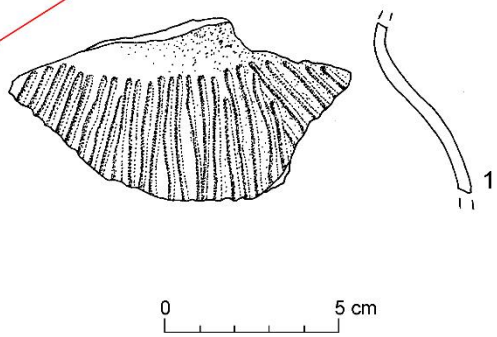

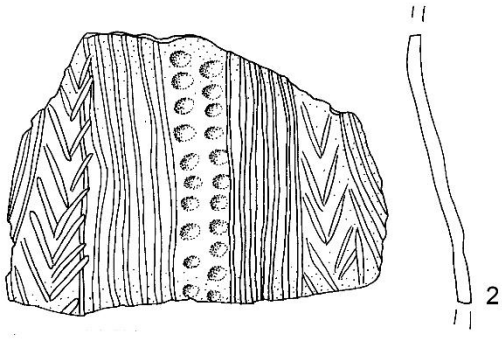

Tab. I.

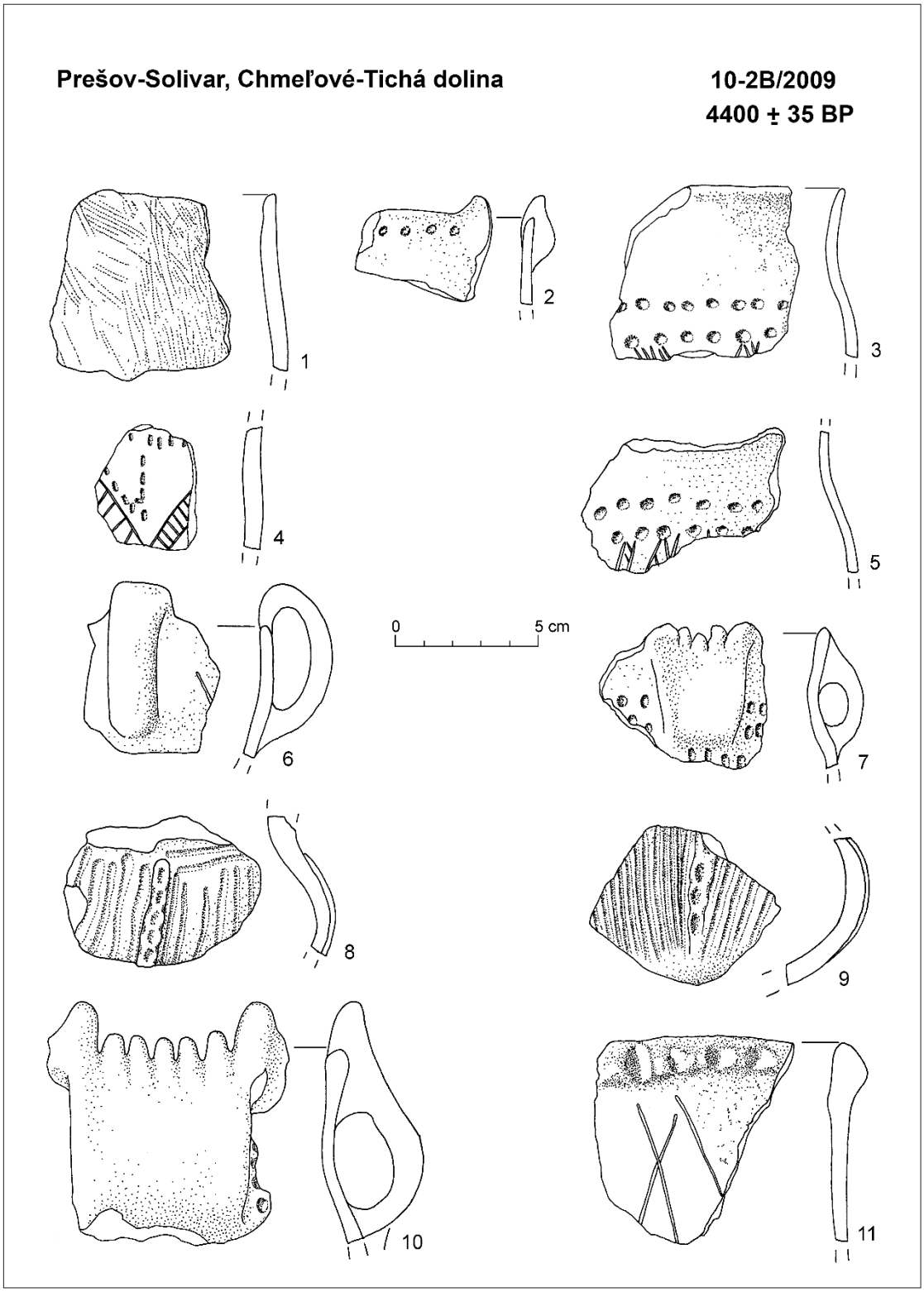
Prešov-Solivar, Chmeľové-Tichá dolina
10-2B/2009
4400 ± 35 BP
1
2
3
4
5
0
5 cm
6
7
8
9
10
11

Tab. II.

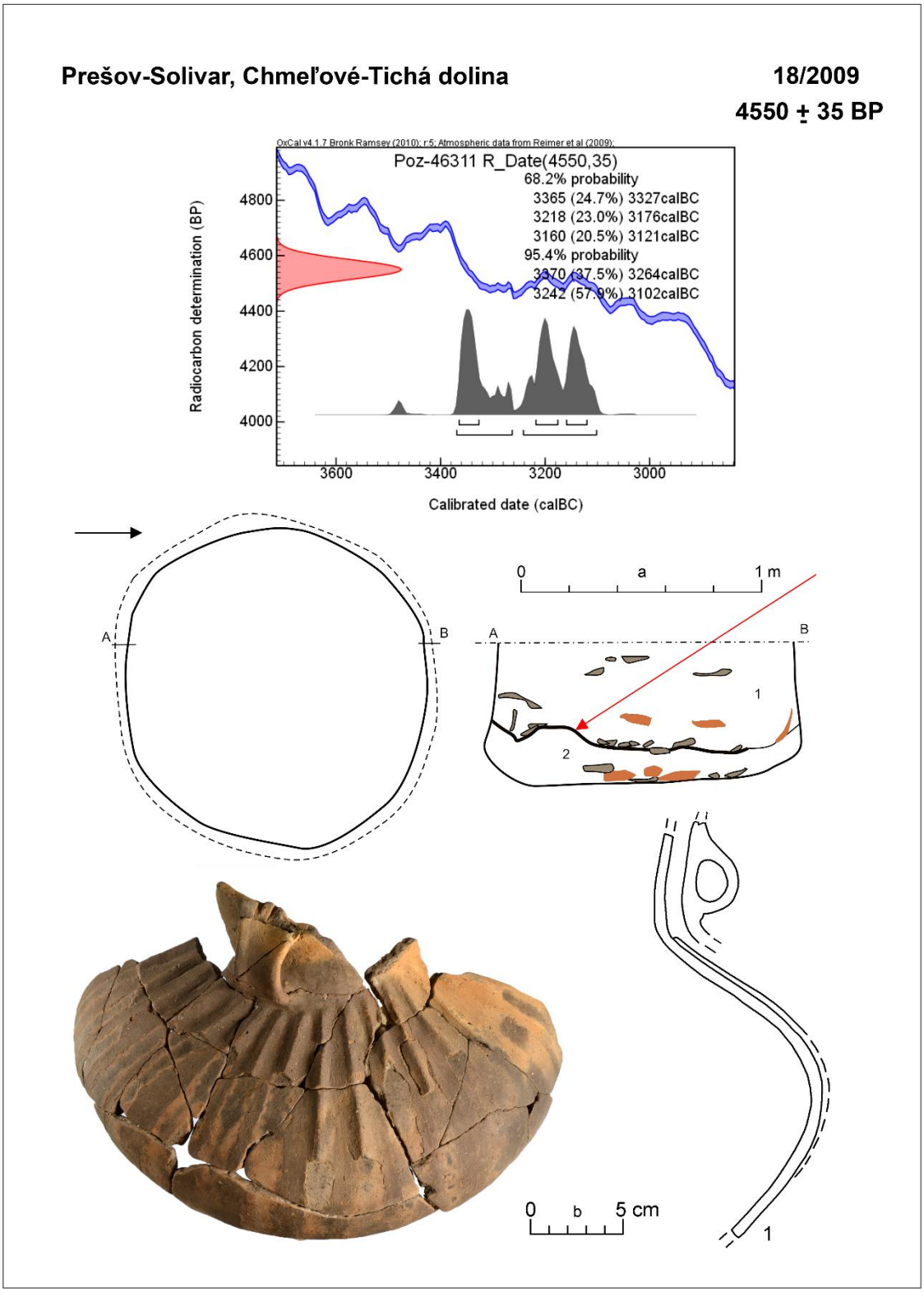
Prešov-Solivar, Chmeľové-Tichá dolina
18/2009
4550 ± 35 BP
OxCal v4.1.7 Bronk Ramsey (2010); r:5; Atmospheric data from Reimer et al (2009);
Poz-46311 R_Date(4550,35)
68.2% probability
3365 (24.7%) 3327calBC
3218 (23.0%) 3176calBC
3160 (20.5%) 3121calBC
95.4% probability
3370 (37.5%) 3264calBC
3242 (57.9%) 3102calBC
Radiocarbon determination (BP)
4800
4600
4400
4200
4000
3600
3400
3200
3000
Calibrated date (calBC)
A
B
0
a
1 m
1
2
0
b
5 cm
1

Tab. III.

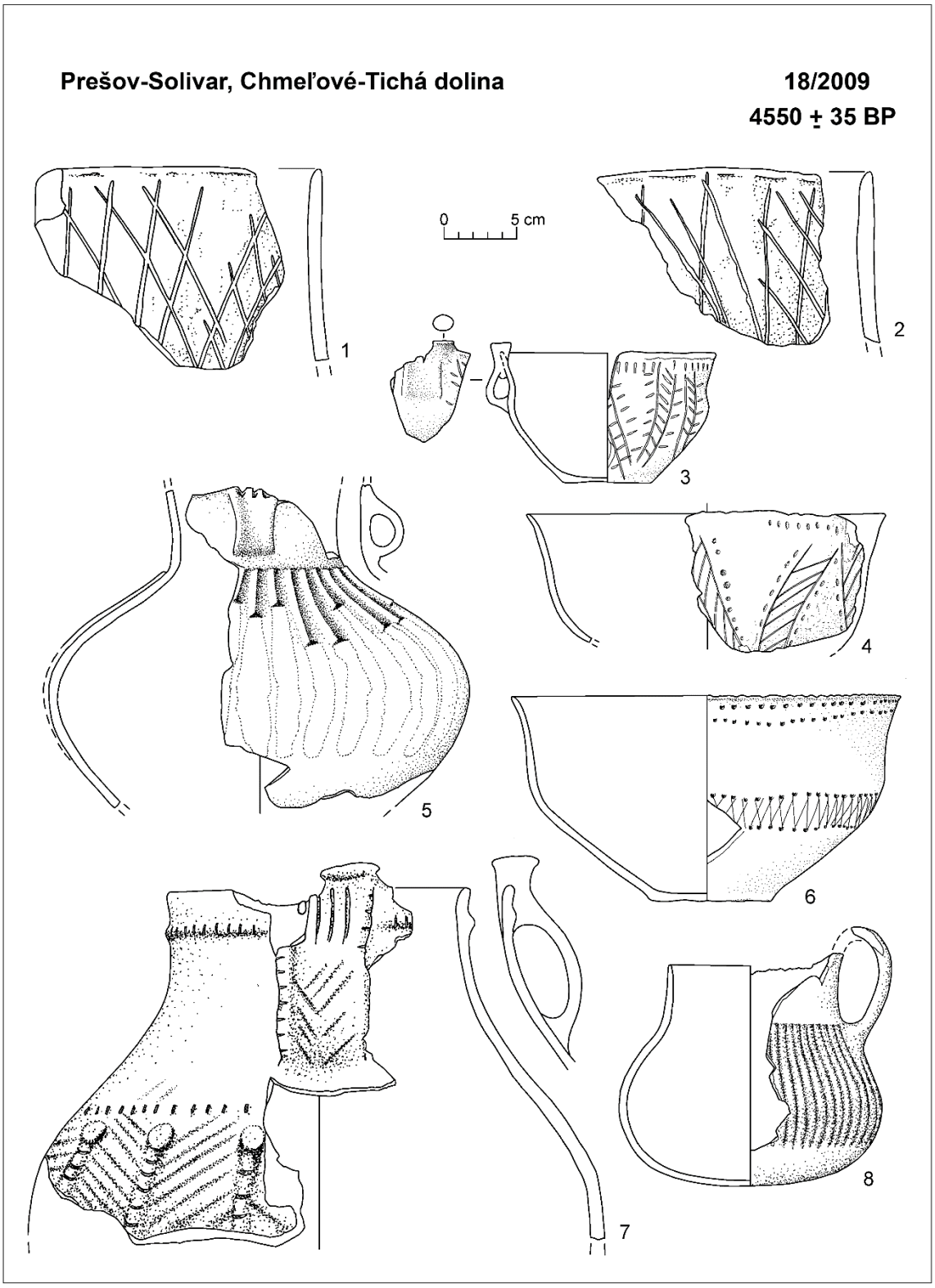
Prešov-Solivar, Chmeľové-Tichá dolina
18/2009
4550 ± 35 BP
0
5 cm
1
2
3
4
5
6
7
8

Tab. IV.

PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY VÝSKUMU V NIŽNEJ MYŠLI V ROKU 2019

Štefan Olšav – Ladislav Olexa

V roku 2019 sa zrealizovala už 41. výskumná sezóna v polohe Várhegy v Nižnej Myšli (okr. Košice – okolie). Lokalita zo staršej a strednej doby bronzovej patrila nositeľom otomansko-füzesabonského kultúrneho komplexu (OFKK). Výskum sa realizoval v areáli opevnenej osady II, konkrétne v jej severovýchodnej časti. Prvá časť výskumu nadväzovala na predchádzajúcu výskumnú sezónu z roku 2018 v sonde 53. V tejto sonde spolu so sondou 56 C bolo v rokoch 2017 a 2018 objavené viacnásobné sújamie, sídliskové jamy a pyrotechnologické zariadenia. Vo východnej časti sondy 53 sa v roku 2019 zachytil zatiaľ posledný objekt súvisiaci s týmto pozoruhodným systémom jám (obr. 1A).

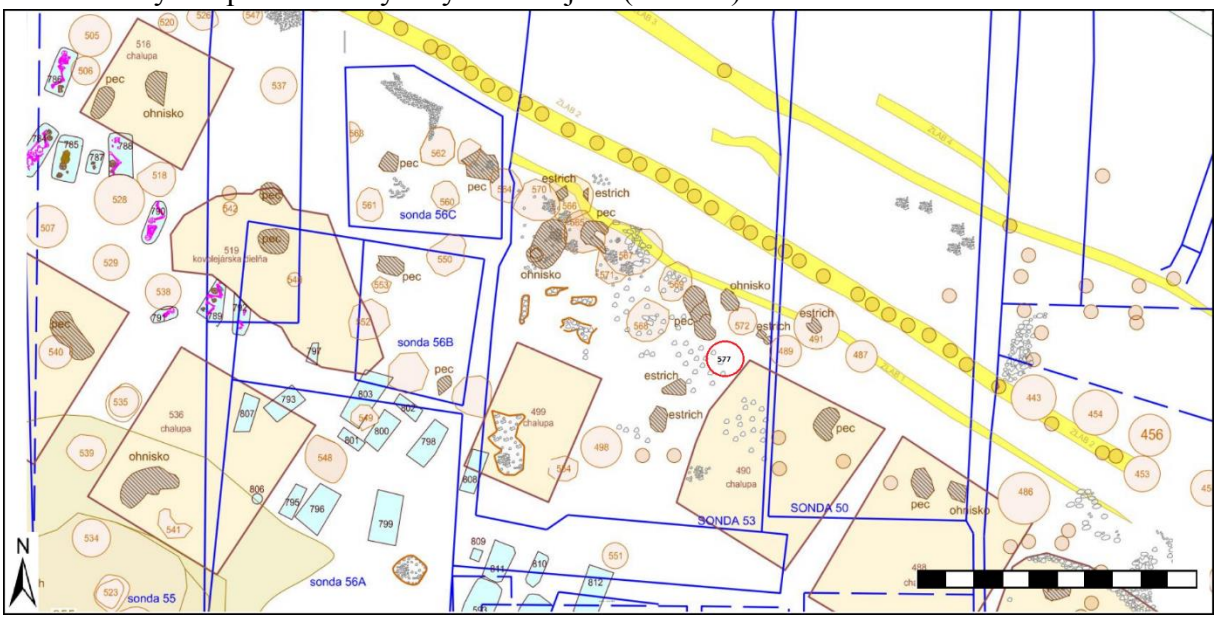

Obr. 1A. Výsek z mapy preskúmanej plochy osady II v polohe Várhegy (obj. 577 vyznačený červeným krúžkom).

V objavenom objekte 577 sa na jeho povrchu nachádzal zhluk kameňov, v horných vrstvách objektu bolo zachytené tiež pyrotechnologické zariadenie, ktoré predbežne považujeme za deštrukciu pece (obr. 2). Hornú časť tvorila pravdepodobne zborená klenba pece, ktorá sa zachovala vo forme väčších kusov červenej spečenej hliny. Pod ňou sa nachádzalo niekoľko keramických fragmentov, ktorými mohlo byť vyložené dno pyrotechnologického zariadenia. Úplné dno však tvoril tzv. mozaikovitý estrich, vytvorený vplyvom vysokej teploty. Pod ním sa nachádzala hrubá vrstva drobných kamienkov, resp. drobný štrk premiešaný s hlinou (obr. 3). Vplyvom teploty sa po vyschnutí tejto hmoty stala pevná a kompaktná vrstva. Pod ňou sa nachádzala vrstva hnedej hliny, v ktorej boli v rade uložené väčšie kamene. Ďalšiu vrstvu tvorila premiešaná hlina s popolom a uhlíkmi, poslednú vrstvu zas hnedá kompaktná hlina. Opísané vrstvy sa týkajú len časti v ktorej sa nachádzalo pyrotechnologické zariadenie (obr. 4). Avšak v nižších vrstvách, juhovýchodne od predpokladanej pece, sa nachádzal hrubý estrich. Aj keď v tomto prípade nešlo o tak technologicky zložité zariadenie, môžeme predpokladať, že

po strate jeho funkcie sa staré pyrotechnologické zariadenie prekrylo zeminou a nahradilo novým.

Obr. 2. Pôdorys objektu 577 (vrstva 1 a 2).

Zhluky kameňov nad objektami alebo v ich horných vrstvách sú častým javom na opevnenom sídlisku v Nižnej Myšli. Jednou z možných interpretácií je možnosť, že boli intencionálne ukladané ako označenie existujúcich jám (Szabová 2019, 65). Samotné pyrotechnologické zariadenie ako aj jeho umiestnenie v sídliskovej jame má taktiež analógie priamo v sonde 53 (Szabová 2019, 38, 39, 41, 65 – 67). Ich umiestnenie môže mať rôzny význam, napríklad tepelno-izolačný, ale tiež ako prevencia pred požiarom. Funkcia týchto zariadení môže mať súvis s metalurgickou činnosťou, nakoľko v blízkosti sa nachádza tiež objekt 519 v ktorom sa preukázateľne odohrávala metalurgická činnosť (Szabová 2017). Aj v sonde 53 sa objavili nálezy, ktoré s súvisia s metalurgiou. Ide najmä o objav vyhne, nálezy dýzy, pravdepodobnej formy na odlievanie polo-tovaru a zlomkov farebných kovov (Szabová 2019, 52, 48. Tab. 14).

Obr. 3. Horizontálny pohľad na stratigrafiu pyrotechnologického zariadenia; sprava: deštrukcia klenby (?), mozaikovitý estrich, vrstva drobného štrku premiešaného s hlinou.

V objekte 577 sa žiadny nález súvisiaci s metalurgiou neobjavil, preto je funkcia pyrotechnologického zariadenia otázna, avšak vysoká technologická úroveň jeho prevedenia naznačuje, že bola stavaná tak, aby udržala a vydržala vysoké teploty, samotný stupeň výpalu pece tomu taktiež nasvedčuje. Môže to nepriamo poukazovať na metalurgickú funkciu zariadenia, avšak nie je možné to jednoznačne potvrdiť.

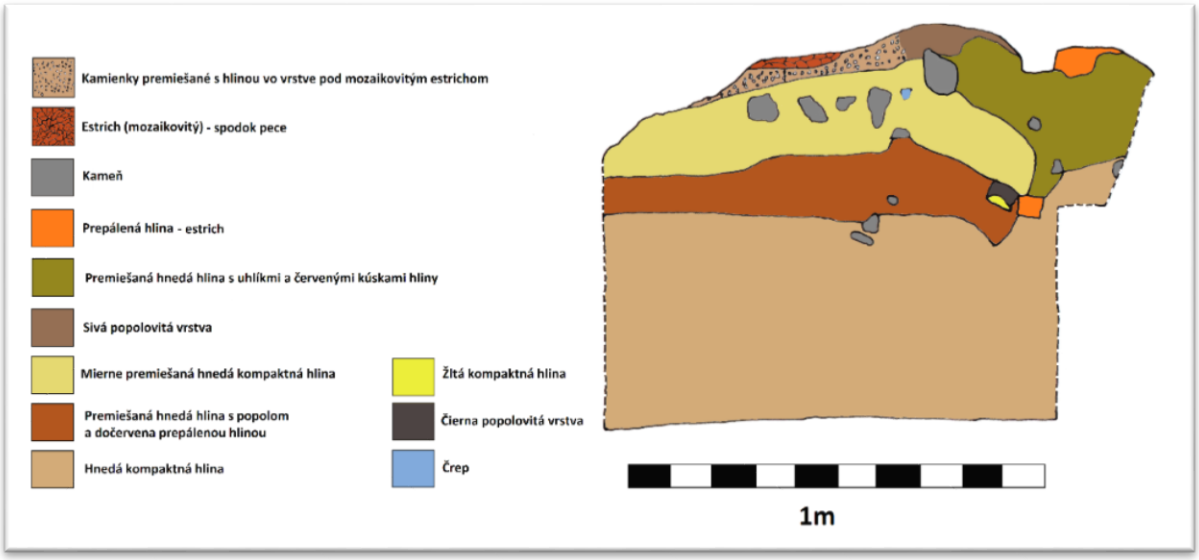

Obr. 4. Profil pyrotechnologického zariadenia po rozobratí deštrukcie klenby v objekte 577 (výsek objektu 577).

Pec s podobnou konštrukciou sa nachádzala taktiež v sonde 56C, kde sa pod prepadnutou klenbou nachádzali silno prepálené na sebe naukladané keramické fragmenty z tela nádob, pod nimi sa nachádzala vrstva cicvárov premiešaných s hlinou a pod nimi v hline uložené väčšie kamene v rade (Szabová 2019, 48).

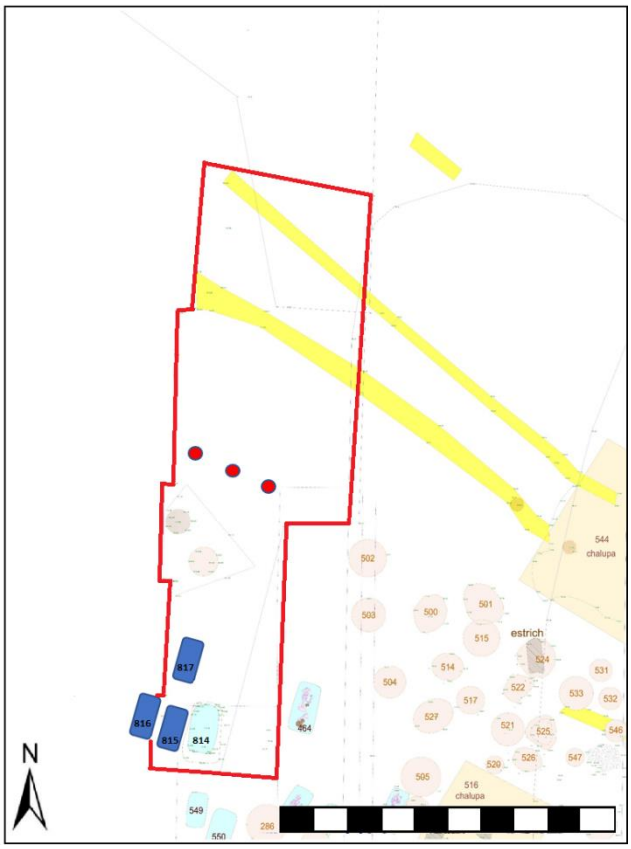

Obr. 1B. Výsek z mapy preskúmanej plochy osady II v polohe Várhegy (sonda 58 vyznačená červenou farbou).

Výplň objektu 577 obsahovala bežný sídliskový materiál, ktorý reprezentujú fragmenty keramických nádob, zvieracie kosti a v jednom prípade z jednej strany hladenú kamennú platňu (zrnotierka, pasívny nástroj na brúsenie?). Na základe keramického materiálu predbežne chronologicky zaraďujeme objekt do stupňa R BB1, konkrétne upresnenie relatívnej chronológie však bude možné až po komplexnom spracovaní materiálu z daného objektu.

Objekt 577 súvisí s objektami, ktoré sú súčasťou remeselného areálu nachádzajúceho sa v severovýchodnej časti opevnenej osady II (Olšav 2019, 59). Tu sa okrem metalurgickej činnosti odohrávali aj ďalšie remeselné aktivity, súvisiace s kamennou industriou, spracovaním zvieracích kostí, ale možno tiež výroby bielych omietok, ktoré sa nachádzajú na mazaniciach obytných objektov (Olšav 2019, 59; Szabová 2019, 67). Poukazujú na to maltovinové trosky pochádzajúce práve z objektov v sonde 53, avšak pre overenie tejto hypotézy bude nutný chemický rozbor a porovnanie maltovinovej trosky a omietky z mazaníc (Szabová 2019, 66n). Každopádne sa v tomto areáli odohrávala rušná

remeselná činnosť a do tohto kontextu zapadá s vyspelým pyrotechnologickým zariadením tiež objekt 577.

Obr. 5. Vrstva kameňov v ornici v južnej časti sondy 58.

Ďalšia časť výskumu bola realizovaná v novo vytýčenej sonde 58, ktorá zo svojej južnej strany nadväzuje na sondu 28 a 31 (obr. 1B). Stále sa však nachádza v SV časti opevnenej osady II. Po znížení prvej technickej vrstvy sa v južnej časti sondy odkryla vrstva kameňov (obr. 5). Táto vrstva čiastočne prekrývala dlážku pravdepodobne obytného objektu (obr. 6). Dlážku tvorila hutná spraš z ktorej boli odstránené cicváre, ktoré sú inak bežnou súčasťou sprašového podložia. Časť dlážky prechádzala do západného profilu, v južnej časti jej hranica nebola zreteľná. Dlážka sa smerom na juh mierne zdvíhala k súčasnej úrovni terénu (obr. 7), čo mohlo byť spôsobené postdepozičnými procesmi, alebo recentnými zásahmi (napr. orba). Keďže v minulosti na lokalite prebiehala dlhodobá hlboká orba, najvyššie vrstvy sú často úplne zničené (Olexa 2003, 53). S tým môže súvisieť vytrácanie sa dlážky smerom na juh, ale tiež horná vrstva kameňov rozťahaných v okolí. Kamene snáď mohli byť súčasťou domu, pôvodne tvoriace podmurovku (?), aké boli objavené aj priamo na osade II v Nižnej Myšli (Olexa 2003, F4), taktiež na opevnenom sídlisku OFKK v Spišskom Štvrtku (Oravkinová 2018, 231), alebo na sídlisku pilinskej a kyjatickej kultúry v Radzovciach (Furmánek 2010, 40n). Vo vnútri sprašovej vrstvy sa nachádzali aj dve plytké popolovité jamy. V Jednej z nich bol objavený väčší kus keramickej nádoby, v druhej napríklad bronzová špirálovitá rúrka (obr. 11 - 1a). Interpretácia tohto objektu ako obytnej stavby je taktiež len predbežná, nakoľko nebol doskúmaný a časť sa nachádza mimo záber sondy 58. Predbežná interpretácia vychádza z analogických nálezov priamo na tomto sídlisku (Olexa 2003, 50), ale tiež napr. na opevnenom sídlisku OFKK v Spišsskom Štvrtku (Oravkinová 2018, 231). V nasledujúcich sezónach bude potrebné preskúmať aj zvyšok tohto objektu a jednoznačne ho tak interpretovať.

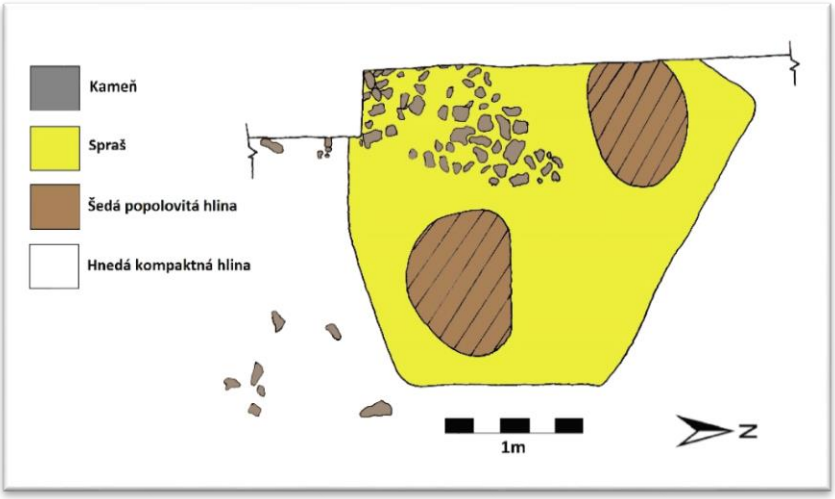

Obr. 6. Pôdorys predpokladaného obytného objektu v sonde 58.

Obr. 7. Predpokladaný obytný objekt v sonde 58.

V severnej časti sondy sa zachytilo pokračovanie dvoch žľabov (obr. 1B), severnejší sa zachytil len z časti na okraji sondy, žľab južne od neho sa zachytil celý. Žľab sa s narastajúcou hĺbkou zužoval, výplň žľabu tvorila čistá spraš bez prítomnosti cicvárov (obr. 8). Severný žľab sa po zachytení ďalej neodkrýval, keďže nebol zachytený v úplnosti a v nasledujúcej výskumnej sezóne bude potrebné sondu 58 rozšíriť smerom na sever. Žľaby boli pravdepodobne súčasťou fortifikácie vzhľadom na ich umiestnenie pozdĺž priekopy smerom dovnútra opevneného sídliska. V dôsledku erózie a dlhotrvajúcej orby sa z pôvodného opevnenia zachovali len jeho spodné časti a samotný val dnes už nie je viditeľný. Je možné, že žľaby boli priamo súčasťou či prvkom opevnenia a udupaná spraš zbavená akumulácií uhličitanu vápenatého (cicvárov) držala hlinité teleso valu. Ďalšou možnosťou je, že vyhĺbené žľaby zasypané kvalitnou sprašou mohli spevňovať terén pred eróziou do priekopy, avšak jednoznačnejšie závery budú možné až po podrobnejšom postexkavačnom výskume.

Obr. 8. Južný žľab vyplnený sprašou v severnej časti sondy 58.

Južne od žľabov sa po zaškrabaní plochy slabo javili tri menšie v rade sa nachádzajúce objekty, ktoré by mohli byť pokračovaním palisády zachytenej na okraji severovýchodnej časti sídliska (obr. 1B). Objekty sa nestihli preskúmať, preto bude nutné overenie tejto hypotézy v nasledujúcej výskumnej sezónne.

Okrem opísaných sídliskových nálezov sa odkryli aj štyri hroby (814, 815, 816 a 817). Hroby v Nižnej Myšli podliehajú prísnemu pohrebnému rítu, ktorý nebol dodržaný len v ojedinelých prípadoch. Ženy sa spravidla pochovávali hlavou na sever a nohami na juh,

Obr. 9. Hrob 814 (fotogrametria).

uložené na ľavom boku, zatiaľ čo muži boli pochovávaní na pravej strane s hlavou smerujúcou smerom na juh a nohami na sever. Hroby boli prekryté mladšou sídliskovou vrstvou opevnenej osady II. Na základe orientácie tela, boli hroby 814, 815 a 817 mužské, hrob 816 patril žene. Hrob 814 obsahoval misu, džbán a menší džbánok, kameň, ktorý bol pravdepodobne pôvodne v organickom obale, a taktiež väčší fragment z tela nádoby uložený pod tvárovou časťou lebky (obr. 9). S fenoménom ukladania častí sídliskových nádob pod sánku, alebo tvárovú časť hlavy zosnulého, sa stretávame priamo na pohrebisku v Nižnej Myšli vo viacerých prípadoch. Význam tejto rituálnej praktiky však zatiaľ ponechávame nevysvetlený a bude predmetom ďalšieho skúmania. V hrobe 815 sa okrem kostrových pozostatkov pochovaného nenachádzal žiadny inventár (obr. 10). Na základe neanatomicky uložených niektorých častí (stavce, chýbajúce chodidlá, niektoré kostičky z chodidiel sa nachádzali v SZ časti hrobu) sa zdá, že bol hrob sekundárne otvorený. Hrob 816 bol taktiež sekundárne otvorený, niektoré časti kostry sa nachádzali v rôznych úrovniach hrobovej výplne, niektoré zuby z lebky sa nachádzali až pri nohách pochovanej. Tento hrob bol najbohatší v rámci hrobového inventáru. Hrob obsahoval misu, dva džbány a džbánok, pohárik, bronzovú ihlicu s guľovitou hlavicou, tri fragmenty a jednu celú špirálovú rúrku, dva fajansové a jeden jantárový korálik, stredomorskú mušľu, bronzovú rúrku a pukličku a dva kusy štiepanej industrie (obr. 11). Pravdepodobne časti z jedného náhrdelníka boli taktiež roztrúsené v rôznych častiach hrobu. Na základe hrobového inventára patrí hrob 816 do mladšieho klasického stupňa OFKK (R BA3) (podľa Olexa/Nováček 2013; Olexa/Nováček 2015; Olexa/Nováček 2017). Hrob 817 bol rovnako ako hrob 815 bez hrobového inventára. Obsahoval len kostrové pozostatky

Obr. 11. Výber kovových predmetov a fajansové koráliky z hrobu 816 (1b- špirálová rúrka a ich fragmenty, 2- bronzová rúrka, 3- fajansové koráliky, 4- ihlica s guľovitou hlavicou) a špirálová rúrka z dlážky obytného objektu (1a).

Obr. 10. Hrob 815 a časť sekundárne otvoreného hrobu 816 (vpravo; fotogrametria).

pochovaného jedinca, uloženého na pravej strane s hlavou smerujúcou smerom na juh a nohami na sever (obr. 12). Všetky štyri hroby sa nachádzajú na severnom okraji pohrebiska, pričom hrob 817 je najsevernejším hrobom celej nekropoly.

Viacero z dobrovoľníkov na archeologickom výskume boli študenti alebo absolventi rôznych foriem reštaurovania. Aj vďaka tomu sa okrem archeologického výskumu podarilo zreštaurovať množstvo keramických nádob z opevneného sídliska aj pohrebiska.

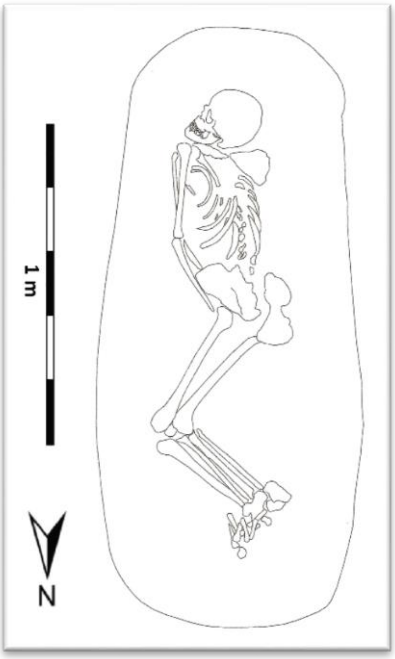

Obr. 12. Hrob 817.

Súhrn

Na opevnenom sídlisku a pohrebisku v Nižnej Myšli sa aj v 41. sezóne realizovanej v roku 2019 podarilo viacero zaujímavých objavov, ktoré dopĺňajú naše poznatky o tejto významnej archeologickej lokalite. Sídliskové objekty zastupovala sídlisková jama s pyrotechnologickým zariadením, dlážka domu z udupanej spraše, dva žľaby vyplnené sprašou a zatiaľ nepreskúmané, pravdepodobne tri kolové jamy. Sídliskové objekty na základe keramických nálezov predbežne zaraďujeme do stupňa R BB1. Staršiu fázu zastupovali štyri hroby, tri mužské a jeden ženský. Dva hroby boli bez hrobového inventára a dva boli sekundárne otvorené už v dobe bronzovej. Za základe inventára hrobu 816 predbežne zaraďujeme hroby do stupňa R BA3. Príspevok má len informatívny charakter a pre komplexné vyhodnotenie prezentovaných objektov a nálezov bude potrebné podrobiť ich hlbšiemu post-exkavačnému výskumu.

Literatúra:

Furmánek 2010 – V. Furmánek: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Nitra 2010.

Olexa 2003 – L. Olexa: Nižná Myšľa - osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003.

Olexa/Nováček 2013 – L. Olexa/T. Nováček: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I (hroby 1–- 310). Nitra 2013.

Olexa/Nováček 2015 – L. Olexa/T. Nováček: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg II (hroby 311 – 499), Nitra 2015.

Olexa/Nováček 2017 – L. Olexa/T. Nováček: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg III (hroby 500 – 792), Nitra 2017.

Olšav 2019 – Š. Olšav: Vyhodnotenie nálezov z lokality Várhegy II z počiatkov strednej doby bronzovej. Kamenná industria z Nižnej Myšle. Rkp. Diplomová práca. Katedra archeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. Bratislava 2019.

Oravkinová 2018 – D. Oravkinová: Výšinné opevnené sídlisko otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku v kontexte Karpatského kultúrneho vývoja. Rkp. Dizertačná práca. Katedra archeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. Bratislava 2018.

Szabová 2017 – L. Szabová: Analýza materiálu z objektu č. 519 v kontexte sídliska Nižná Myšľa-Várhegy, vzhľadom na prínos pre poznanie metalurgie doby bronzovej. Rkp. Bakalárska práca. Katedra archeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. Bratislava 2017.

Szabová 2019 – L. Szabová: Interpretácia SV časti lokality Várhegy II v Nižnej Myšli. Rkp. Diplomová práca. Katedra archeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. Bratislava 2019.

Mgr. Štefan Olšav
Archeologický ústav SAV, Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Univerzita Komenského Bratislava, Katedra archeológie
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
stefan.olsav@gmail.com

PhDr. Ladislav Olexa
Archeologický ústav SAV
Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
olexal@saske.sk

BADANIA WYKOPALISKOWE NA GRODZISKU W TRZCINICY W 2019 R. WYNIKI WYKOPALISK, A WYNIKI BADAŃ GRADIOMETREM

Jan Gancarski, Paweł Madej

Grodzisko w Trzcinicy, gm. Jasło, stan. 1 jest jednym z najlepiej przebadanych obiektów obronnych w Polsce. Wyniki tych badań dają możliwość odtworzenia konstrukcji obronnych, zabudowy, rozpoznania stratygrafii i faz osadniczych. Odkryte zabytki kultury materialnej, kości i szczątki roślinne pozwalają na próbę opisania wielu zakresów życia mieszkańców tego wyjątkowego miejsca. Jak Państwo wiecie mamy tam do czynienia z obecnością ludności kultury mierzanowickiej (2100 – 1650 lat przed Chrystusem), kultury Otomanii-Füzesabony (1650 – 1300 lat przed Chrystusem) oraz dawnych Słowian (770 – 130 lat po Chrystusie).

Wyniki badań wykopaliskowych tam prowadzonych dały wielkie możliwości lepszego poznania początków epoki brązu i okresu wczesnego średniowiecza (okresu plemiennego i początków polskiej państwowości). Na bazie wyników tych wieloletnich badań zbudowano tu Skansen Archeologiczny Karpacka Troja, który chroni dobrze zachowane relikty dawnego osadnictwa i udostępnia odkrycia szerokiej publiczności oraz prowadzi szeroką działalność edukacyjną i oświatową. Skansen przyciąga 100 000 zwiedzających rocznie.

Rozwijające się w ostatnich latach nowoczesne metody badawcze w archeologii, szczególnie te nieinwazyjne, skłoniły nas do zbadania obszaru grodziska nowoczesnym gradiometrem, tym bardziej że dotąd nie odkryto cmentarzysk ludności zamieszkującej teren pradawnych grodzisk. W 2018 i 2019 roku przeprowadzono takie badania, po zakupie przez Muzeum Podkarpackie gradiometru. Były one w wielu miejscach bardzo utrudnione ze względu na obecność infrastruktury skansenu. Ponadto na obszarach polskich Karpat cmentarzyska pradziejowe odkrywa się niezmiernie rzadko, co było dodatkową zachętą do prowadzenia takich badań.

Wyniki uzyskane w trakcie ich prowadzenia na grodzisku ujawniły konstrukcje wałów, a także anomalie magnetyczne znajdujące się w znacznym oddaleniu od infrastruktury

Ryc. 1. Trzcinica, stanowisko 1. Wyk. XXXVII. Nóż żelazny.

Skansenu, których interpretacja była niejednoznaczna. Pod wpływem wyników tych badań podjęto decyzje o przeprowadzeniu weryfikacyjnych badań wykopaliskowych na I i III podgrodziu, w miejscu gdzie, jak się wydawało, powinny wystąpić ciekawe obiekty mieszkalne lub innej funkcji. Założono dwa wykopy o powierzchni 118,75 m^2 (na I podgrodziu) i 90 m^2 na III podgrodziu. Na I podgrodziu w miejscu owalnych anomalii założono wykop XXXVII. Na III podgrodziu w miejscu anomalii o czworokątnym zarysie, założono wykop XXXVIII. W wykopie XXXVIII odkryto pozostałości półziemianki wczesnośredniowiecznej i wkopany w nią nieco młodszy obiekt. W półziemiance znaleziono fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, żelazne kowadło i nóż, fragment topora i ciężarki tkackie. Już na głębokości 35 cm wystąpił calec i pojawił się piaskowcowy, miękki flisz karpacki, z ukośnie przebiegającymi w stosunku do osi wykopu skalnymi żebrami. W miejscu anomalii magnetycznej nie odkryto żadnego obiektu. Brak też wyjaśnienia dlaczego ta anomalia powstała.

Ryc 2. Trzcinica, stanowisko 1. Wyk. XXXVIII. Żelazne kowadełko.

Ryc. 3. Trzcinica, stanowisko 1. Wyk. XXXVII. Fragment kamiennego topora.

Podobna sytuacja miała miejsce w wykopie XXXVII, choć nawarstwienia kulturowe były tam znacznie grubsze. Odkryto tam relikty dwóch półziemianek wczesnośredniowiecznych i dwa niewielkie obiekty z epoki brązu. Warstwa kulturowa zawierała dużą ilość zabytków, szczególnie z początków epoki brązu kultury Otomani-Füzesabony. W miejscu anomalii nie zidentyfikowano żadnego obiektu archeologicznego, podobnie jak na wykopie XXXVIII. Znaleziono tu dość dużą ilość ceramiki z epoki brązu, wyroby kamienne, fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz dwa fragmenty ceramiki z późnego okresu wpływów rzymskich. Jest to pierwszy ślad osadnictwa z tego czasu na stanowisku nr 1 w Trzcinicy.

Ryc. 4. Trzcinica, stanowisko 1. Wyk. XXXVIII. Ciężarki tkackie.

Ryc. 5. Trzcinica, stanowisko 1. Wyk. XXXVII. Fragmenty ceramiki z późnego okresu wpływów rzymskich.

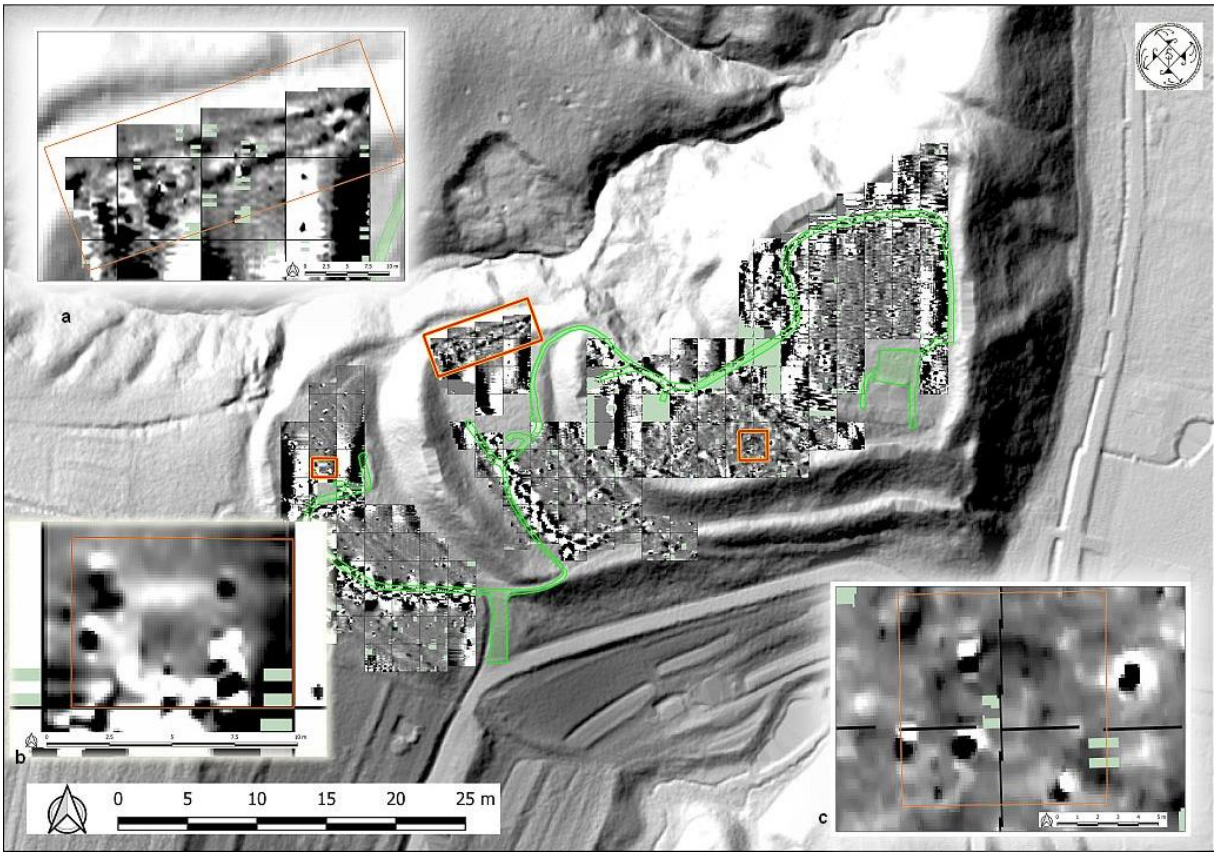

Ryc. 6. Trzcinica, stanowisko 1. Mapa magnetyczna nałożona na cyfrowy model grodziska. a - anomalie magnetyczne wewnątrz wału wczesnośredniowiecznego, b- anomalie magnetyczne na trzecim podgrodziu, c - anomalie magnetyczne na pierwszym podgrodziu.

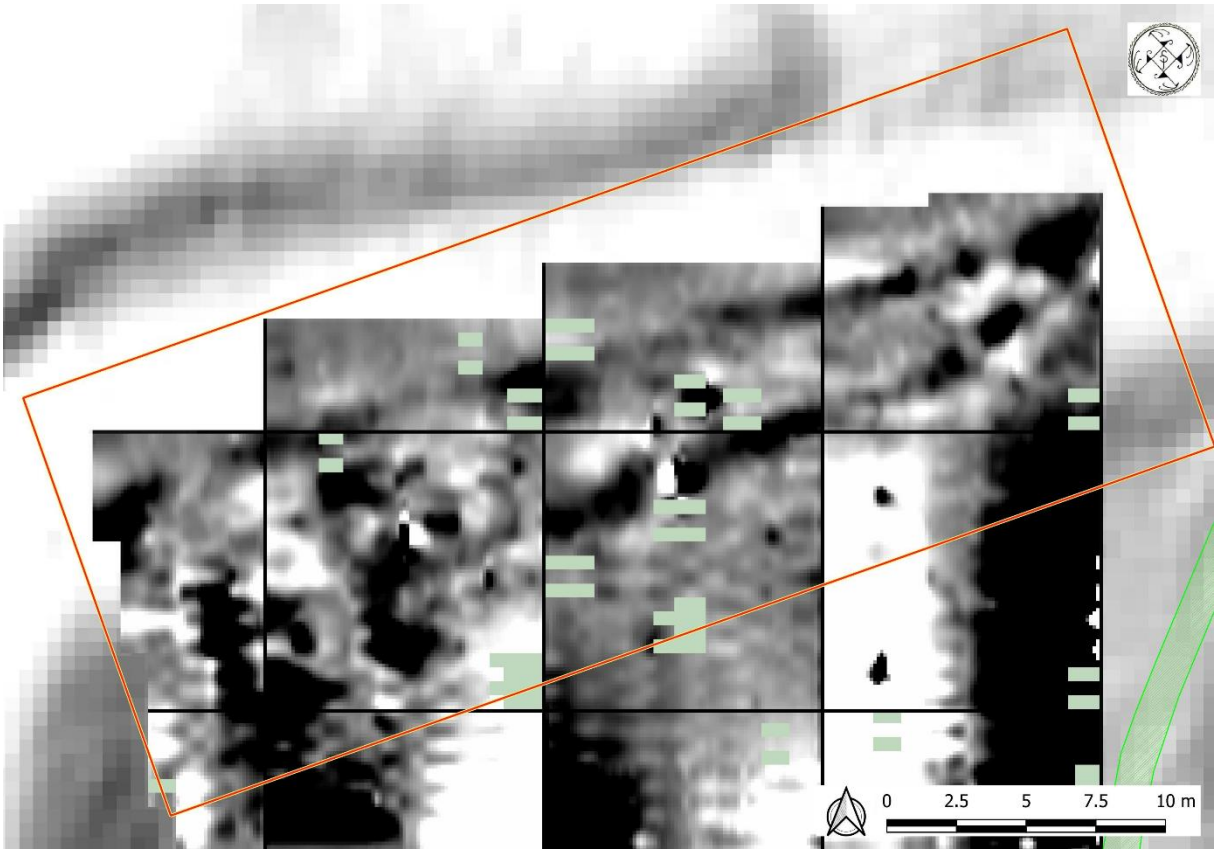

Ryc. 7. Trzcinica, powiat Jasło, stanowisko 1. Anomalie magnetyczne wału wczesnośredniowiecznego.

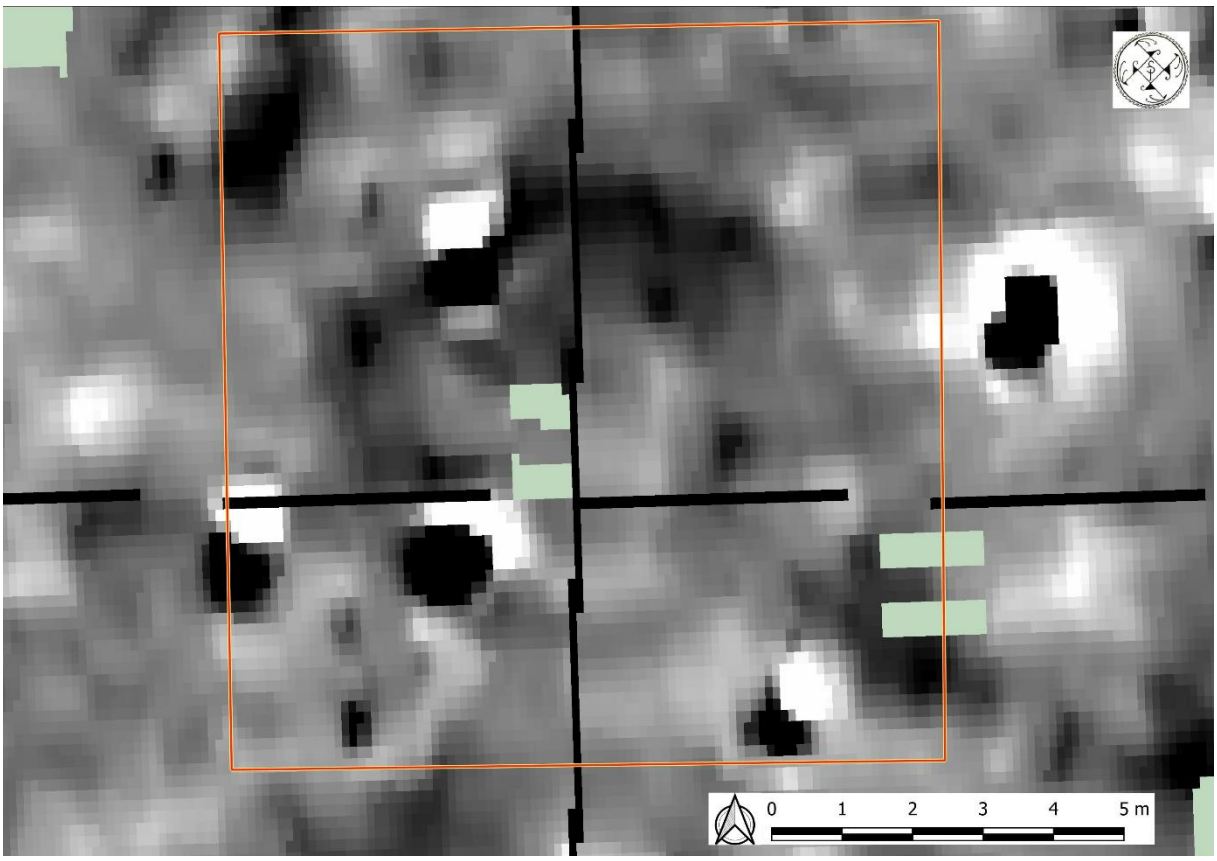

Ryc. 8. Trzcinica, stanowisko 1. Anomalie magnetyczne na pierwszym podgrodziu.

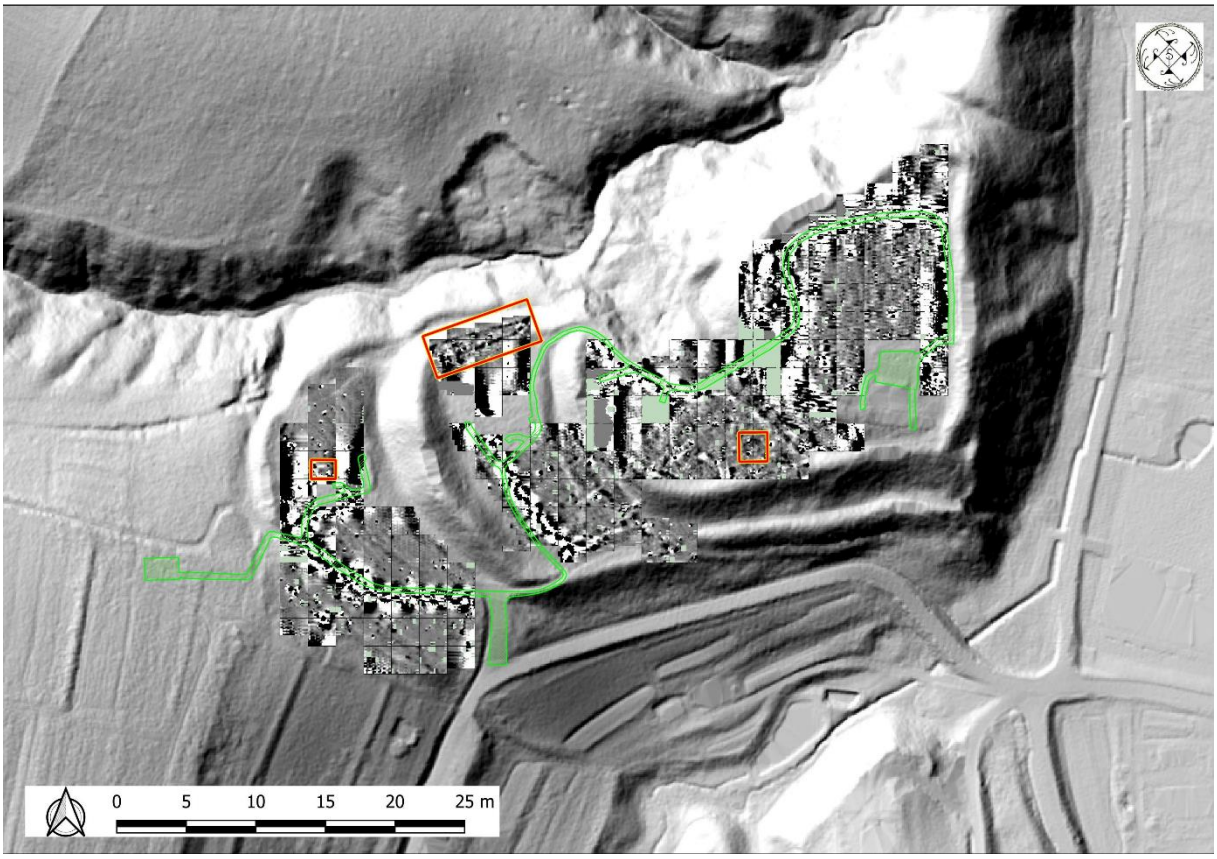

Ryc. 9. Trzcinica, stanowisko 1. Mapa magnetyczna w skali szarości nałożona na cyfrowy model grodziska.

Badania te dowodzą, że bardzo trudno jest jednoznacznie interpretować wyniki badań gradiometrycznych. Z jednej strony należy zachowywać ostrożność w ich zastosowaniu do planowania badań wykopaliskowych, jednak z drugiej, tylko duża ilość badań sprawdzających miejsca występowania anomalii magnetycznych może pozwolić na ich w miarę precyzyjną analizę.

Jan Gancarski mgr
Muzeum Podkarpackie w Krośnie
dyrekcja@muzeum.krosno.pl

Paweł Madej PhD
Muzeum Podkarpackie w Krośnie
pawel.madej@vp.pl

KERAMIKA Z NESKOROLATÉNSKYCH SÍDLISKOVÝCH OBJEKTOV V ZEMPLÍNE VÝSKUM 2001 – 2002[1]

Elena Miroššayová

Obec Zemplín patrí k významným archeologickým náleziskám Slovenska. Strategicky výhodnú polohu na juhu Východoslovenskej nížiny na pravostrannej terase rieky Bodrog využívali ľudia na zakladanie osád od praveku. Archeologický prieskum a výskum bol realizovaný na viacerých polohách a potvrdil intenzívne osídlenie. V roku 2001 a 2002 sa v Zemplíne realizovala líniová stavba VTL plynového potrubia. Na predstihovom záchrannom výskume povrchovou prospekciou zistených archeologických pamiatok sa podieľali pracovníci pobočky Archeologického ústavu SAV v Košiciach v dvoch etapách (Horváthová/Miroššayová 2002; Miroššayová/Novák 2003). V úseku trasy plynovodu bola na severnom okraji obce na polohe Za novým cintorínom zistená koncentrácia sídliskových štruktúr prevažne z neskorej doby laténskej. V línii ryhy sa preskúmalo 11 neskorolaténskych objektov, zahĺbený stredoveký objekt (objekt 9/02) a stredoveká pec na pečenie chleba (objekt 5/01).

Neskorolaténske objekty boli súčasťou sídliskového areálu so štruktúrami výrobných činností. Verifikované sú stopy metalurgie železa (objekt 10/02), bronzu (objekt 6/01) a činností spojených s výrobou keramiky (objekty 4/01, 7/01). Charakteristická keltská polozemnica obdĺžnikového pôdorysu so stĺpovou konštrukciou a zásobnicovou jamou v interiéri (objekt 1/01) pravdepodobne slúžila ako príbytok alebo sklad potravín. V jej blízkosti sa našli zvyšky deštruovanej hlinenej kopuly pece (objekt 3/01), horný diel žarnova a zvyšky dvoch ohnísk (objekt 2/01).

Archeologické objekty na polohe Za novým cintorínom patrili do širšieho sídliskového areálu so štruktúrami výrobných činností situovaného severne od Hradiska na pravej terase Bodrogu (Benadik 1965, 72n.). Súčasná cestná komunikácia rozdelila pôvodný areál na dve časti.

Z preskúmaných objektov sa okrem iných artefaktov získal rozsiahly súbor laténskej keramiky. Časť keramického inventáru je poškodená sekundárnym ohňom. Podľa technológie výroby sú zastúpené keramické formy vyhotovené v ruke a formy vytočené na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu.

Do skupiny domácej úžitkovej keramiky vyrobenej v ruke, patria sudovité hrnce so zatiahnutým ústim, s plastickou alebo vhĺbenou výzdobou, hrnce s kónickou dolnou časťou tela, maximálnym vydutím v hornej tretine a výraznými gombíkovitými výčnelkami, hrnce s vyhnutým okrajom. Kvalitne vypálené hrnce sú vyrobené z hliny s vysokou prímesou hrubozrnného piesku a šamotu. Staršie predlohy hrncov sú prítomné v keramickom inventári miestnej populácie, ktorá územie obývala v dobe halštatskej. V modifikovaných formách

---

[1] *Príspevok je abstrakt prednášky, prezentovanej v roku 2019 na 28. stretnutí východoslovenských archeológov v Stropkove a má charakter predbežnej informácie o typológii keltskej keramiky z preskúmaných objektov na polohe Za novým cintorínom v Zemplíne. Podrobná analýza a vyhodnotenie výsledkov výskumu budú samostatne publikované v štúdii do Východoslovenského praveku 12, ako súčasť riešenia Projektu č. 02/0084/18 agentúry VEGA.*

Zemplín, okr. Trebišov. 1 - poloha Za novým cintorínom - výskum 2001, 2002; 2 - Hradisko.

sa na Východoslovenskej nížine objavujú na keltských sídliskách a v hroboch stupňa LTC a prežívajú do stupňa LTD.

Skupina mís vyrobených v ruke sa vyznačuje variabilitou tvarov a veľkostí. Frekventované sú jednoduché kónické misy s rovnými stenami, misy so zatiahnutým alebo zalomeným okrajom, profilované misy s nízkym hrdlom a von vyhnutým okrajom, plytké misy s roztvoreným ústim, rovným alebo zaobleným telom. Ojedinele sa objavila hrubo modelovaná kónická tzv. dácka šálka s masívnym uchom.

V súbore z polohy Za novým cintorínom majú početnú prevahu zlomky kvalitnej keltskej keramiky vytočenej na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu. Tenkostenné formy sú vyrobené z plavenej hliny s prímesou veľmi jemného piesku. Väčšie nádoby a zásobnice typu dolium majú vyšší podiel hrubozrnného piesku. Výzdoba nádob je rytá alebo vhladzovaná. Povrch niektorých váz a mís je upravený hnedou engobou. Samostatnú skupinu tvoria zlomky maľovanej keramiky so zachovanými zvyškami červenej a bielej farby. Maľba je nanášaná v pásoch, zriedkavejšie pokrýva červená maľba celý povrch nádoby. Škála zastúpených maľovaných a nemaľovaných foriem váz, fľašovitých nádob, profilovaných mís a pohárov má paralely v sortimente keltskej keramiky stupňa LT D1 – LT D2 rozšírenej v severozápadnom priestore Karpatskej kotliny na oppidálnych sídliskách a osadách v ich okolí. Typologická klasifikácia keltskej na kruhu vytočenej keramiky zo Zemplína sa opiera rozpracovanú typológiu neskorolaténskej keramiky z územia juhozápadného Slovenska hlavne zo sídliskovej enklávy Bratislava - Staré mesto (Zachar/Rexa 1988, Čambal 2004).
K osobitostiam keramiky z polohy Za novým cintorínom patrí prítomnosť kúskov železnej trosky, ktorá je pridaná do hliny a bola rozpoznaná pri analýze vybraných zlomkov z nádob vyrobených v ruke aj na kruhu (Petrík/Briančin v tlači).

V prednáške na konferencii v Stropkove boli prezentované predbežné výsledky typologickej analýzy keramiky z polohy Za novým cintorínom. Vyhodnotenie keramiky v chronologickom kontexte s ďalšími nálezmi môže byť východiskom pre bližšiu klasifikáciu nálezov keramiky z viacerých, doteraz nespracovaných súborov zo severného Potisia.

Literatúra:

Benadik 1965 - B. Benadik: Die Spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei. *Germania* 43, 1965, 63 – 91.

Čambal 2004 – R. Čambal: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolaténskeho oppida. *Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia,* Supplementum 1, Bratislava 2004.

Horváthová/Miroššayová 2002 – E. Horváthová/E. Miroššayová: Nové nálezy z katastra obce Zemplín. *AVANS v roku 2001*, Nitra 2002, 65 – 67.

Miroššayová/Novák 2003 – E. Miroššayová/M. Novák: Pokračovanie záchranného výskumu a prieskumu na stavbe prvej etapy plynovodu Zemplín. *AVANS v roku 2002*, Nitra 2003, 97 – 98.

Petrík/Briančin v tlači - J. Petrík/J. Briančin: Archeometalurgická analýza trosiek a keramiky z lokality Zemplín. *Východoslovenský pravek* 12, v tlači.

Zachar/Rexa 1988 – L. Zachar/D. Rexa: Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislavaer Oppidums. *Zborník Slovenského národného múzea* 82, *História* 28, 27 – 72.

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Oddelenie pre výskum východného Slovenska
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
mirossa@saske.sk

VÝSKUM HRADU SEREDNE ARCHEOLOGICKOU EXPEDÍCIOU UŽHORODSKEJ NÁRODNEJ UNIVERZITY

Igor Prochnenko – Maria Zhylenko

V historiografii venovanej stredovekej a včasnonovovekej vojenskej architektúre Horného Potisia boli zaznamenané viac ako dve desiatky hradov umiestnených na území súčasnej Zakarpatskej Ukrajiny. Ich zapojenie do historickej rekonštrukcie čelí určitým ťažkostiam, počínajúc definíciou pojmu "hrad", ktorý zvyčajne zahŕňa hradiská ("zemné pevnosti"), paláce a hliadkové veže. V dôsledku toho sa do vedeckého povedomia zaviedlo množstvo neistých lokalít. Týka sa to najmä kaštieľov a palácov v Činadieve (*maď. Szentmiklós, Beregszentmiklós*), Dovgom (*slov. Dlhé, maď. Hosszúmező*), Eseni (*maď. Eszenyi*) a Gorianach (*slov. Horiany, maď. Gerény*), ako aj presne nelokalizovaných sídlisk Beregvár, Gutivár, Sásvár a lokalít bez kamenných opevnených budov (Didovo-Tóvár, Boržava, *maď. Borzsova* a Vyškovo, *maď. Visk, rum. Văşcova*). Po ich vylúčení zo všeobecného zoznamu je možné medzi spoľahlivé lokality zaradiť Broňku (Carská hora; *maď. Szuhabaranka, Baranka*), Vyhohradiv (Kankiv, *slov. Sevľuš, Vinohradov(o), maď. Nagyszőlős*), Kvasovo (*maď. Kovászó*), Korolevo (*maď. Kiralyháza, Nyaláb*), Mukačevo (*maď. Munkács, Palanok*), Nevicke, Silce (Boduliv), Seredne (*maď. Szerednye*), Užhorod (*maď. Ungvár*) a Chust (*maď. Huszt*).

Tieto hrady sú umiestnené v páse, ohraničenom predhorím Karpát a hlavnými vodnými tepnami oblasti. Čas vzniku väčšiny z nich ako včasnostredovekých hradov, spravidla bez riadnej argumentácie, sa v literatúre datuje od 9.–10. stor. a prestavba do kamennej podoby do 11. - 12. stor. Takéto datovanie kľúčových pamiatok sa nezhoduje s obdobím vzniku podobných kamenných opevnení v severovýchodnej časti Karpatsko-dunajského regiónu. Ich počiatky sú spravidla kladené do druhej pol. 13. –prvej pol. 14. stor. (Прохненко–Гомоляк 2009, 71 – 97; Прохненко/Гомоляк/Зомбор 2009, 239 – 260).

Obr. 1. Seredňanský hrad (Užhorodský okres).

V tejto situácii s cieľom riešiť otázky chronológie a najmä stanoviť čas výstavby hradov v Zakarpatí, vznikla potreba kritickej analýzy písomných prameňov a venovať väčšiu pozornosť archeologickým prameňom. Tento stav určil pracovné zameranie stredovekej skupiny archeologickej expedície Užhorodskej národnej univerzity vytvorenej v roku 2007. Išlo najmä o výskum tých hradov, z ktorých chýbali archeologické pramene. Hlavným cieľom prvej fázy výskumu je získanie stratifikovaných nálezov, vytvorenie schém pre relatívnu a absolútnu chronológiu pamiatok. Už prvé terénne sezóny potvrdili výhody využitia takejto metódy.

Obr. 2. Seredňanský hrad.

Na jar roku 2008 archeologická expedícia Užhorodskej národnej univerzity uskutočnila výskum hradu v obci Seredné v Užhorodskom okrese. Na rozdiel od ostatných hradov na Zakarpatskej Ukrajine je postavený na rovine v blízkosti rieky Veľa. Do dnešného dňa sa najlepšie zachovala obytná budova (rozmery 18,6 x 16,5 m), ktorá tvorila jadro hradu. Prízemie je rozdelené širokou priečkou na dve miestnosti s polosférickými stropmi, prepojené malými vstupmi. Z vonkajšej strany viedli do každej miestnosti samostatné úzke vstupy/dvere v severnej a východnej stene budovy. Pod týmito miestnosťami sa nachádzali pivnice, do ktorých sa dalo dostať po točitých schodiskách. Tieto schodiská sa nachádzali v severovýchodnom rohu budovy a mali starostlivo vyleštené stupne z bieleho kameňa. Nad prízemím bola priestranná sála s vysokými úzkymi oknami. Vstup do nej bol na východnej strane budovy. Budova je ukončená valbovou strechou pyramídového tvaru so zrezanými rohmi základov.

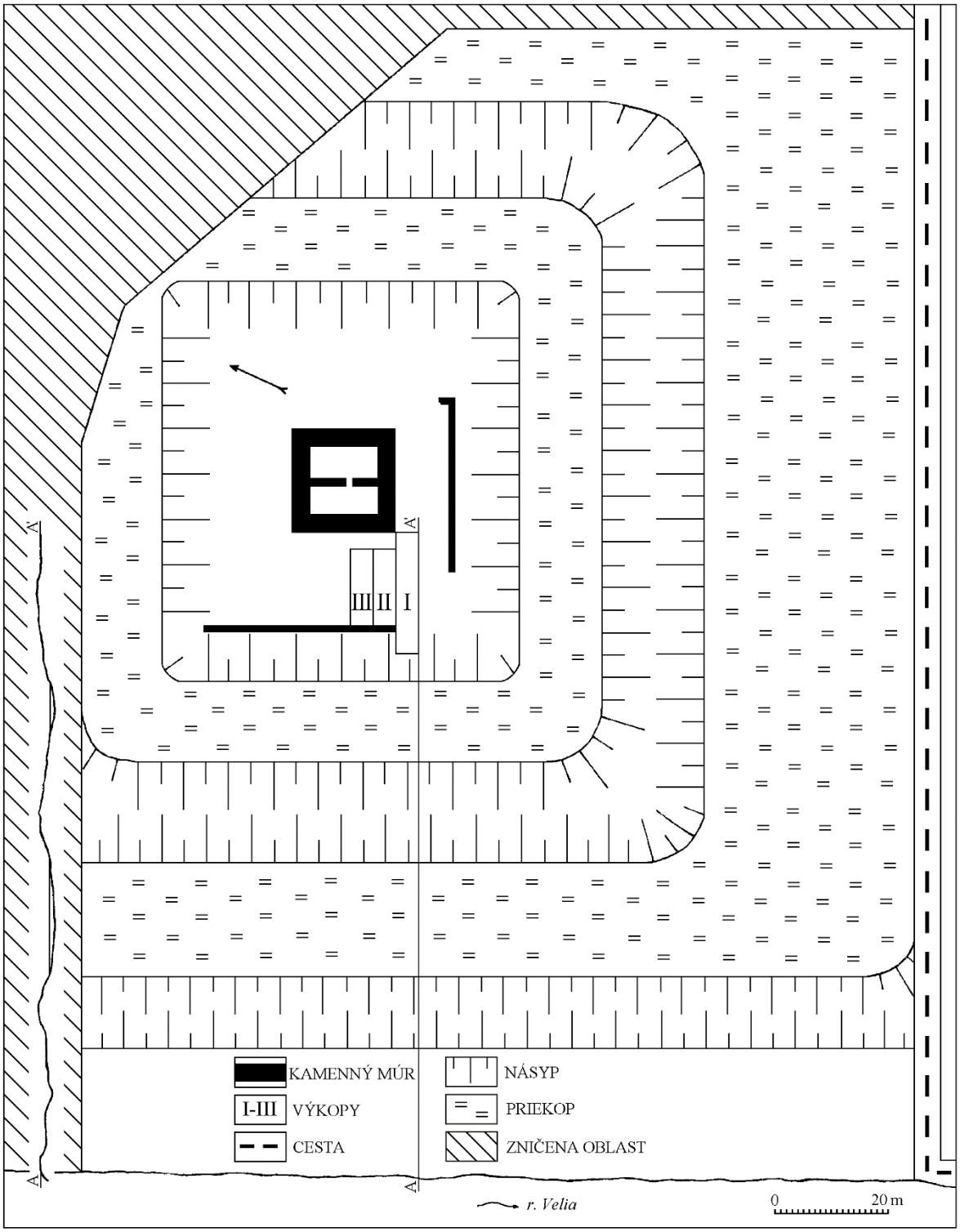

Obr . 3. Pôdorys a profil Seredňanského hradu.

Hradné nádvorie bolo obklopené kamennými stenami. Dodatočný fortifikačný systém, podľa pôdorysu približne štvorcovej formy, je zastúpený dvoma líniami - viditeľne valov a priekop. Vonkajší val ohraničuje plochu pamiatky – 200 x 200 m a takmer celá jeho časť bola výrazne zničená počas výstavby a poľnohospodárskych prác miestneho obyvateľstva. Výrazný dopad na hrad mala práca reštaurátorov, ktorí zničili väčšiu časť centrálnej časti hradu a zmenili vzhľad valov a priekop, čo znemožňuje uvažovať o ich skutočnej počiatočnej výške a hĺbke. V niektorých miestach dosahuje súčasná výška valov 3,5 m. V priebehu prác podľa svedectiev

starých ľudí bol zničený umelý systém cirkulácie vody (potrubie pre prítok a odtok), ktorá tiekla z rieky do priekop zo západnej strany, a vytekala z nich z východnej priekopy smerom k mlynu. V súčasnosti v dôsledku akumulácie dažďovej vody je väčšina priekop močaristá.

Obr. 4. Seredňanský hrad. Sondy.

Existuje množstvo legiend o Seredňanskom hrade, ktoré sa udomácnili nielen v populárnej, ale aj v odbornej literatúre. Podľa nich je výstavba opevnenia spojená s rádom Templárov. Tento regionálny mýtus sa posilnil vzhľadom na skutočnosť, že dlhý čas na základe "architektonických čŕt" sa výstavba hradu nesprávne datovala do 12. stor. Pri takomto chronologickom zaradení je ťažké vysvetliť úlomky tehál v jadre obvodových stien centrálnej budovy, ktorých datovanie je oveľa mladšie ako spomínané 12. stor. Okrem toho, hrady podobného pôdorysu sa na území Uhorska datujú do neskoršieho obdobia. Chceme tiež poznamenať, že uvedený dátum výstavby hradu je v rozpore s údajmi z písomných prameňov, na základe ktorých je možné vytvoriť nasledujúcu sekvenciu udalostí spojených s výstavbou a prestavbami hradu. Obec Seredné, ktorá sa v roku 1455 spomína už ako mestečko, patrila rodu Pálóczy. Bez ohľadu na to, že rýchly vzostup rodiny začal počas panovania kráľa Žigmunda a na začiatku 15. stor. zástupcovia rodu obsadili vysoké štátne funkcie a za vernú službu získali významné majetky, na severovýchode Uhorského kráľovstva, na svojich pozemkoch nemali žiadne hrady. V roku 1414 Pálóczyovci získali povolenie na výstavbu hradu, ale nevyužili ho, pretože v roku 1429 im darovali domínium *Sárospatak* s hradom Újhely (Sátoraljaújhely) (Engel 1998, 55). Výstavba prvej hradnej budovy, ktorá sa neskôr stala centrom architektonického súboru, v Serednom začala až v závere 15. stor., kedy sa začali zakladať vínne pivnice.

Keď v bitke pri Moháči v roku 1526 zomrel posledný predstaviteľ rodiny Antál Pálóczy, ktorý po sebe nenechal následníka mužského pohlavia, Seredňanské domínium vďaka podpore Jánosa Szapolyaia/Jána Zápoľského do svojich rúk prebrali bratia Dobóovci. V tejto dobe začína vývoj obranného systému okolo centrálnej hradnej budovy, čo potvrdzuje aj nápis pri vchode do vínnych pivníc: „Vykopané úsilím bratov Dobó: Ferenca, Ištvána a Domokoša,

dedičov a majiteľov Seredňanského hradu. Upevnené obrannými stenami a priekopou roku Krista 1557.“

Po smrti Ferenca Dobó mladšieho hrad najprv prešiel do vlastníctva Žofie Perényi, vnučky Domokoša Dobó a po jej smrti k následníkom Anny, sestry bratov Dobó (Takáts 1928, 416 – 419). Vnučkou Anny Dobó bola Zuzana *Lorántffy* – manželka Juraja I. Rákociho a takto sa Seredné ako veno dostalo do vlastníctva rodiny Rákoci. Neskôr sa opevnenie stalo spoločným vlastníctvom rodín Forgách a Ilosvay. Podľa urbára a jeho svedectva z roku 1689 „pred piatimi rokmi bol hrad spálený povstalcami, ale niekoľko priestorov bolo nejako opravených a prekrytých slamou a používajú sa dodnes“. Zánik opevnenia pokračoval aj po oslobodzovacej vojne, kedy bolo vo vlastníctve rodín Perényi a Bárkoci, ale na údržbu budovy sa prakticky nevynakladali žiadne prostriedky. V písomných prameňoch z 19. stor. sa spomínajú už iba ruiny.

V roku 2008 s cieľom preskúmať stratigrafickú situáciu a s ohľadom na možnosť vykonať archeologický výskum na ploche hradu, začala archeologická expedícia Užhorodskej národnej univerzity prieskum hradu na mieste hradného nádvoria (Прохненко/Гомоляк/Зомбор 2008, 189 – 192). Sonda I (22 x 4 m) ho prerezala od južného rohu centrálnej budovy po priekopu. Mocnosť kultúrnej vrstvy, ktorá pozostávala z vrstiev hliny rôznych farieb, od šedej po čiernu (v základe), dosiahla 2,8 m. Výstavbu kamenných stien v 16. stor. stratigraficky dosvedčuje nález falošnej uhorskej mince Ferdinanda I. (1526 – 1564) z roku 1543. Pre ďalšie obdobie (17. – začiatok 18. stor.) je charakteristický kvantitatívny nárast archeologických nálezov (keramický riad, kachlice a kovové výrobky).

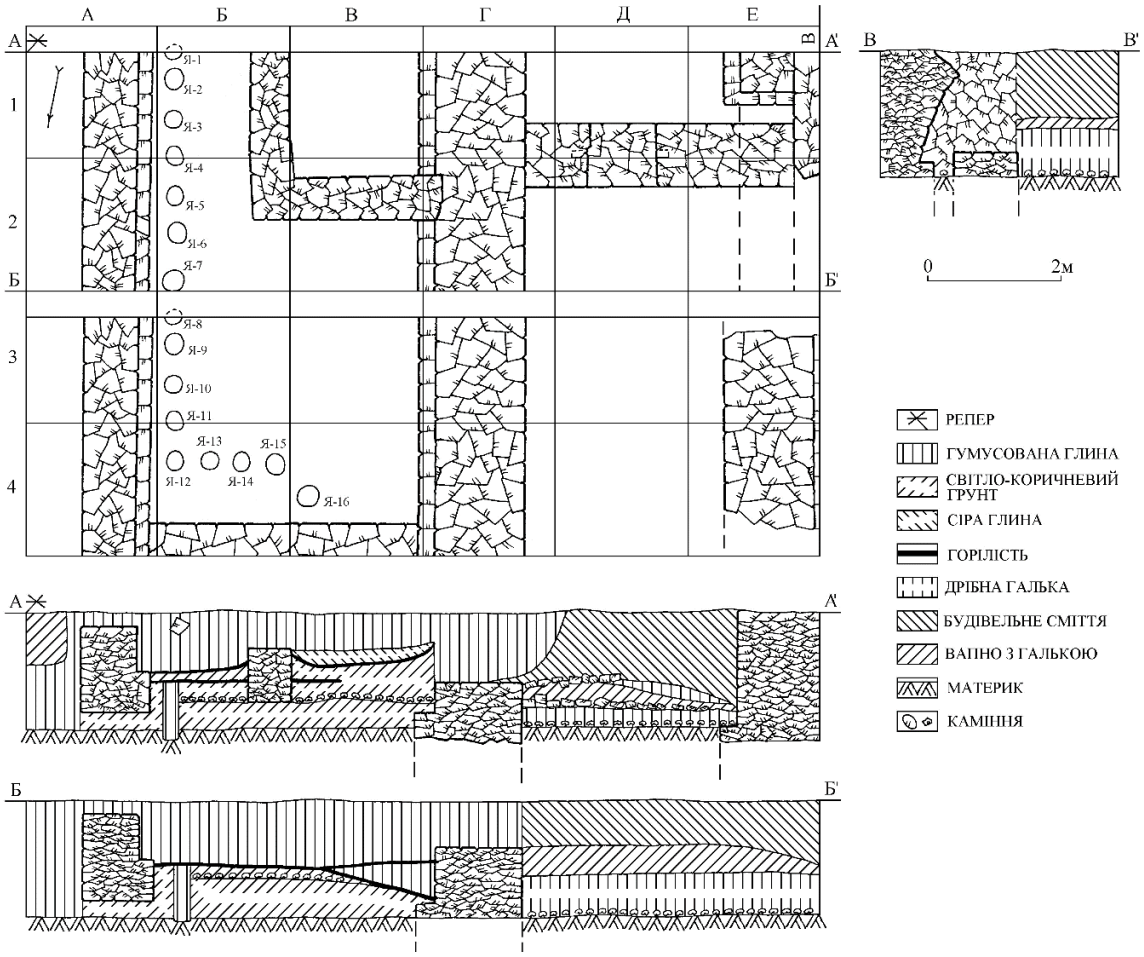

Obr. 5. Seredňanský hrad. Pôdorys a rezy.

Pre získanie ďalších informácií archeologická expedícia Užhorodskej národnej univerzity pokračovala v prácach počas výskumnej sezóny v roku 2017 (Прохненко 2017, 131 – 136). Sonda II (12 x 4 m) sa napájala na severnú líniu sondy I. Stratigrafická situácia je v podstate totožná so stratigrafickou situáciou zaznamenanou počas predchádzajúceho výskumu. Zistené základy múrov možno priradiť ku dvom rôznym chronologickým horizontom. Dve mohutné široké steny, datované do začiatku 16. storočia, boli paralelné s východnou stenou centrálnej veže a tvorili tak na okraji hradného nádvoria terasu, za ktorou sa začínala priekopa. Na konci toho istého storočia alebo na začiatku nasledujúceho (nie skôr ako v roku 1588) medzi terasou a centrálnou vežou bola postavená ďalšia mohutná stena, pri ktorej je sledované množstvo tesne umiestnených jám. Súčasne bolo dokončených niekoľko komôr medzi starými a novými obvodovými stenami, čo viedlo k vytvoreniu nového komplexu malých miestností.

V porovnaní s terénnou sezónou v roku 2008 sa výrazne zväčšila zbierka zistených drobných predmetov (zbrane, šperky, veci pre domácnosť, mince, komoditné pečate) (Prohnenko/Zsilenko 2017, 56 – 59). Takmer všetky získané predmety sa datujú do 16. až 17. stor. Do staršieho horizontu (15. stor.), ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou súvisí s predhradným horizontom, patria iba tri uhorské mince (Žigmund Luxemburský 1430 – 1437, Władysław I. 1440 – 1444 a Matej Korvín 1489 – 1490).

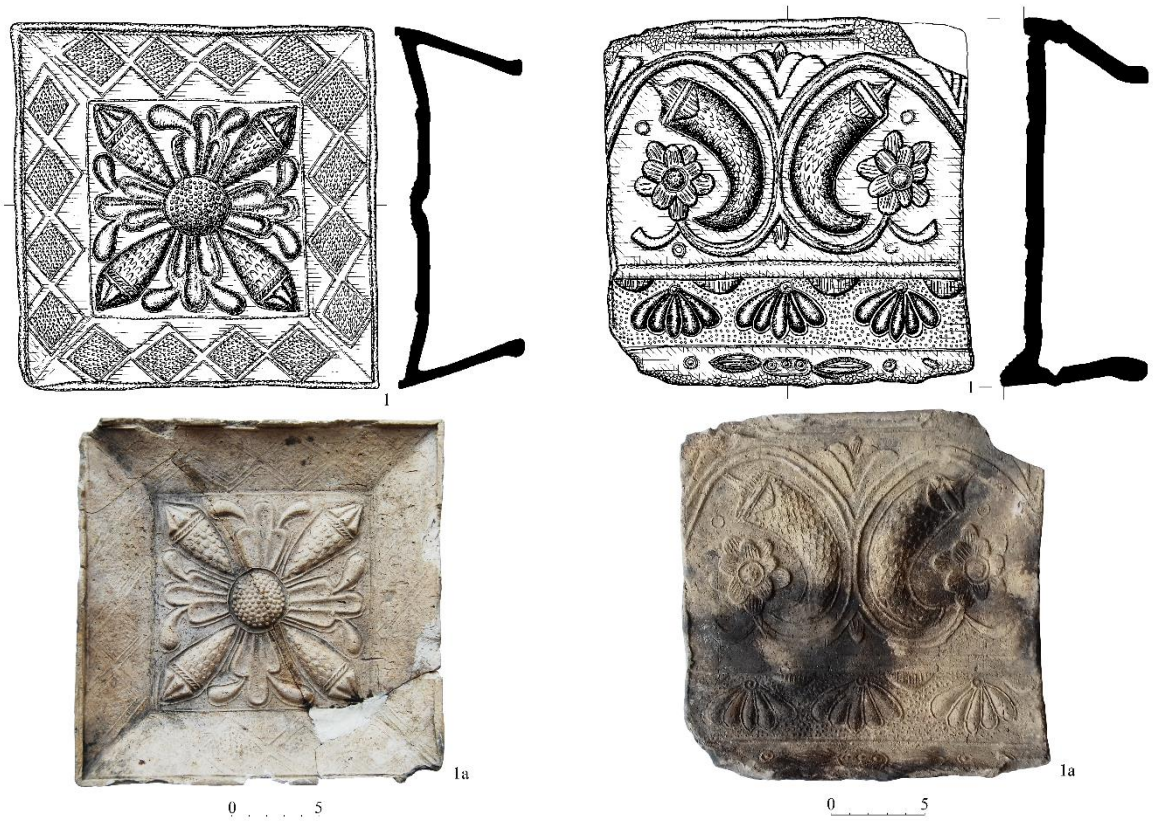

Obr. 6. Seredňanský hrad. Kachlice.

Keramické výrobky sú zastúpené riadom a kachlicami. Patria hlavne do 17. stor., posledného obdobia, kedy sa opevnenie využívalo. Sortiment riadu zahŕňa rôzne formy stolovej keramiky (poháre, misky, taniere, džbány, hrnce, pokrievky), z ktorých väčšina je zdobená maľovanými rovnými a vlnitými čiarami červenej farby, ako aj zelenou alebo hnedou glazúrou.

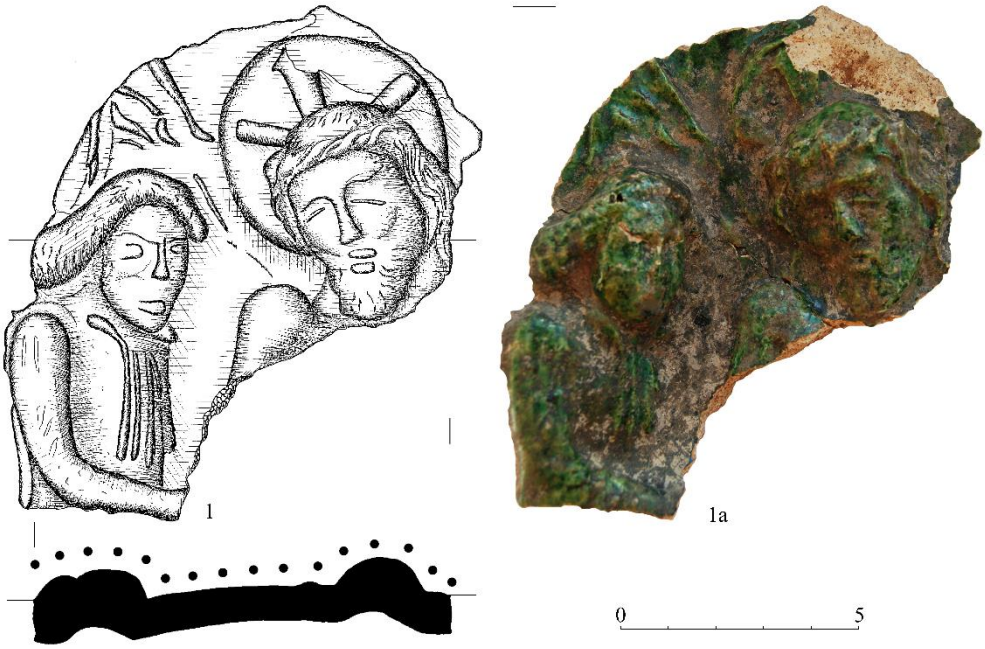

Obr. 7. Seredňanský hrad. Kachlica.

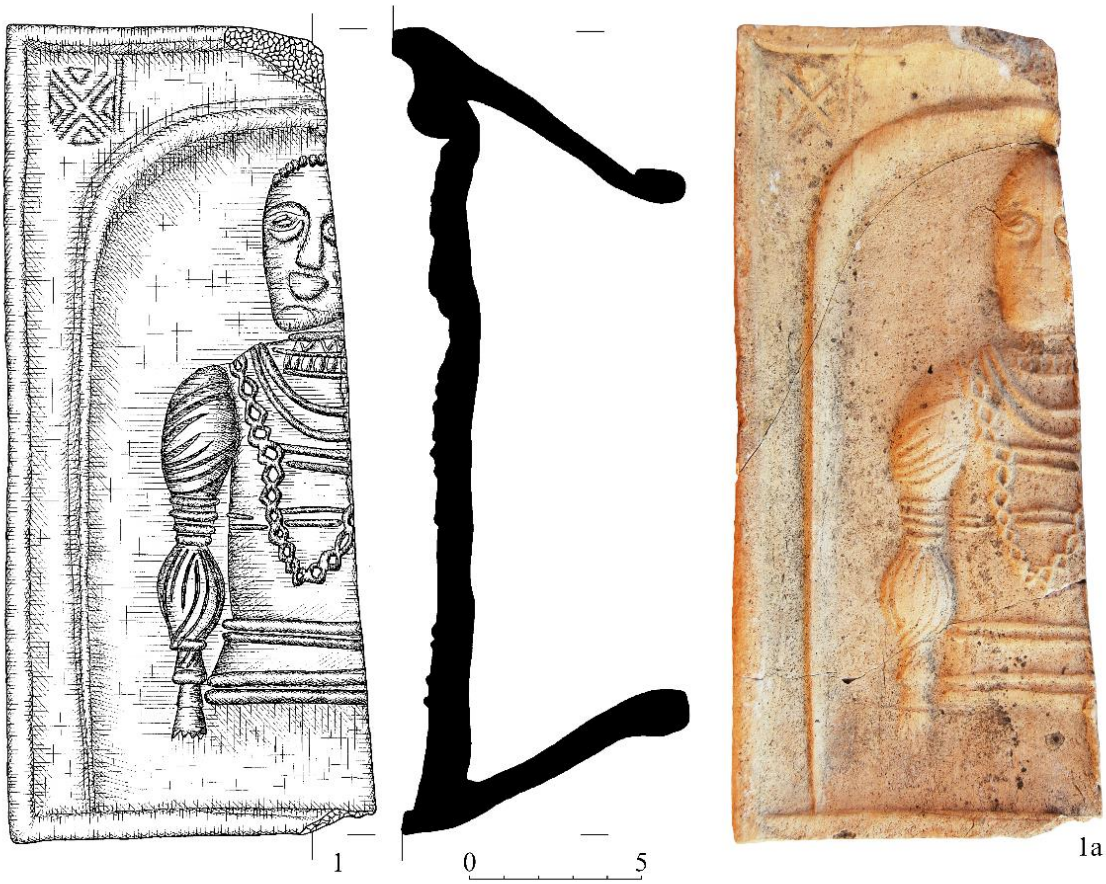

Obr. 8. Seredňanský hrad. Kachlica.

Všetky kachlice, okrem niekoľkých exemplárov bez glazúry alebo polychrómnej výzdoby, sú pokryté zelenou farebnou glazúrou. Typické pre výzdobu seredňanských kachľových pecí boli rôzne kombinácie geometrických a rastlinných dekorácií. Dodatočne s konštrukciami pecí zo 17. stor. sa používali kachlice s obrazom morských panien ako aj exempláre, ktoré ozdobujú hornú časť pece so ženskou tvárou a letopočtami 1637 (obr. 11) alebo s obrazom anjela a letopočtami 1632 a 1451 (obr. 12).
Medzi nálezmi kachlíc sa vďaka realistickým zobrazeniam vyčleňujú dva exempláre zo 16. stor. Na jednom z nich je zobrazený aristokrat, oblečený podľa vtedajšej módy s prsnou ozdobou, čo potvrdzuje jeho vysoký spoločenský status (obr. 8). Na druhej kachlici je postava Ježiša Krista s bolestivým výrazom tváre, ktorého podporuje anjel (obr. 7). Podobné analógie sú známe na Korolivskom hrade Nyaláb a pamiatkach z územia Rumunska.

Obr. 9. Seredňanský hrad. Kachlica.

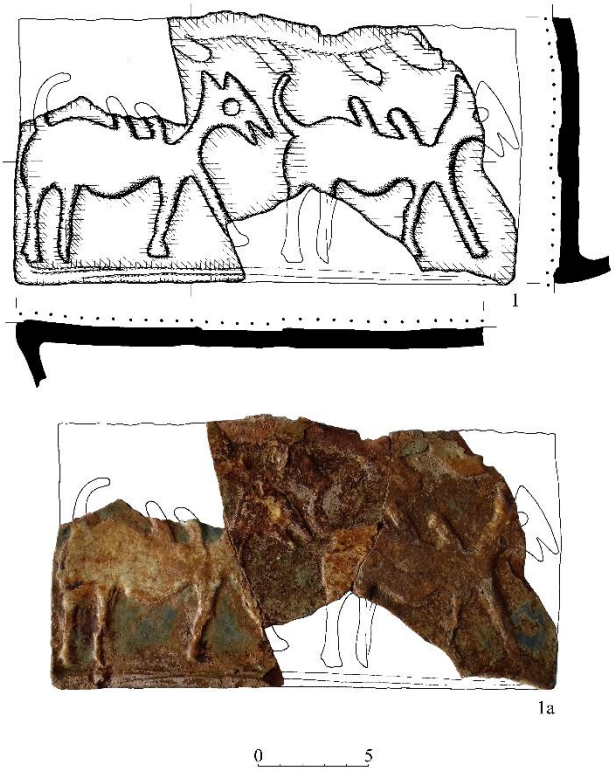

Obr. 10. Seredňanský hrad. Kachlica.

Výzbroj je zastúpená nábojmi do zbraní s priemerom do 1 cm (obr. 21) a kanónovými guľami malého kalibru (4 - 5 cm; obr. 20).

Pre zbierku mincí je charakteristická určitá zákonitosť: dominancia uhorských razieb zo 16. stor., najmä z druhej polovice, ako aj výskyt sliezskych, poľských, litovských a švédskych mincí z prvej polovice 17. stor. (obr. 17; 18). Boli zistené aj tri falošné razby, dve z nich pochádzajú zo 16. stor. a jedna z prvej polovice 17. stor.

V horizonte 17. stor. bola zistená celá séria ručičiek z nástenných hodín a kovania obalov kníh (obr. 16). Väčšina z nich je ozdobená geometrickým dekórom, jedno lemovanie knihy je gravírované rastlinnou výzdobou po bokoch a v strede je obraz korunovaného dvojhlavého rakúskeho orla (obr. 15). Jedna medená spona so stopami zlátenia je ozdobená labuťou hlavou (obr. 14).

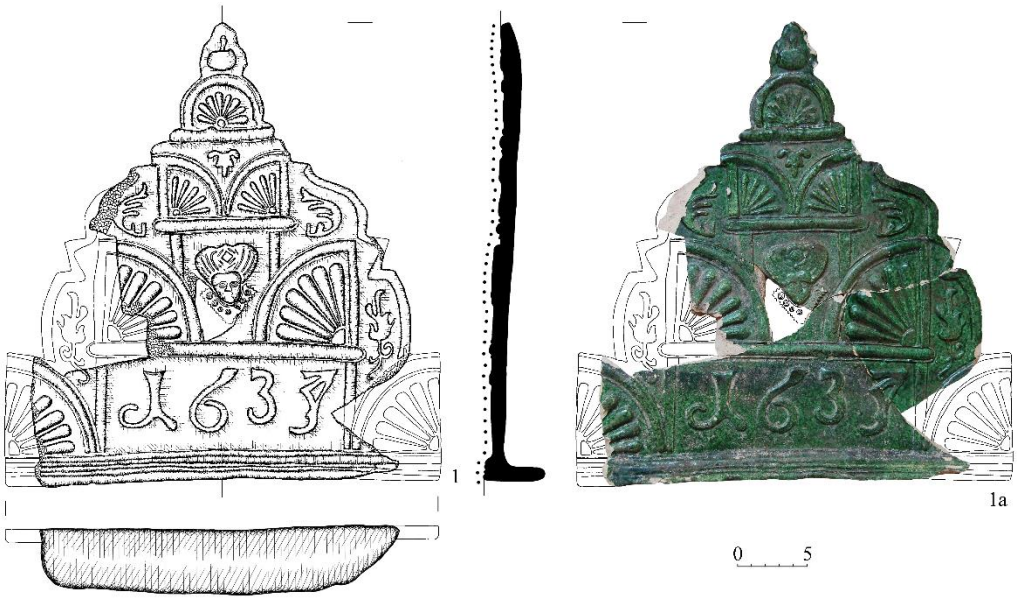

Obr. 11. Seredňanský hrad. Kachlica.

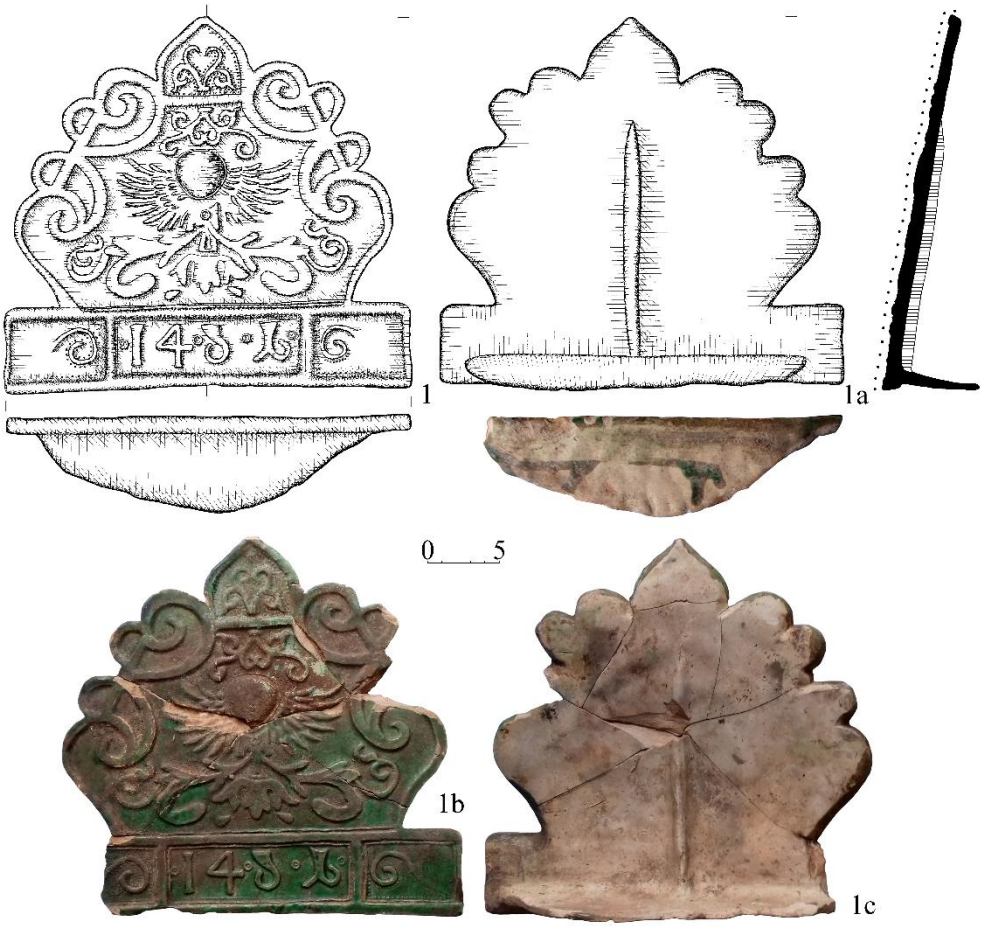

Obr. 12. Seredňanský hrad. Kachlica.

Obr. 13. Seredňanský hrad. Keramické výrobky.

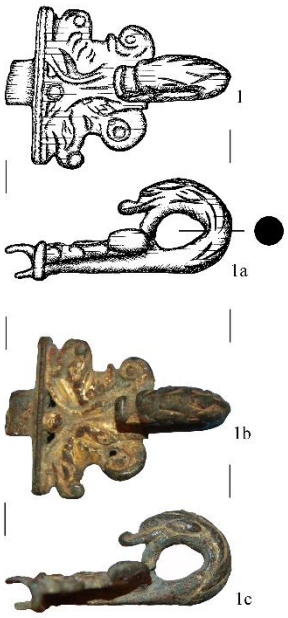

Obr. 14. Seredňanský hrad. Medená spona so stopami zlátenia.

Dôležitými informáciami o chronologickom vymedzení stavebných horizontov Seredňanského hradu a o určení zvláštností činnosti jeho obyvateľov sú nálezy komoditných (kupeckých) plomb (9 exemplárov), ktoré v takejto koncentrácii na území Zakarpatia boli zistené po prvýkrát (obr. 19). Seredňanské exempláre slúžia ako jasné ukazovatele oblastí regionálneho obchodu na konci 16. a zo začiatku 17. stor. Sú to dve veľké plomby z Wschovy (bývalý Fraustadt), jedna je z Gdanska, ako aj malé plomby s takzvaným gmerkom (rodinným znakom), ktorých pôvod je s najväčšou pravdepodobnosťou spojený s územím Poľska. Ich analýza v kombinácii s nálezmi iných pamiatok z mikroregiónu umožňuje hovoriť o dobových obchodných aktivitách na uvedenom severnom (poľskom) území (Прохненко/Мордовін 2017, 89 – 101).

Celý súbor archeologických nálezov získaných počas výskumov Seredňanského hradu v roku 2017 sa chronologicky zhoduje s dátami zaznamenanými v písomných prameňoch. V komplexe umožňujú určiť výstavbu

objektu pri rieke Veľa do 15. – 16. stor. Do polovice 16. stor. sa objekt stal jadrom hradného komplexu, ktorého fungovanie je doložené až do začiatku 18. stor.

Obr. 15. Seredňanský hrad. Lemovanie knihy.

Archeologické práce expedície Užhorodskej národnej univerzity v Zakarpatskej oblasti na Ukrajine umožňujú spresniť a v niektorých prípadoch aj dementovať tvrdenia zaužívané v odbornej literatúre. Na konkrétnom hmotnom materiáli sa ponúka nová chronologická schéma historického vývoja stredovekých pamiatok. Chceme poznamenať, že poznatky získané archeologickou expedíciou Užhorodskej národnej univerzity o dejinách hradov Zakarpatskej Ukrajiny výrazne spresňujú a doplňujú údaje o regionálnej podobe stredoveku a včasného novoveku. Pre reprezentáciu celistvého obrazu je však potrebný rozsiahly a účelný výskum synchrónnych pamiatok celého Horného Potisia.

Literatúra:

Engel 1998 – P. Engel: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Budapest 1998.

Prohnenko/Zsilenko 2017 – I. Prohnenko/M. Zsilenko: A szerednyei vár kutatása, Várak kastélyok templomok. Évkönyv. Kökény 2017, 56 – 59.

Takáts 1928 - S. Takáts: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest 1928.

Прохненко/Гомоляк/Зомбор 2008 – И. Прохненко/Е. Гомоляк/И. Зомбор: Середнянский замок, *Carpatica-Карпатика*, Вип. 37. Ужгород 2008, 189 – 192.

Прохненко/Гомоляк/Зомбор 2009 – И. Прохненко/Е. Гомоляк/И. Зомбор: Исследование замков Закарпатья, *Carpatica-Карпатика*, Вип. 38. Ужгород 2009, 239 – 260.

Прохненко 2017 – И. Прохненко: Питання хронології Середнянського замку. В: *Збірник матеріалів. "Археологія & Фортифікація України"*. VII Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, присвячена 65-й річниці від дня народження Миколи Борисовича Петрова (1952–2008) та 110-й річниці від дня народження Олега Ольжича (Олега Олександровича Кандиби) (1907 – 1944). Кам'янець-Подільський 2017, 131 – 136.

Прохненко/Гомоляк 2009 – И. Прохненко/О. Гомоляк: До історії замків Закарпаття, *Військово-історичний альманах* 1(18). Київ 2009, 71 – 97.

Прохненко/Мордовін 2017 – И. Прохненко/М. Мордовін: Товарні текстильні пломби Середнянського замку. В: *Військово-політичний та соціально-економічний розвиток Середнього Подністров'я у середні віки та новий час.* Матеріали науково-практичної конференції (м. Хотин, 29 вересня 2017 р.). Хотин 2017, 89 – 101.

doc. PhD. Igor Prochnenko
Užhorodska národná univerzita
Národná 3, Užhorod, 88 000, Ukrajina
prohnenkoigor@ukr.net

Maria Zhylenko
Užhorodska národna univerzita
Národna 3, Užhorod, 88 000, Ukrajina
arhlabunu@ukr.net

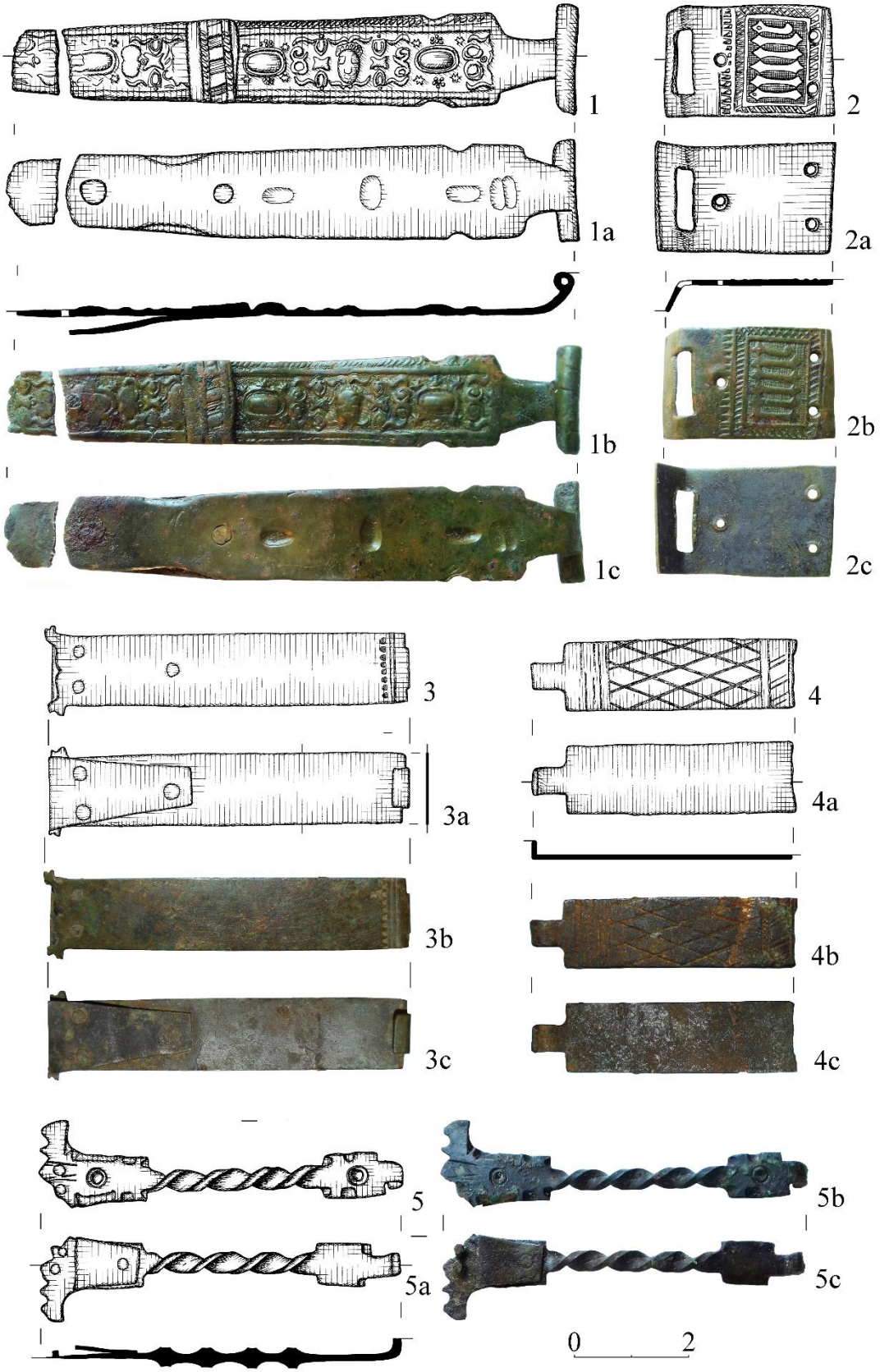

Obr. 16. Seredňanský hrad. Kovania obalov kníh.

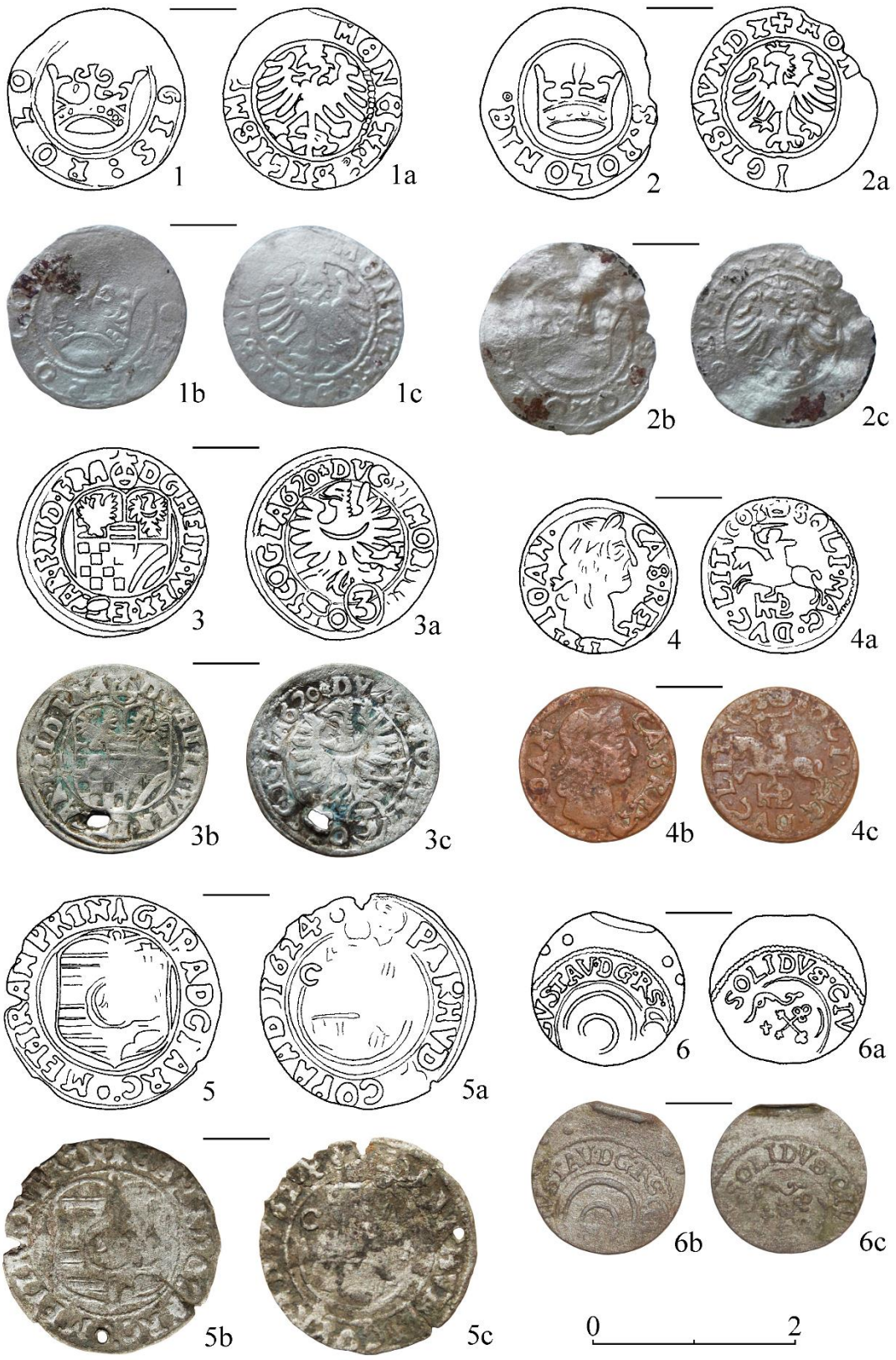

Obr. 17. Seredňanský hrad. Výber mincí.

Obr. 18. Seredňanský hrad. Výber mincí.

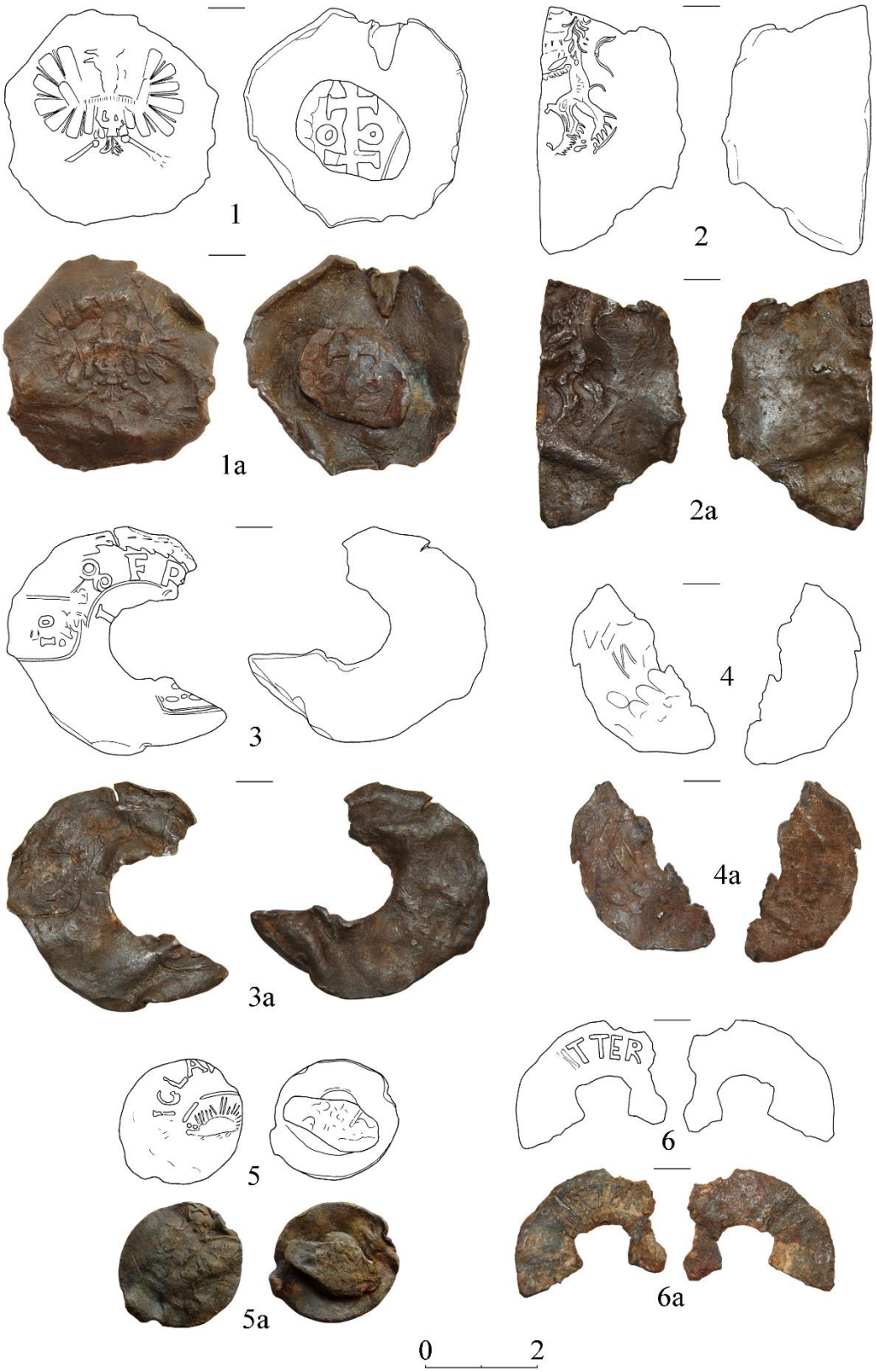

Obr. 19. Seredňanský hrad. Výber nálezov komoditných (kupeckých) plomb.

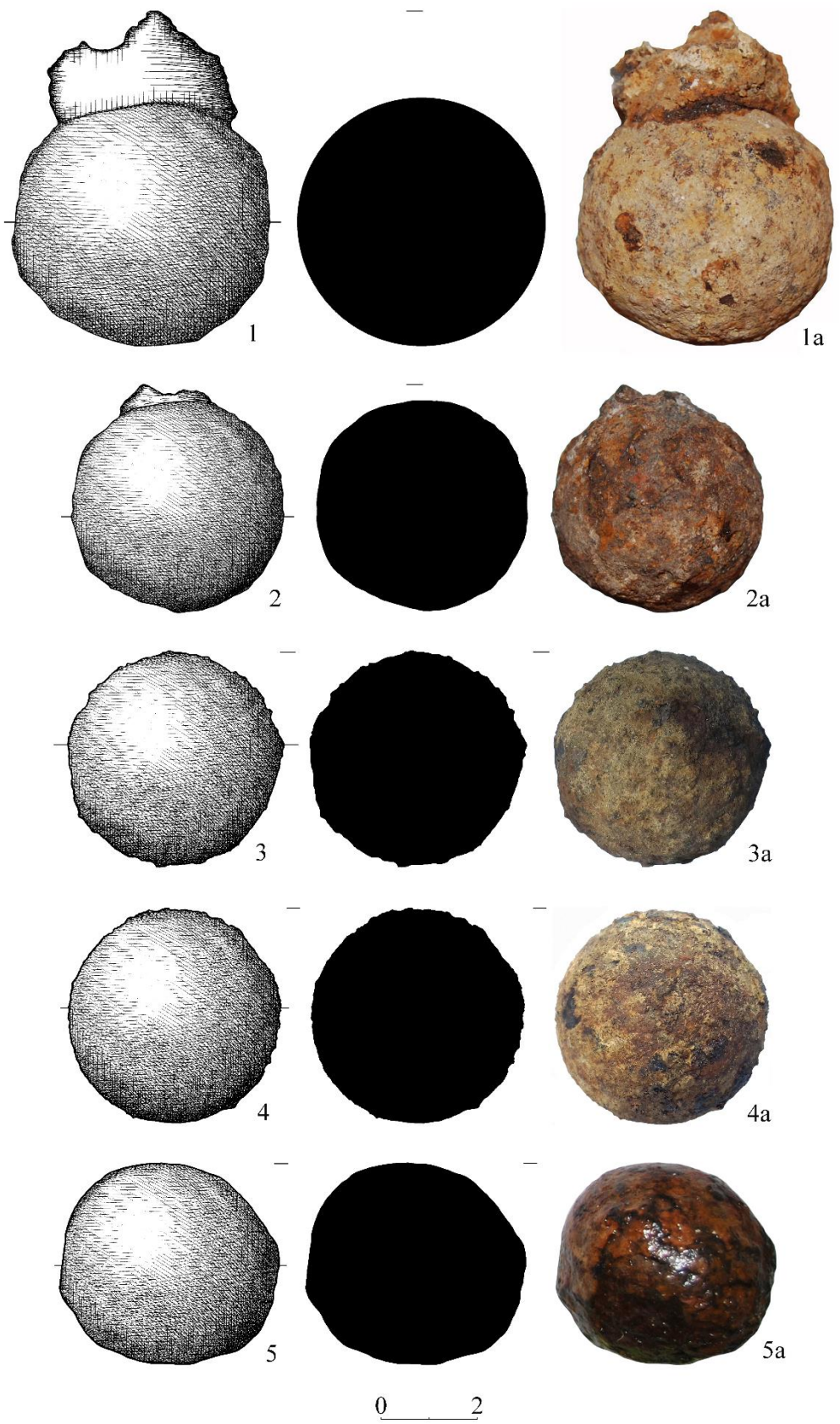

Obr. 20. Seredňanský hrad. Gule do kanóna.

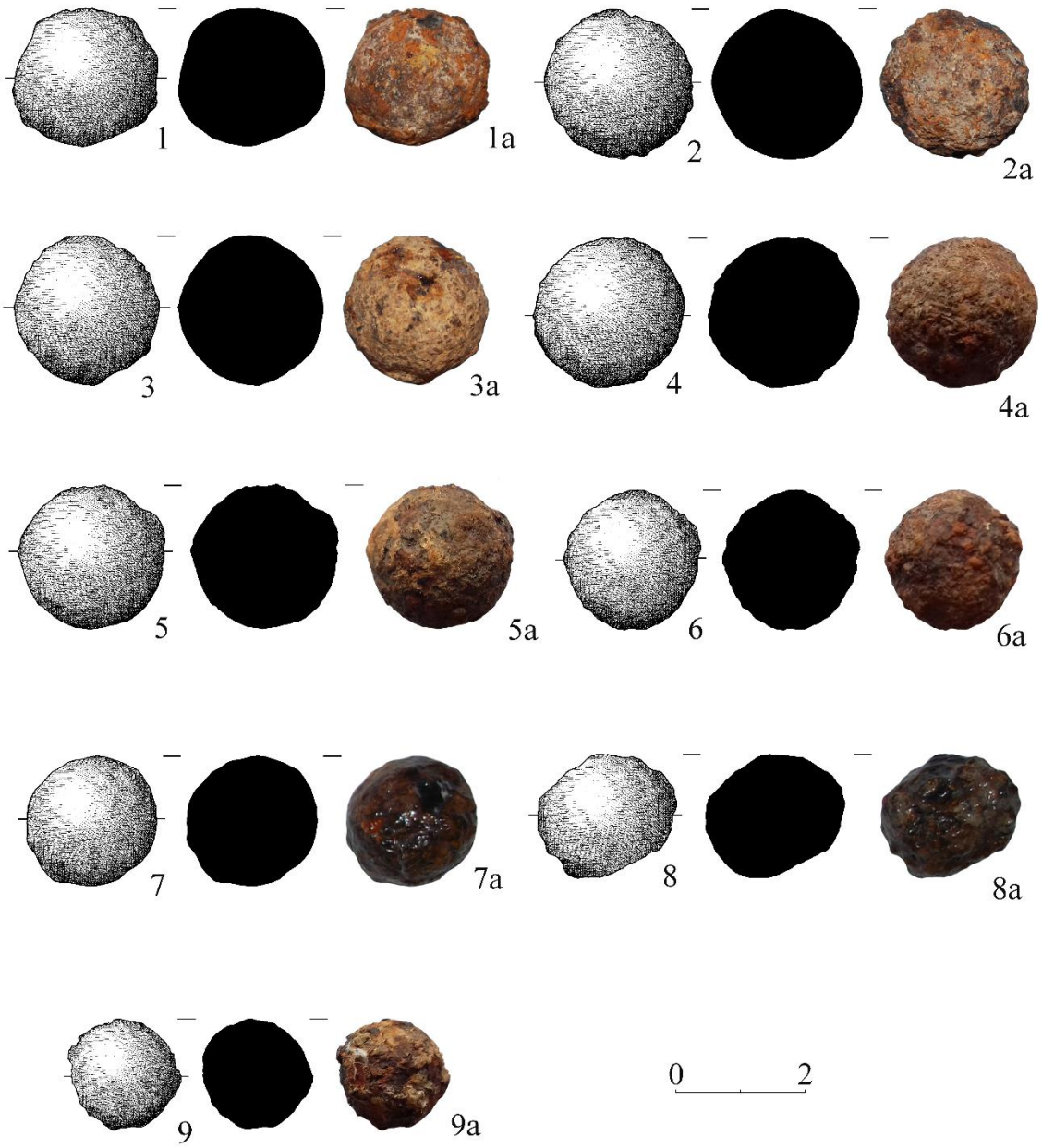

Obr. 21. Seredňanský hrad. Náboje do zbraní.

TRI ARCHEOLOGICKÉ VÝSKUMY ZEMPLÍNSKEHO MÚZEA V MICHALOVCIACH V ROKU 2019 (KRÁĽOVSKÝ CHLMEC, MICHALOVCE, VINNÉ)

Marián Čurný

Terénny archeologický výskum patrí medzi hlavné odborné aktivity Zemplínskeho múzea v Michalovciach a tradične sa zameriava na oblasť dolného Zemplína. V roku 2019 sa sústredil na výskum lokalít v Kráľovskom Chlmci, v kaštieľskom areáli Zemplínskeho múzea v Michalovciach a vo Vinnom (Čurný 2019).

Obr. 1. Kráľovský Chlmec, okr. Trebišov. Splašková kanalizácia. Archeologické nálezy z ulíc Horešskej (3), Majláthovej (1, 2) a Pri štadióne (4). Foto: M. Čurný.

Kráľovský Chlmec, okr. Trebišov

Boľská cesta, ul. Horešská, Hlavná, Majláthova, Pri štadióne, Rákocziho; záchranný archeologický výskum, stredovek vrcholný a neskorý, novovek, nedatované.

Archeologický výskum v intraviláne Kráľovského Chlmca bol vyvolaný rozsiahlou líniovou stavbou – splaškovou kanalizáciou. Začal sa ešte v roku 2018 a ukončený bol v júni 2019. Pozostával z dokumentácie stoviek metrov výkopov, ktoré sa uskutočnili na území historického mesta (okolie hradu Čonkavár a kostola sv. Ducha) a v jeho okrajových častiach, niekdajšom extraviláne. Na rázcestí Boľskej cesty a Hlavnej ulice bola zdokumentovaná malá časť zvyškov murovaných základov niekdajšieho hostinca Szarvas (Jeleň) a studne z mladšieho novoveku. Na Horešskej ulici bol preskúmaný zahĺbený objekt, z ktorého pochádzajú nedatované nálezy menšej zrnotierky a zvieracích kostí. Na Majláthovej ulici bolo zistených a preskúmaných 5 objektov zahĺbených do miestneho pieskového podložia. Datovanie objektov do mladšieho novoveku naznačujú nálezy tehál a fajky, avšak dôležitým zistením je, že z ich zásypu pochádzajú zároveň aj nálezy keramiky z vrcholného a neskorého stredoveku. Na Rákocziho ulici bola na viacerých miestach spozorovaná kultúrna vrstva s ojedinelými nálezmi neskorostredovekej keramiky. Na ulici Pri štadióne sa prišlo na nevýrazné keramické zlomky a zvieracie kosti z novoveku. Vzhľadom na to, že mesto Kráľovský Chlmec je archeologicky prebádané nedostatočne (Chovanec 2004; Kolektív 2013), pre jeho poznanie sú tieto – vôbec prvé – nálezy (obr. 1) mimoriadne dôležité.

Michalovce

Kaštieľsky areál Zemplínskeho múzea v Michalovciach, Kostolné námestie; predstihový archeologický výskum; pravek, doba bronzová, stredovek včasný, vrcholný, neskorý, novovek.

V súvislosti s 2. etapou rekonštrukcie kaštieľa Sztárayovcov, sídla Zemplínskeho múzea v Michalovciach, sa v máji a júni 2019 uskutočnila aj 2. etapa archeologického výskumu. Jeho cieľom bolo zdokumentovať terénne situácie odkryté výkopovou činnosťou na viacerých stavebných objektoch. Pre postrehnutie niektorých detailov vývoja terénu v tesnej blízkosti kaštieľa sú vítané poznatky zo zisťovacieho rezu na južnom nádvorí pred kaštieľom počas realizácie bleskozvodu. Zisťovací rez bol situovaný ca 25 m od rotundy a uskutočnený do hĺbky 3 m. Okrem dvoch úrovní kamennej výstuže nájazdovej rampy k hlavnému vstupu do kaštieľa bola preskúmaná takmer 3 m vysoká stratigrafia od včasného novoveku do 19. storočia vrátane torza pyrotechnologického zariadenia (obr. 2). Na severnej strane kaštieľa sa v úseku medzi kaštieľom a spojovacou chodbou do východného krídla kaštieľa zdokumentoval novoveký kamenný ventilačno-odvodňovací kanál. Z viacerých polôh v kaštieľskom areáli sa získal veľký počet nestratifikovaných, najmä keramických nálezov z viacerých dejinných úsekov (doba bronzová, včasný, vrcholný a neskorý stredovek, novovek).

Vinné, okr. Michalovce

Vinné, parc. č. 559/1, 559/2 v k.ú. Vinné; sídlisko, historická stavba, murovaná architektúra.

Obr. 2. Michalovce, kaštieľsky reál Zemplínskeho múzea v Michalovciach. Stratigrafia južného nádvoria pred kaštieľom v zisťovacom reze. Foto: M. Čurný.

Druhá sezóna archeologického výskumu historickej sýpky vo Vinnom sa uskutočnila od septembra do decembra 2019. Objekt sa skúmal rozšírením piatich sond z minulého roku a realizáciou ďalších štyroch sond. Kompletne bol odkrytý pôdorys severného pivničného traktu (obr. 3), lokalizovali sa stavebné zvyšky južného traktu objektu a neskoršej zástavby v jeho okolí (dôstojníckeho domu husárskych kasární) a získal sa prehľad o stratigrafickom náraste v interiéri dnešnej pivnice v objekte. Vďaka archeologickému výskumu je pohľad na vývoj lokality od 14. po 20. storočie omnoho konkrétnejší. Niekoľko nestratifikovaných nálezov indikuje jej osídlenie v praveku, protohistórii a včasnom stredoveku. Trvalé sídlenie zaznamenávame od 14. až začiatku 15. storočia. Ilustruje ho kultúrna vrstva s nezvyčajne dobre zachovanou a rozsiahlou kolekciou keramických nádob (hrnce, pokrievky). V období okolo roku 1600 bola vystavaná dvojtraktová kamenná stavba, najskôr panské sídlo, pričom už v druhej polovici 17. storočia jej obytná funkcia zanikla a zmenila na hospodársku. Ďalší vývoj v 18. a v podstatnej časti 19. storočia možno charakterizovať iba čiastočne, nakoľko jeho odkaz v teréne odstránila adaptácia pôvodne rozsiahlejšie zastavaného areálu na účely husárskych kasární. Po roku 1918 bol objekt bez strechy a deštruovanom stave. Po vzniku JRD vo Vinnom v 50. rokoch 20. storočia bol pretvorený na obilnú sýpku a neskôr adaptovaný aj na vínnu pivnicu. Druhá a zároveň záverečná sezóna archeologického výskumu historickej sýpky vo Vinnom v podstatnej miere doplnila doterajšie zistenia (Čurný/Gačková/Hamadejová 2018; Čurný/Gačková/Hamadejová/Hunka 2019), takže vývoj osídlenia na území s touto pozoruhodnou stavbou možno v niektorých smeroch charakterizovať pomerne detailne. Výskumné práce inicioval a podporoval Obecný úrad vo Vinnom a aktívne sa ich zúčastnili aj miestni dobrovoľníci a žiaci zo základnej školy.

Obr. 3. Vinné, okr. Michalovce. Zaniknutý ranonovoveký pivničný trakt historickej sýpky. Foto: M. Čurný.

Literatúra:

Čurný 2019 – M. Čurný: Archeologické aktivity Zemplínskeho múzea v Michalovciach. In: *Múzejný hlásnik – Noviny Zemplínskeho múzea v Michalovciach*, roč. V, december 2019, 6.

Čurný/Gačková/Hamadejová 2018 – M. Čurný/L. Gačková/A. Hamadejová: Archeologický výskum vo Vinnom. In: *Múzejný hlásnik – Noviny Zemplínskeho múzea v Michalovciach,* roč. IV, december 2018, 4.

Čurný/Gačková/Hamadejová/Hunka 2019 – M. Čurný/L. Gačková/A. Hamadejová/J. Hunka: Zaujímavý súbor mincí z polovice 17. storočia z Vinného. *Numizmatika* 28, Bratislava 2019, 23 – 26.

Chovanec 2004 – J. Chovanec: Okres Trebišov. Kráľovský Chlmec. In: *L. Gačková (ed.): Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek.* Michalovce 2004.

Kolektív 2013 – P. Kónya (ed.): Dejiny Kráľovského Chlmca. Királyhelmec története. Prešov 2013.

Mgr. Marián Čurný, PhD.
Zemplínske múzeum v Michalovciach
Kostolné námestie 1
071 01 Michalovce
marian.curny@zemplinskemuzeum.sk

OSÍDLENIE STROPKOVA A OKOLIA

Mária Kotorová-Jenčová

Stropkovský okres na severovýchode Slovenska (obr. 1) nepatrí k archeologicky bohatým regiónom. Vzhľadom na nie najvhodnejšie prírodné podmienky súčasný stav poznania do istej miery odráža nižšiu intenzitu osídlenia, avšak podstatnú rolu tu iste zohráva aj doterajší nepostačujúci archeologický výskum. Okrem niekoľkých prieskumných aktivít sa v regióne realizovali iba výskumy na vedecké účely sprostredkované Ing. Miroslavom. Knežom a jeho agentúrou Krajina (Mrázovce, Stropkov-Sitník) a na prstoch jednej ruky spočítané záchranné výskumy súvisiace so stavebnými aktivitami (Stropkov – hrad, resp. intravilán). Bohatstvo archeologických pamiatok južnejších oblastí (stredný a dolný tok Ondavy) na jednej a severnejších (na poľskom území) na druhej strane dáva tušiť, že budúcnosť môže priniesť početnejšie a snáď aj celkom prekvapujúce archeologické doklady o osídlení Stropkova a jeho okolia.

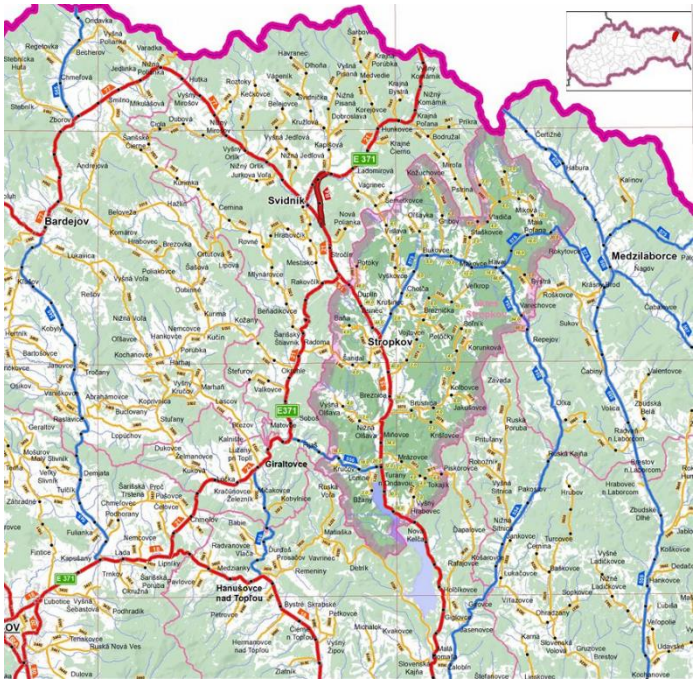

Obr. 1. Okres Stropkov, Prešovský kraj.
Zdroj: https://www.cdb.sk/sk/.

Príspevok je stručným zhrnutím súčasných poznatkov o osídlení stropkovského regiónu.

O najstarších archeologických pamiatkach vieme najmä vďaka prieskumným aktivitám Mgr. Róberta Hriža, amatérskeho nadšenca, ktorý pre tento príspevok ochotne poskytol informácie, publikované ním iba v regionálnej tlači, resp. nepublikované. Mladopaleolitická kamenná industria je známa z obcí Bukovce, Duplín, Tisinec, Bžany, Kručov, Stropkov- časť Sitník, ale najmä z troch polôh (I, IV a VII) v lokalite Breznica. Najproduktívnejšia bola poloha IV (Hôrka) s polykultúrnym osídlením, kde sa našlo vyše 80 kusov aurignacienskej industrie, medzi nimi rydlá, šrabadlá, dláto, vruby, jadrá, čepele a ich zlomky, úštepy, odštepy a iné. V surovinovej škále bol najviac zastúpený limnokvarcit, v menšej miere pazúrik, radiolarit a rohovec (obr. 2 – 3).

Obr. 2. Breznica. Mladopaleolitická industria.
Foto: R. Hriž.

Ukazuje sa tak, že povodie Ondavy bolo pre paleolitických lovcov zaujímavé aj v oblasti Nízkych Beskýd (obr. 4).

Obr. 3. Breznica. Mladopaleolitická industria Foto: R. Hriž.

Pre osídlenie v mladšej dobe kamennej máme v regióne menej dokladov ako pre paleolit. Štiepaná kamenná industria, úštepy, niekoľko keramických fragmentov a zlomky pravdepodobne trecích podložiek pochádzajú z povrchových zberov z Breznice.[1] Skromné

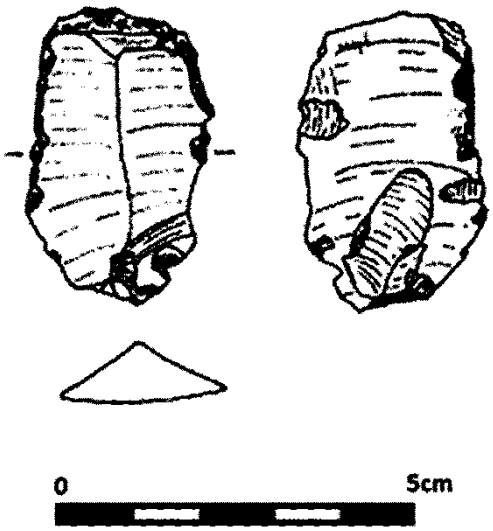

Obr. 5. Lomné. Obsidiánová čepeľ. Neolit. Podľa Hriž/Vizdal 2000.

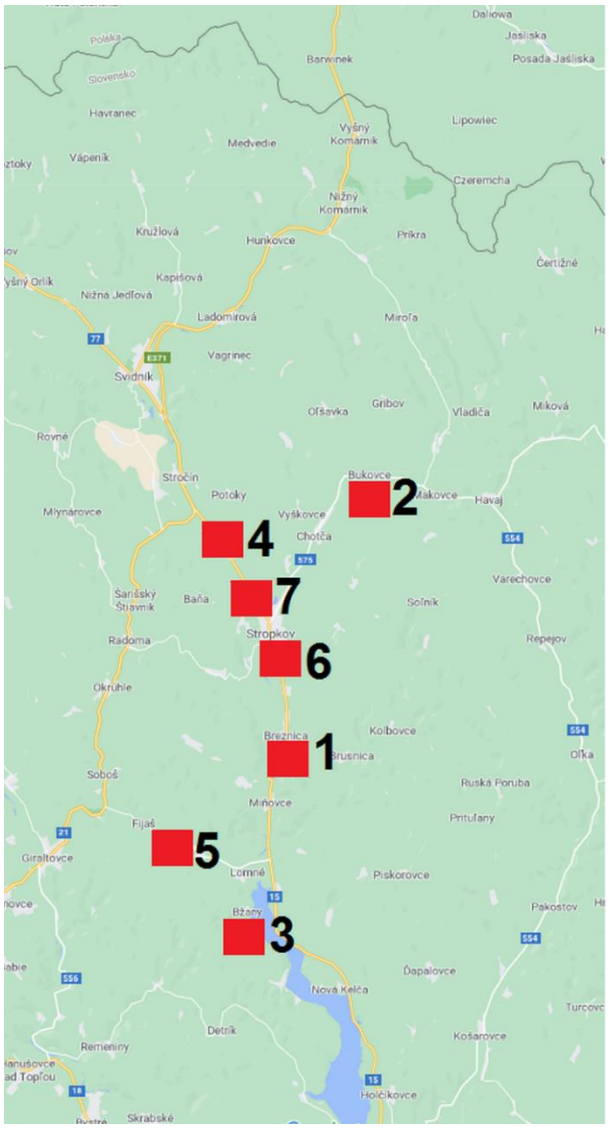

Obr. 4. Nálezy mladopaleolitickej kamennej industrie v stropkovskom regióne.
1. Breznica, 2. Bukovce, 3. Bžany, 4. Duplín, 5. Kručov, 6. Stropkov-Sitník, 7. Tisinec.

nálezy štiepanej industrie sú známe aj z chotárov obcí Lomné a Miňovce. V Lomnom, na svahu polohy Pod lipou, sa pri prieskume našla obojstranne retušovaná obsidiánová čepeľ s oblúkovite odlomeným vrcholom, s rezervou priradená bukovohorskej kultúre (obr. 5; podľa Hriž/Vizdal 2000, 52, obr. 26: 4 – tu je nález chybne lokalizovaný do katastra obce Kručov). Len všeobecne do mladšej doby kamennej sú určené nevýrazné nálezy štiepanej kamennej

[1] *Za informáciu ďakujem R. Hrižovi.*

industrie z radiolaritu, obsidiánu, rohovca a jadra z ílovca, nájdené v katastri Miňoviec. Kamennú industriu dopĺňal črep, pravdepodobne tiež z obdobia neolitu (Hriž/Vizdal 2000, 52).

Obr. 6. Tokajík. Mohyla v lesnom poraste. Kultúra východoslovenských mohýl.

Výraznejšie archeologické doklady osídlenia stropkovského regiónu nachádzame v závere eneolitu, resp. na začiatku doby bronzovej. Sú spojené s prítomnosťou kultúry východoslovenských mohýl, intenzívne registrovanej v širšej oblasti Nízkych Beskýd (obr. 12; Kotorová-Jenčová 2020).

V samotnom stropkovskom regióne sú štyri mohyly zachytené v Tokajíku (obr. 6; Budinský-Krička 1967, 313), kde nadväzujú na reťaz násypov od Holčíkoviec, Rafajoviec a Ďapaloviec, tri mohyly sú známe v Bžanoch (Budinský-Krička 1967, 306), na ne nadväzujú ďalšie tri mohyly na horskom hrebeni nad obcami Lomné a Ruská Voľa.[2] Menší násyp mohylového charakteru poznáme v katastri Šandala (Gancarski/Lukáč 1996, 62) a rozoraná mohyla bola zistená aj

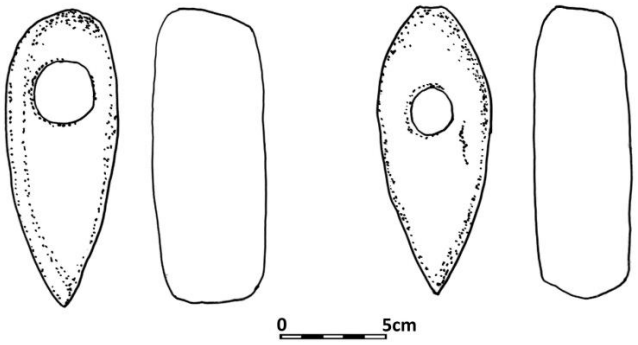

Obr. 7. Stropkov – neznáma poloha v okolí. Sekeromlaty. Kultúra východoslovenských mohýl. Podľa Budinský-Krička 1967.

[2] *Informácia od R. Hriža.*

v katastri obce Turany nad Ondavou (nad cintorínom zaniknutej obce Petejovce)[3].
Popri mohylách sa k uvedenej kultúre hlásia ojedinelé nálezy brúsenej kamennej industrie – štyri sekeromlaty a jedna kamenná sekera. Dva sekeromlaty z neznámej polohy v okolí Stropkova sa našli ešte v roku 1930. Od nálezcu ich získal vtedajší Štátny archeologický ústav v Martine. Poznáme ich iba z kresby a popisu V. Budinského-Kričku (1967, 323, tab. XXVIII: 2; XXVII: 5). Jeden zo sekeromlatov zo zelenkavosivého trachytu má pozdĺžny prierez so zaobleným obuchom, druhý je z hnedej bridlice, má približne päťuholníkový tvar a kužeľovitý, tupo zakončený, hore i dolu slabo hranený obuch (obr. 7).

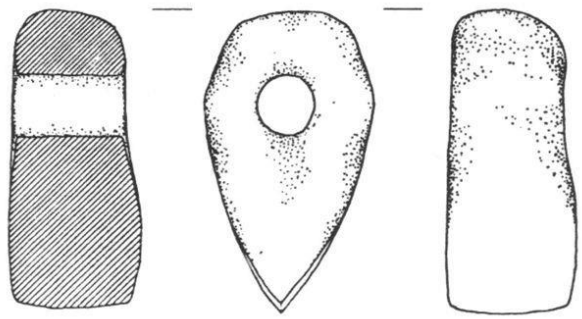

Obr. 8. Potôčky. Sekeromlat. Kultúra východoslovenských mohýl.

zúženým a sploštenym kruhovým tylom. Na ostrí sú sledované stopy pracovného opotrebovania a podobne ako na okraji otvoru na násadu tiež sekundárne poškodenie (Kotorová-Jenčová 2013; 2020, tab. IV: 7).
Brúsená kamenná sekera pochádza z Mrázoviec (obr. 10). Našla sa v r. 2009 pri výskume stredovekého osídlenia na polohe Hradzisko v sprievode črepov so stopami šnúrovej výzdoby a štiepanou industriou. Sekera má lichobežníkový tvar, mierne vejárovite rozšírené ostrie, pôvodne rovný tyl a na povrchu početné stopy druhotného poškodenia. Nález sekerky je

Tretí sekeromlat sa našiel v r. 1986 na južnom okraji obce Potôčky, na polohe zvanej Úboč (obr. 8). Sekeromlat z granorioditu má jednostranne rozšírené, dokonale vybrúsené ostrie a zúžený, sploštený tyl, na ktorom sú badateľné stopy po opotrebovaní (Jenčová/Vateha 1995; Kotorová-Jenčová 2020, tab. IV: 6).
Posledným doteraz známym kamenným sekeromlatom z regiónu je nález z Vyšného Hrabovca (obr. 9). Našiel sa náhodne v r. 1988 na polohe Bartkov hon. Je to profilovaný sekeromlat z granitu, resp. z ruly jemnozrnej s dokonale prevŕtaným, mierne zošikmeným a zúženým otvorom, s mierne rozšíreným ostrím a odsadeným, výrazne

Obr. 9. Vyšný Hrabovec. Sekeromlat. Kultúra východoslovenských mohýl.

[3] *Za informáciu ďakujem R. Hrižovi.*

Obr. 10. Mrázovce. Brúsená sekera. Kultúra východoslovenských mohýl.

Databázu stôp osídlenia v neskorej dobe kamennej rozširujú skromné nálezy štiepanej kamennej industrie z katastra Stropkova a Vojtoviec, kde sa pri slovensko-poľskom prieskume objavili aj črepy kultúry východoslovenských mohýl a črep kultúry lievikovitých pohárov (Gancarski/Lukáč 1996, 62 – 63). Eneolitickú obsidiánovú štiepanú industriu - nástroje a jadro - uvádza R. Hriž z Breznice (obr. 11).

Obr. 11. Breznica. Obsidiánové jadro. Eneolit.

dôležitý najmä preto, že pochádza z výskumu a možno ho dať do širšieho interpretačného kontextu, i keď z terénnej situácie a sekundárnej polohy nálezov nemožno určiť, či ide o výbavu zničenej mohyly alebo azda o výnimočný sídliskový nález (Kotorová-Jenčová/Malinková 2013; Kotorová-Jenčová 2020, tab. IV: 3).

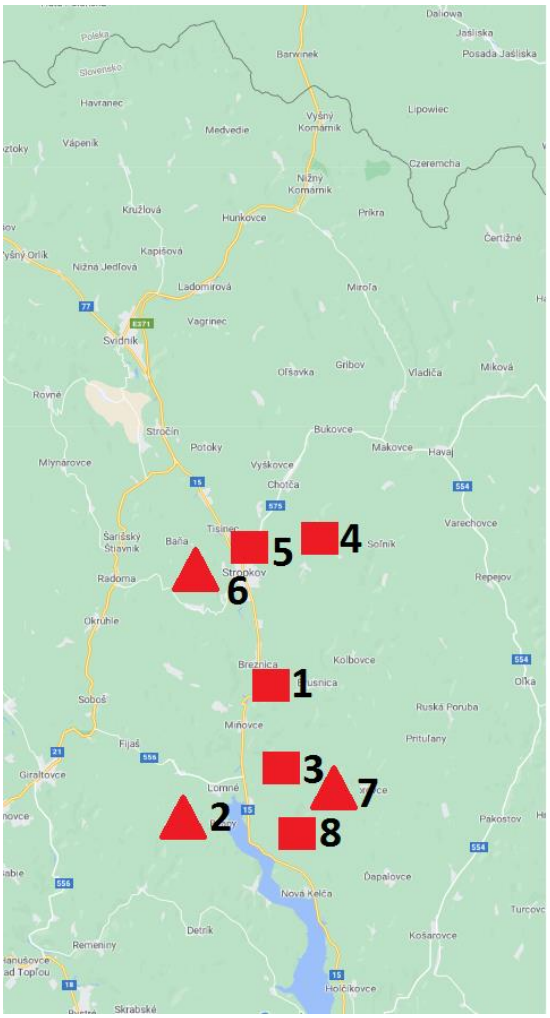

Obr. 12. Stopy osídlenia stropkovského regiónu v eneolite (štvorec – kamenná industria, keramika; trojuholník – mohyla).
1. Breznica, 2. Bžany, 3. Mrázovce,
4. Potôčky 5. Stropkov-Sitník, 6. Šandal,
7. Turany n. O., 8. Vyšný Hrabovec.

Z doterajších poznatkov vyplýva, že stropkovský región po pomerne silnom zásahu kultúrou východoslovenských mohýl nebol v staršej dobe bronzovej výraznejšie osídlený. Ani nálezy z mladších úsekov doby bronzovej neposkytujú dostatočnú oporu pre jednoznačné chronologické a kultúrne zaradenie

(obr. 13). Zrejme pilinskej kultúre možno pripísať osídlenie na hranici intravilánu a extravilánu Stropkova-Sitníka, kde Ing. M. Vateha zozbieral niekoľko stoviek drobných, nevýrazných črepov (Jenčová/Vateha 1998), i keď J. Gancarski nevylučuje ani vzťah k otomanskej kultúre (Gancarski/Lukáč 1996, 62 – 63). Na polohe boli zreteľné stopy zahĺbených objektov. V r. 2006 – 2007 sa tu vďaka agentúre Krajina M. Kneža v spolupráci s vtedajším Vlastivedným múzeom v Hanušovciach n. T. uskutočnil archeologický výskum. Skupiny anglických archeológov, študentov a dobrovoľníkov preskúmali svah východne od obce georadarom, čo však neprinieslo očakávané výsledky. Pri sondáži sa následne zistilo len dno sídliskovej jamy s minimálnym počtom nálezov, ktoré neumožňujú jednoznačné kultúrne určenie (Kotorová-Jenčová 2009b). Podľa slabej kultúrnej vrstvy, z väčšej časti zničenej kultiváciou, sa zdá, že išlo o krátkodobé osídlenie, čo by poukazovalo na prospektorov alebo krátkodobú zastávku migrujúcej skupiny ľudí (obr. 14).

Ďalšie nálezy z doby bronzovej sa v stropkovskom regióne našli na hrebeni medzi obcami Vojtovce, Stropkov, Korunková a Potôčky. Fragmenty nevýraznej keramiky sú len rámcovo zaradené do mladšej až neskorej doby bronzovej. Jeden z črepov prisúdili autori prieskumu J. Gancarski a G. Lukáč pilinskej kultúre. Fragmentárna mladobronzová keramika, patriaca najpravdepodobnejšie kultúre Gáva, sa našla na dvoch polohách v chotári Breznice na ľavom brehu Ondavy (Gancarski/Lukáč 1996, 62) a v chotári Chotče, kde sa pri povrchovej prospekcii získalo niekoľko nevýrazných črepov bez výzdoby, z tiel stredne hrubých až hrubých nádob čiernej, sivočiernej a hnedej farby s prímesou kamienkov (Hriž/ Vizdal 2002b, 69, obr. 43: 2,4 -10).

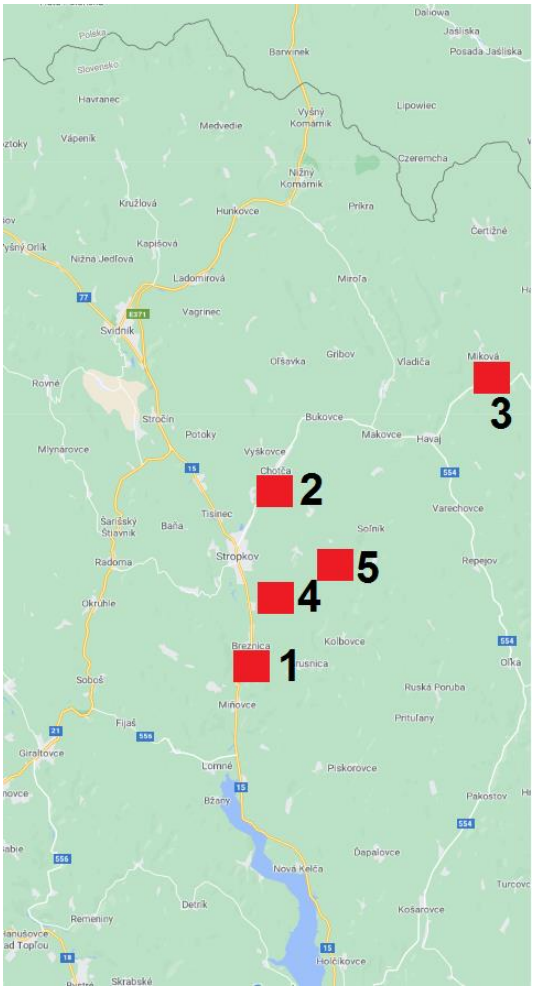

Obr. 13. Stopy osídlenia stropkovského regiónu v dobe bronzovej. 1.Breznica, 2. Chotča, 3. Malá Poľana, 4. Stropkov-Sitník, 5. hrebeň medzi chotármi obcí Vojtovce, Stropkov, Korunková a Potôčky.

Obr. 14. Stropkov-Sitník. Sídlisková jama pilinskej(?) kultúry.

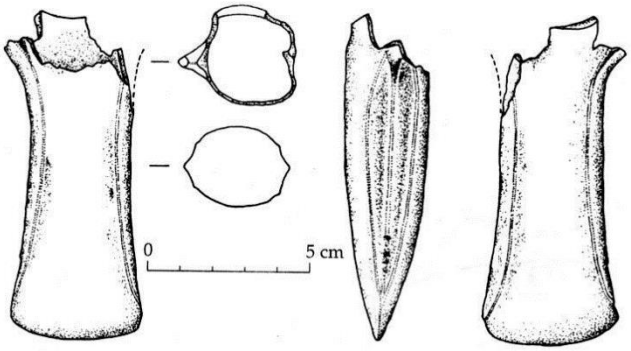

Obr. 15. Breznica. Bronzová sekerka s tuľajkou. Mladšia doba bronzová. Kresba a foto: R. Hriž.

Do súvisu s pilinskou, prípadne s gávskou kultúrou možno dať aj nepočetné nálezy bronzových predmetov z okolia Stropkova. Tieto sa zachytili na už spomenutých lokalitách – v Breznici a v Chotči. V Breznici, na polohe označenej ako Studničná hora VII, sa pri prieskume našla bronzová sekerka s tuľajkou (obr. 15; Hriž/Vizdal 2002a). Aj keď nepoznáme ako bolo vykrojené ústie, pravdepodobne patrí k sekerkám východokarpatského typu (Novotná 1970, 73 nn), ktoré majú početné analógie aj na blízkom území Ukrajiny (typ 1, variant B podľa Kobaľ 2000, 39 – 40), kde sú kladené do horizontu Lazy I (HaA1),synchronizovanom s horizontom Martnček/Bodrog/Kurd (Kobaľ 2000, 15). Bronzové sekerky sú v slovenskom Potisí druhým najpočetnejším predstaviteľom pracovných nástrojov. Najčastejšie sú ojedinelými nálezmi alebo sú súčasťou depotov (Kotorová-Jenčová 2006, 110).

Obr. 16. Chotča. Časť okuliarovitého závesku. Mladšia doba bronzová.

Ďalší bronzový nález zo stropkovského regiónu – zlomok závesku, nájdený v Chotči pri bagrovaní štrku v riečisku Chotčianky – poukazuje viac na prostredie lužickej kultúry. Ide o ružicu so špirálovite stočenou strednou časťou. Ružicu tvorí 9 vinutí a strednú časť 3 závity. Je to časť okuliarovitého závesku (obr. 16; Kotorová-

Obr. 17. Chotča. Bronzové pukličky Mladšia - neskorá doba bronzová. Foto: R. Hriž.

Jenčová 2009a). Chotčiansky nález typologicky patrí k starším záveskom tohto typu ozdôb, radeným do mladšej doby bronzovej s ťažiskom výskytu v BD-HaA1.
Datovanie štyroch malých plochých pukličiek, nájdených tiež v Chotči (obr. 17), na mieste nálezu keramických črepov z mladšej a neskorej doby bronzovej (gávska kultúra?), nie je jednoznačné. Nezdobené pukličky, zrejme súčasť ozdoby konského postroja, sú priebežným tvarom bez akejkoľvek chronologickej priekaznosti. Iba v kontexte s črepmi ich rámcovo kladieme do mladšej až neskorej doby bronzovej (Hriž/Vizdal 2002b).
Pri bronzových nálezoch zo stropkovského regiónu treba ešte spomenúť starý nález z Malej Poľany, publikovaný J. Pasternakom (1928). „Hladké otvorené a iné bronzové kruhy“ sa našli pri prameni Chotčianky.

Vývoj osídlenia stropkovského regiónu v ďalšom období zostáva pomerne neznámy. R. Hriž síce uvádza halštatskú (?) keramiku z Breznice, J. Gancarský a G. Lukláč sa zmieňujú o keramike z doby bronzovej a halštatskej z Vojtoviec (Gancarski/Lukáč 1996, 63), ale ide iba o hypotetické zaradenie nevýrazných črepov. Ani predpokladané malé halštatské hradisko na polohe Hrádok v katastri Mrázoviec sa výskumom nepotvrdilo. V slovenskej časti horného Potisia sledujeme kontinuálne prežívanie kultúrneho prejavu záveru doby bronzovej do staršej fázy doby halštatskej (Kotorová-Jenčová, v tlači), preto z nevýrazného, zberom získaného keramického materiálu chronologické závery nie sú možné. Dobu laténsku nateraz v regióne nemáme zastúpenú žiadnym nálezom. Donedávna sa neevidovalo ani osídlenie z doby rímskej. Vďaka prieskumom R. Hriža poznáme sivú keramiku z doby rímskej z Breznice (obr. 18).

Obr.18. Breznica. Fragmenty sivej keramiky. Doba rímska. Foto: R. Hriž.

V stropkovskom regióne nemáme zatiaľ archeologické doklady ani z obdobia sťahovania národov, ani z včasného stredoveku. Lingvistické indície však naznačujú, že tu slovanské osídlenie muselo byť už v predveľkomoravskom období. Názvy obcí ako sú Turany či Bžany (*božany, božište*) poukazujú na predkresťanské obdobie ich vzniku. Žiaľ, ani jediný črep z uvedeného obdobia, ktorý by rukolapne dosvedčoval osídlenie, sa v týchto katastroch, ale ani nikde inde v regióne nenašiel. Azda sú tieto sídliská nepretržite na tom istom mieste, čím sú stopy staršieho osídlenia zničené či neprístupné.

Archeologické výskumy niekdajšieho Vlastivedného múzea v Hanušovciach n. Topľou na dvoch lokalitách – v Mrázovciach a v Stropkove – priniesli dôležité informácie o situácii v regióne v neskorom stredoveku a včasnom novoveku. Poloha Hrádok v katastri Mrázoviec je neveľkým kopcom nad ľavým brehom Ondavy (kóta 286). Temeno kopca tvorí rovnú plošinu s oválnym pôdorysom (50 x 13 m), dlhšou osou orientovanou Z – V. Výskum sa tu realizoval v rokoch 2004 – 5, 2009 vďaka iniciatíve Ing. M. Kneža a jeho agentúry Krajina. Hlavným cieľom výskumu bola snaha o potvrdenie alebo vyvrátenie predpokladu historika J. Beňka

(1985, 246 – 247), ktorý na toto miesto situoval zaniknuté centrum panstva Modré pole. Panstvo malo byť súvislým územím vo východnej časti doliny strednej Ondavy s dedinami Stročín, eponymným Modrým Poľom, Veľkou a Malou Domašou, Ohradzanami a inými dedinami. Dedina Lomné leží pred dedinou Modré Pole .

Obr. 19. Mrázovce. Poloha Hrádok (Hradzisko). Stredoveká fortifikácia.

Výskum v r. 2004 sa zameral na impozantný systém valov na západnej a priekopu na severnej strane. Zistila sa minimálne dvojfázová úprava valov v krátkom časovom úseku (obr. 20; Kotorová-Jenčová/Hopwood 2006).

Obr. 20. Mrázovce. Poloha Hrádok. Výskum v r. 2004. Rez valom na západnej strane.

Obr. 21. Mrázovce. Poloha Hrádok. Výskum v r. 2005. Plošina na vrchole.

Pokračujúci výskum v roku 2005 prebiehal priamo na plošine hrádku, kde sa zistila plytká kultúrna vrstva, pod ktorou bolo skalnaté podložie (obr. 21). Našli sa tu viaceré viacvrstvové ohniská a nedešifrovaný systém kolových jamiek (Kotorová-Jenčová/Grant 2007).
V r. 2009 sa čiastočne preskúmala priekopa na južnej strane, kde sa popri stredovekej keramike našla aj eneolitická brúsená sekera (obr. 10) a črepy so šnúrovou výzdobou.

Obr. 22. Mrázovce. Poloha Hrádok. Výskum v r. 2009. Rez fortifikačným systémom na južnej strane.

V súbore stredovekých nálezov dominovala kuchynská a stolová keramika (najpočetnejšie hrncovité tvary), výnimočne sa objavila technická keramika (vrátane glazovanej), medzi kovovými predmetmi zaujal rybársky háčik, kľúče, hroty do kuše, pracka, podkova. Najpočetnejšie boli kované klince, niektoré so zachovanými štvorhrannými hlavičkami (obr. 23; 24; Kotorová-Jenčová/Malinková 2009).
Hlavným rezultátom výskumu je, že polohu nemožno stotožňovať s centrom panstva Modré pole. Materiál nájdený na Hrádku počas troch sezón nie je možné zaradiť pred druhú tretinu 15. storočia. Tento výsledok korešponduje s poznatkami, získanými už pri prieskume M. Slivku a A. Vallašeka (1991, 45, 166). Hrad Kekmezeu však na začiatku 15. stor. už nejestvoval, existuje iba zmienka z r. 1408 o drevenom „fortalicu“. Výskum potvrdil osídlenie polohy až o dve – tri desaťročia neskôr. S najväčšou pravdepodobnosťou ide bratrícku pevnôstku.

Obr. 23. Mrázovce. Poloha Hrádok. Výber materiálu.

Obr. 24 Mrázovce. Poloha Hrádok. Výber materiálu. 1 – 7 keramika, 8 – kosť, 9 – 14 - železo.

Doteraz najproduktívnejšou archeologickou lokalitou v regióne je Stropkovský hrad. Výskum sa tu realizoval ako záchranná aktivita v r. 2006 – 2007 potom, čo sa pri zemných prácach južne od kaštieľa, poslednej nadzemnej profánnej stavbe zachovanej z hradného areálu (spolu so sakrálnou stavbou – dnešným farským kostolom Najsv. Tela Kristovho) narušil zaklenutý suterén. Pravdepodobne to bola menšia ľadovňa alebo odpadová šachta (obr. 25). Priniesla početný mobiliár datovateľný od 16. po prelom 17/18. storočia (obr. 28). Práce sa rozšírili na identifikáciu ďalších hradných súčastí, zachytili z veľkej časti dispozíciu JV veže, vstupný koridor do areálu, časť južného a východného hradného múru, objekt so sekundárne použitými gotickými kamennými článkami a ďalšiu malú šachtu pod oporným múrom na dnešnom SZ nároží kaštieľa (obr. 26; 29). Výskum nielenže overil (a v detailoch korigoval) dispozíciu hradu zachytenú na archívnom materiáli z r. 1767 (obr. 31), ale priniesol aj bohatý mobiliár (obr. 27, 28, 30), vypovedajúci o úrovni života na Stropkovskom hrade v čase jeho najväčšieho rozkvetu, kedy ho spolu s celým panstvom vlastnil významný uhorský rod Peteovcov

Obr. 25. Stropkov – Hrad. Narušený suterén a základy hradných múrov.

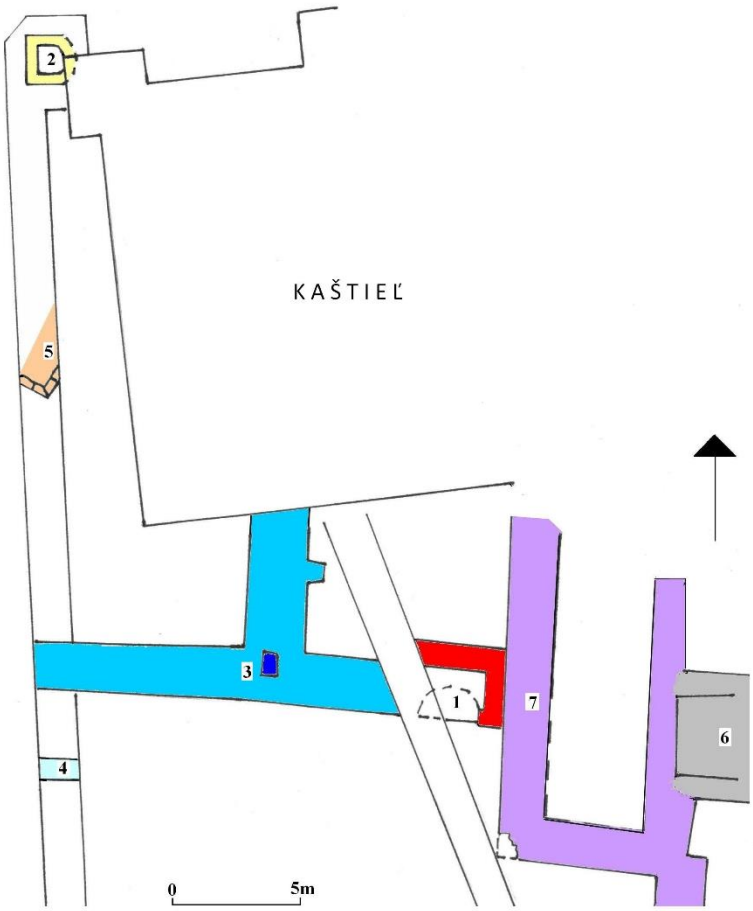

Obr. 26. Stropkov – Hrad. Výskum v r. 2006.

Obr. 27. Stropkov – Hrad. Sklenený pohár.

Obr. 28. Stropkov – Hrad. Výber materiálu.

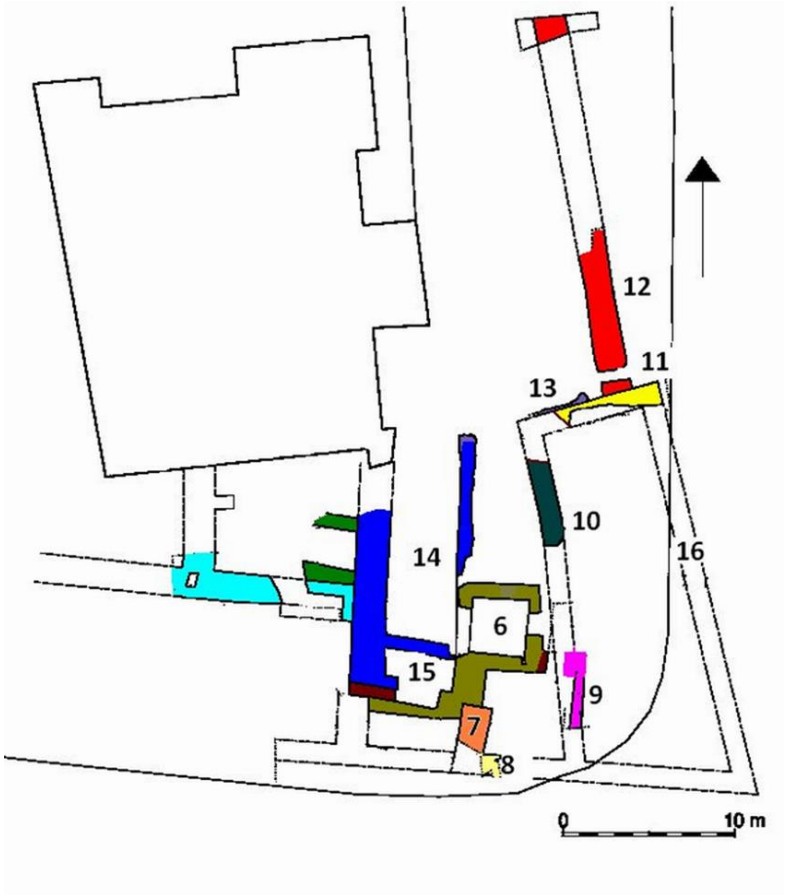

Obr. 29. Stropkov – Hrad. Výskum v r. 2007.

Obr. 30. Stropkov – Hrad. Sklenené fragmenty

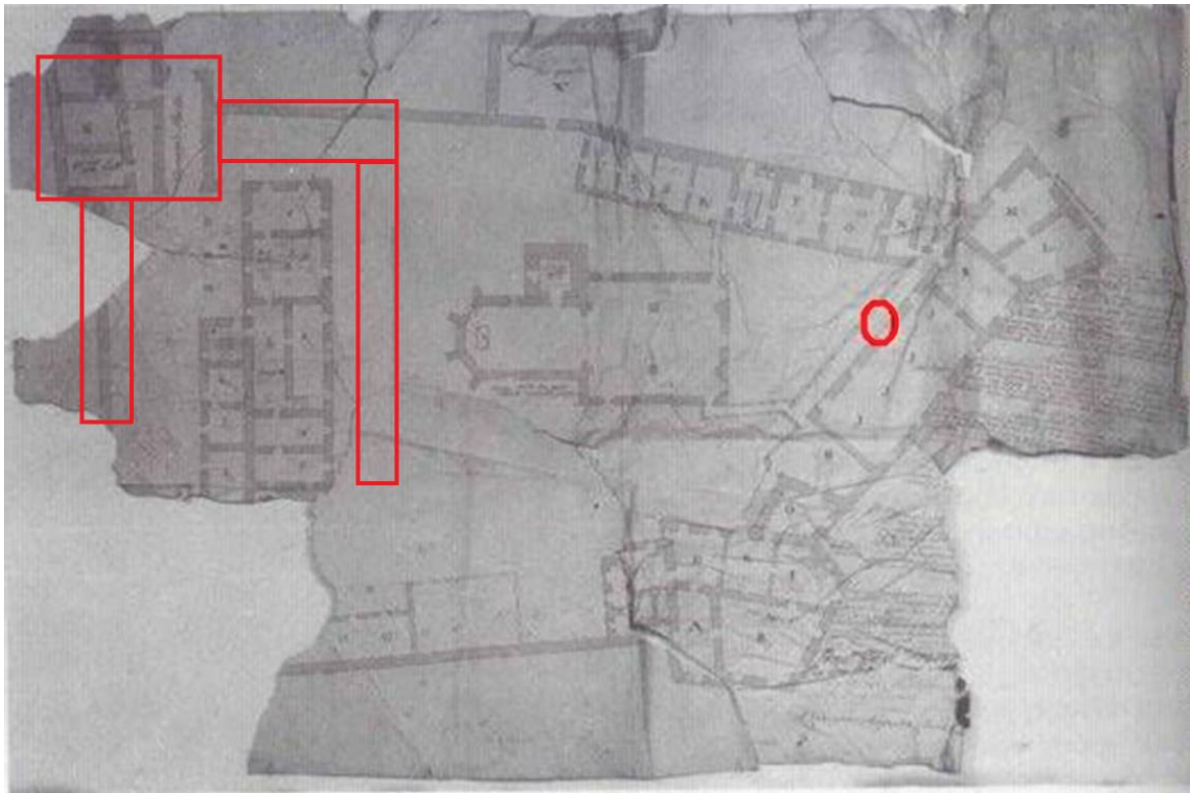

Obr. 31. Stropkov – Hrad. Pôdorys z r. 1767. Obdĺžniky – výskum v r. 2006-7, ovál – výskum v r. 2015.

Stropkovského hradu sa dotkol aj krátkodobý a plošne veľmi obmedzený výskum v r. 2015 západne od kostola, kde sa zachytil fragment hradného múru a v sekundárnej polohe mobiliár, datovateľný podobne ako materiál z južnej a východnej časti areálu (obr. 32; Kotorová-Jenčová, v tlači 2).V čase seminára 28 stretnutie archeológov práve prebiehal zisťovací výskum v severnej línii hradného opevnenia, vrátane priestoru oboch veží – severozápadnej a severovýchodnej (výskum M. Comissa).

Ako sme uviedli v úvode, región Stropkova nepatrí k archeologicky najbohatším. Práve preto je výzvou pre ďalšie bádanie, aby sa sústavne doplňovalo aj toto miesto na archeologickej mape Slovenska a aby sa obraz osídlenia Nízkych Beskýd a povodia Ondavy stával čím ďalej tým viac plastickým a reálnym. Predložený príspevok je iba prvotným náčrtom tohto obrazu.

PhDr. Mária Kotorová-Jenčová, PhD.
Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov
kotorova.m@gmail.com

Obr. 32. Stropkov – Hrad. Výskum v r. 2015. Výber materiálu.

Literatúra:

Beňko 1985 - J. Beňko: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985.

Budinský-Krička 1967 - V. Budinský-Krička: Východoslovenské mohyly. *Slov. archeol. 15*, 277 – 388.

Gancarski/Lukáč 1996 - J. Gancarski/G. Lukáč: Povrchové prieskumy v južnom predpolí Duklianskeho priesmyku, *AVANS v roku 1994*, Nitra 1996, 61 – 63.

Hriž/Vizdal 2000 – R. Hriž/M. Vizdal: Z výsledkov prospekcie na hornom toku Ondavy. *AVANS v roku 1999*, Nitra 2000, 52.

Hriž/Vizdal 2002a – R. Hriž/M. Vizdal: Bronzový nález z Breznice. *AVANS v roku 2001*, Nitra 2002, 69 – 70.

Hriž/Vizdal 2002b – R. Hriž/M. Vizdal: Sídliskové (?) nálezy z doby bronzovej v Chotči. *AVANS v roku 2001*, Nitra 2002, 68 – 69.

Jenčová/Vateha 1995 – M. Jenčová/M. Vateha: Brúsený sekeromlat z Potôčkov. *AVANS v roku 1993*, Nitra 1995, 75.

Jenčová/Vateha 1998 – M. Jenčová/M. Vateha: Nálezy z doby bronzovej a stredoveku zo Stropkova. *AVANS v roku 1996*, Nitra 1998, 91– 92.

Kobaľ 2000 – J. V. Kobaľ: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine). PBF XX, 4. Stuttgart 2000.

Kotorová-Jenčová 2006 – M. Kotorová-Jenčová: Popolnicové polia v slovenskom hornom Potisí. Rkp. Dizertačná práca. Nitra 2006.

Kotorová-Jenčová 2009a – M. Kotorová-Jenčová: Náhodný nález bronzového závesku v Chotči. *AVANS v roku 2007*, Nitra 2009, 114 – 115.

Kotorová-Jenčová 2009b – M. Kotorová-Jenčová: Výskum v Stropkove-Sitníku. *AVANS v roku 2007*, Nitra 2009, 115.

Kotorová-Jenčová 2013a - M. Kotorová-Jenčová: Náhodný nález kamenného sekeromlatu z Vyšného Hrabovca. *AVANS v roku 2009*, Nitra 2013, 119.

Kotorová-Jenčová 2013b – M. Kotorová-Jenčová: Výskum Stropkovského hradu. In: *Východoslovenský pravek 10*. Košice 2013, 267 –279.

Kotorová-Jenčová 2020 – M. Kotorová-Jenčová: Osídlenie povodia Ondavy a Tople (regióny Vranov n. Topľou a Stropkov) v mladšej a neskorej dobe kamennej. In: J. Gancarski (ed.): *Epoka kamienia w Karpatach*. Krosno 2020, 285 – 328.

Kotorová-Jenčová v tlači – M. Kotorová-Jenčová: Nížinné sídliská záveru doby bronzovej v slovenskom hornom Potisí (na príklade sídlisk v Nižnom Hrušove a vo Vlači, okr. Vranov nad Topľou). In: J. Gancarski (ed.): Epoka brązu w Karpatach. Krosno (v tlači).

Kotorová-Jenčová v tlači 2 – M. Kotorová-Jenčová: Nové nálezy zo Stropkovského hradu. *AVANS v roku 2015* (v tlači).

Kotorová-Jenčová/Hopwood 2006 – M. Kotorová-Jenčová/Ch. Hopwood: Výskum hrádku v Mrázovciach. *AVANS v roku 2004*, Nitra 2006, 114 – 115.

Kotorová-Jenčová/Grant 2007 – M. Kotorová-Jenčová/C. Grant: Druhá sezóna výskumu hrádku v Mrázovciach. *AVANS v roku 2005*, Nitra 2007, 113 – 114.

Kotorová-Jenčová/Malinková 2013 – M. Kotorová-Jenčová/I. Malinková: Tretia sezóna výskumu hrádku v Mrázovciach, *AVANS v roku 2009*, Nitra 2013, 119 –120.

Novotná 1970 – M. Novotná: Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit. Bratislava 1970.

Pasternak 1928 – J. Pasternak: Ruské Karpaty v archeológii. Praha 1928.

Slivka/Vallašek 1991– M. Slivka/A. Vallašek: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice 1991, 45, 166.

NÁLEZY ZO STROPKOVA ZO SÚKROMNEJ ZBIERKY JÁNA CICHÉHO

Mária Kotorová-Jenčová

Do Krajského múzea v Prešove – pobočky Kaštieľ Stropkov sa na odborné spracovanie dostali archeologické nálezy z pozostalosti Jána Cichého, dlhoročného matičného aktivistu a nadšenca regionálnej histórie. Darom ich získalo Mesto Stropkov ešte v roku 2013. Neveľký súbor obsahuje kuchynskú a stolovú keramiku, zlomky renesančných kachlíc, militáriá a iné železné predmety, sklenené zlomky, fragmenty kože, antropologické a zoologické zvyšky, trosku, tehlovinu a fajky. Predpokladáme, že nálezy boli získané amatérsky pri rôznych zemných prácach, resp. ako je uvedené v darovacej zmluve v rámci projektu Matice slovenskej „Pod stropkovskou turňou“, o ktorom nám nie je nič bližšie známe. Lokalizácia je len všeobecná (ulica, budova) a nálezové okolnosti v lepších prípadoch spočívajú v udaní hĺbky, v ktorej sa artefakty našli. Nálezy, napriek týmto obmedzeniam, znižujúcim ich výpovednú hodnotu, majú význam pre poznanie osídlenia mestečka, kde okrem bohatého súboru zo staršieho novoveku z areálu mestského hradu (Kotorová-Jenčová 2008; 2009; 2013) bol doteraz známy len veľmi skromný iný archeologický materiál.
V príspevku prezentujeme keramiku a sklo, t. j. najzaujímavejšie nálezy z danej zbierky.

Obr. 1. Celé nádoby v zbierke J. Cichého. a- Zámocká ul., b- Hviezdoslavova ul., c- areál bývalej STS.

Jednou z troch (takmer) celých nádob v zbierke J. Cichého je hrniec okrovej farby s jednoduchým, šikmo zrezaným a vyhnutým okrajom (obr. 1c, tab. I: 1), nájdený v areáli bývalej strojno-traktorovej stanice (STS). Hrniec je nateraz zrejme najstarším zachovaným predstaviteľom stredovekého hrnčiarstva z územia Stropkova. Jeho výzdobu tvorí hustá vlnovka na hrdle a ďalšie dve voľnejšie nepravidelné vlnovky na pleciach. Medzi touto archaickou vlnovkovou výzdobou sa nachádzajú štyri obvodové ryhy. Vlnovky na pleciach hrncov ako typický ornament včasnostredovekej keramiky prežívajú hlboko do stredoveku. Stropkovský nález je najpravdepodobnejšie možno zaradiť na prelom 14. a 15. storočia, najneskôr do 1. polovice 15. storočia. Je to obdobie výstavby hradu, kedy panstvo vlastnila rodina Perínskovcov. S hradom a centrom mesta sa viažu ďalšie stredoveké nálezy v zbierke J. Cichého, datovateľné na základe početných analógií (Polla 1962, 111; Uličný 2003, 213, tab. II: 3, 5, 10; 2005, tab. II: 8, 13; III: 1, 3 – 5, 7) do neskorého stredoveku. Lokalizované sú v „záhrade pri kaštieli“ (obr. 2, tab. II: 2) a na Hlavnej a Mlynskej ulici (tab. II: 1, 3, 5, 7). Ide o bežný kuchynský riad so zaobleným zosilneným okrajom a žliabkom na vnútornej strane. Farebná škála črepu sa pohybuje od okrovotehlovej po hnedosivú. Výzdobu predstavujú viacnásobné obvodové ryhy na pleciach nádob. Podobnú profiláciu okraja i výzdobu má menšia miska/šálka, vyhotovená redukčným výpalom, s odlomeným uchom a so žliabkom na vnútornej strane okraja (obr. 1a, tab. I: 7). Nádobka má na pleciach výzdobu v tvare závitnice z dvoch až troch žliabkov. Našla sa na Zámockej ulici a patrila asi k vybaveniu hradnej kuchyne. Honosnejší druh keramiky predstavujú poháre. Spodná časť štíhleho pohára pochádza z polohy Hlavná, resp. Mlynská ulica (tab. I: 4). Iný druh gotického pohára s mierne zvoncovitou nôžkou sa našiel na Cintorínskej ulici (tab. I: 5). Početné analógie sú na Slovensku datované do 14. – 15. storočia (Pola 1962, 115, obr. 96), ale pokračujú aj vo včasnonovovekej fáze (Uličný 2005, 124). Kvalitne vypálenú tehlovočervenú keramiku zastupujú dva črepy z krčahu s výzdobou kolkom a žliabkami na pleciach a na hrdle (obr. 3a, tab. III: 3). Analogicky zdobené krčahy vystupujú v súboroch z neskorého stredoveku (Uličný 2005, tab. II: 2, 3, 5, 6).

Obr. 2. Stropkov. Záhrada pri kaštieli.

Ďalšiu časť materiálu zo zbierky J. Cichého môžeme datovať do staršieho novoveku (16. – 17. storočie). Na Hlavnej, Zámockej a Cintorínskej ulici sa našli črepy tenkostenných hrncov s kolkovanou výzdobou na pleciach nádob (obr. 3b, tab. III: 1, 2). Črepy boli vypálené oxidačne, niektoré boli na vnútornej strane pokryté hnedočervenou polevou, jeden z nich mal aj vonkajší povrch pokrytý zelenou polevou (obr. 4a, tab. IV: 7).

Obr. 3. Stropkov. Ulice Hlavná, Zámocká, Cintorínska.

Obr. 4. Stropkov. Ulice Hlavná, Zámocká, Cintorínska.

Žltá poleva sa objavila aj na vnútornom povrchu črepu misky s uchom (obr. 4d, tab. IV: 5), hnedočervená a žltkavá bola na malom fragmente hrnčeka (obr. 4b, tab. II: 4) a zelenou polevou bol pokrytý vnútorný povrch trojnožky, ktorej zlomok sa našiel na Zámockej ulici (tab. II: 8). Na jednom zlomku okraja hrncovitej nádoby sa vyskytol béžovo maľovaný dekór (obr. 4c, tab. II: 6).

Z technickej keramiky sa našli fragmenty čelných stien kachlíc, najčastejšie s florálnou plastickou výzdobou (obr. 5, tab. V). Výnimočne boli pokryté polevou (obr. 5a,d, tab. V: 6, 8). Našli sa v areáli hradu, s najväčšou pravdepodobnosťou pochádzali zo zariadenia hradných interiérov.

Ďalšou skupinou fragmentárnych predmetov zo zbierky J. Cichého sú úlomky sklenenených nádob (obr. 6, tab. IV: 2, 4, 6, 8). Miestom nálezu bol opäť areál hradu – blízko kaštieľa – keďže práve v panskej domácnosti patrili k dekoračným prvkom stolovania (fragmenty vázy) a k uskladneniu a podávaniu vína a iných nápojov (dná a hrdlá fliaš).

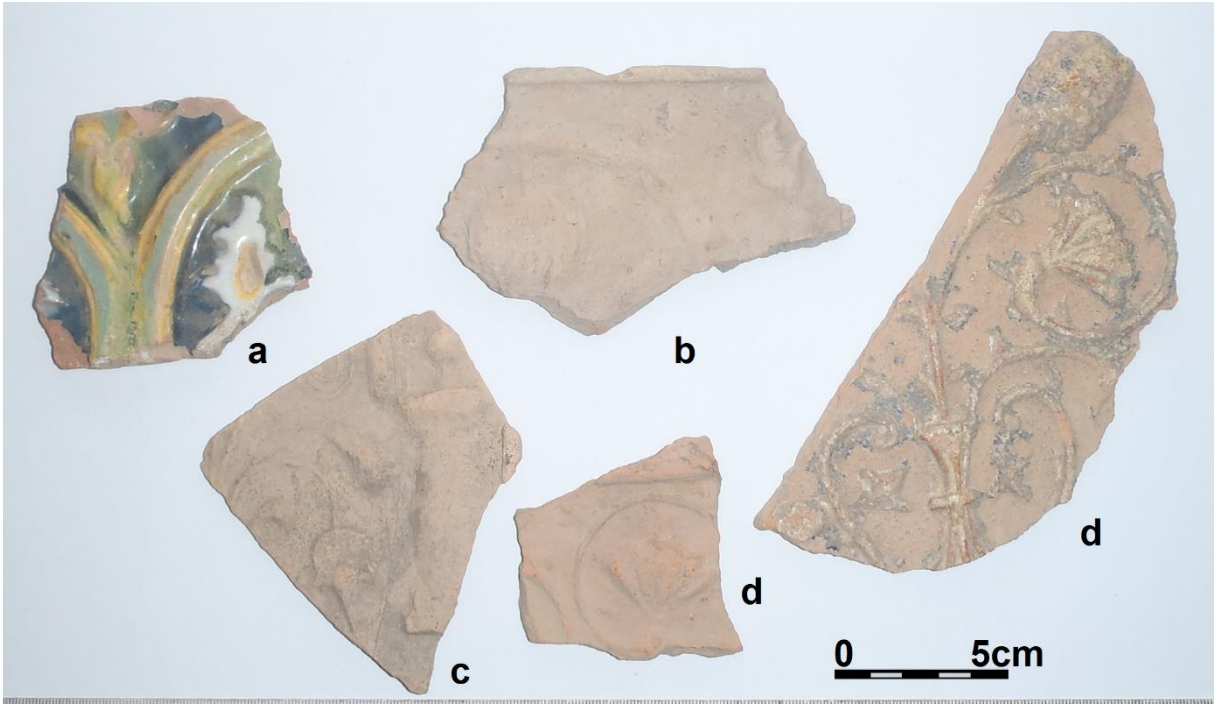

Obr. 5. Stropkov. Areál hradu.

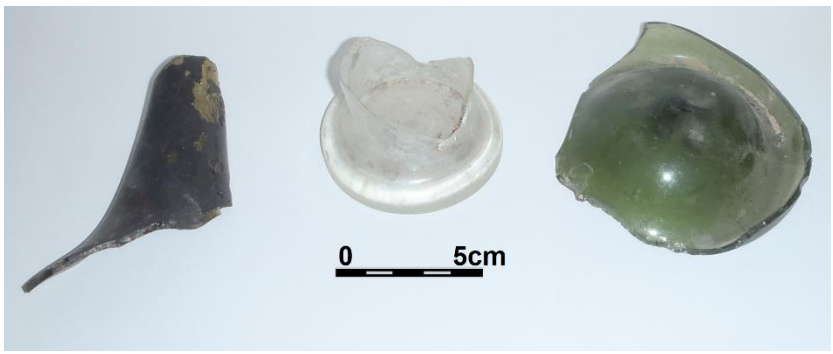

Obr. 6. Stropkov, rôzne polohy. Sklenené fragmenty.

Poslednou skupinou keramických predmetov v zbierke J. Cichého sú fajky. Šesť fajok, resp. ich zlomkov, pochádza z Cintorínskej ulice a okolia riečky Chotčianka a jeden malý fragment krčka fajky z neznámej polohy. Žiadne iné bližšie nálezové okolnosti nie sú uvedené. Všetky exempláre a ich zlomky sú z dvojdielnych fajok, sú hlinené, bez glazúry (obr. 7). Datované sú od 18. po prelom 19. a 20. stor. (Kotorová-Jenčová, v tlači). Fajky sa našli aj pri výskumoch na Stropkovskom hrade a v jeho blízkosti (Kotorová-Jenčová 2013, tab. III: 8). Či sa tento segment v Stropkove mohol aj vyrábať s istotou nevieme. Rozšírené hrnčiarstvo v tejto lokalite takúto možnosť nevylučuje, naopak, skôr podporuje.

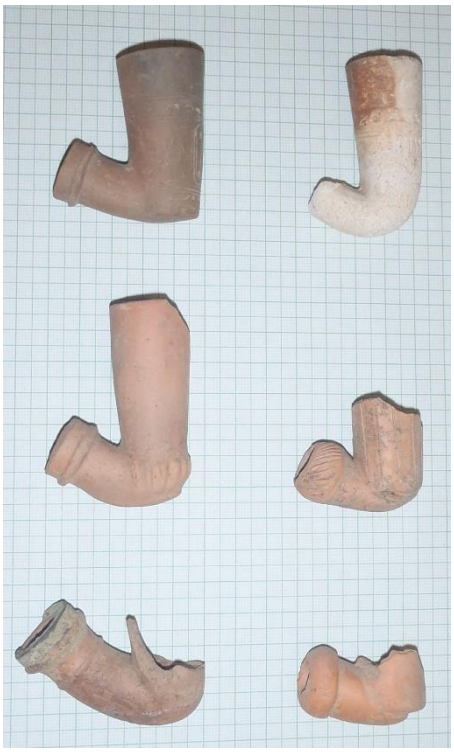

Obr. 7. Stropkov. Ul. Cintorínska, údolie Chotčianky.

Okrem popísaných súčastí obsahuje zbierka J. Cichého aj archeozoologický a antropologický materiál, zlomky kovových (podkovy, podkovičky, klince, skoby) a kúsky kožených predmetov, avšak tieto bez bližšej lokalizácie nemajú veľkú výpovednú hodnotu.

Nálezy, zachránené v zbierke J. Cichého, dopĺňajú mozaiku osídlenia Stropkova v stredoveku a novoveku. Ako ukazuje ich lokalizácia, život sa koncentroval okolo hradného areálu, ďalej na dnešnej Hlavnej, Mlynskej a Cintorínskej ulici. Nálezy strusky, pravdepodobne z pece, na Hrnčiarskej ulici v hĺbke 3m (podľa poznámok J. Cichého) a tiež nálezy keramiky z tejto polohy, dávajú tušiť, že táto ulica nenesie svoje meno náhodou a že tu bola bohatá remeselná činnosť, najmä činnosť hrnčiarov.

PhDr. Mária Kotorová-Jenčová, PhD.
Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov
kotorova.m@gmail.com

Literatúra:

Kotorová-Jenčová 2008 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum Stropkovského hradu. In: *AVANS v roku 2006*. Nitra 2008, 95 – 97.

Kotorová-Jenčová 2009 – M. Kotorová-Jenčová: Sklené fragmenty zo Stropkovského hradu. *Študijné zvesti AÚ SAV* 46, Nitra 2009, 37 – 43, 239.

Kotorová-Jenčová 2013 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum Stropkovského hradu. In: *Východoslovenský pravek 10*. Nitra 2013, 267 –279.

Kotorová-Jenčová, v tlači – M. Kotorová-Jenčová: Nálezy fajok zo Stropkova. In: *AVANS v roku 2018.* Nitra, v tlači

Polla 1962 – B. Polla: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.

Uličný 2003 – M. Uličný: Keramika z hradu Solivar. In: *Východoslovenský pravek 6*, Nitra-Košice 2003, 213 – 217.

Uličný 2005 – M. Uličný: Stredoveká keramika z Kamenického hradu. In: *Východoslovenský pravek 7*, Nitra-Košice 2005, 123 – 129.

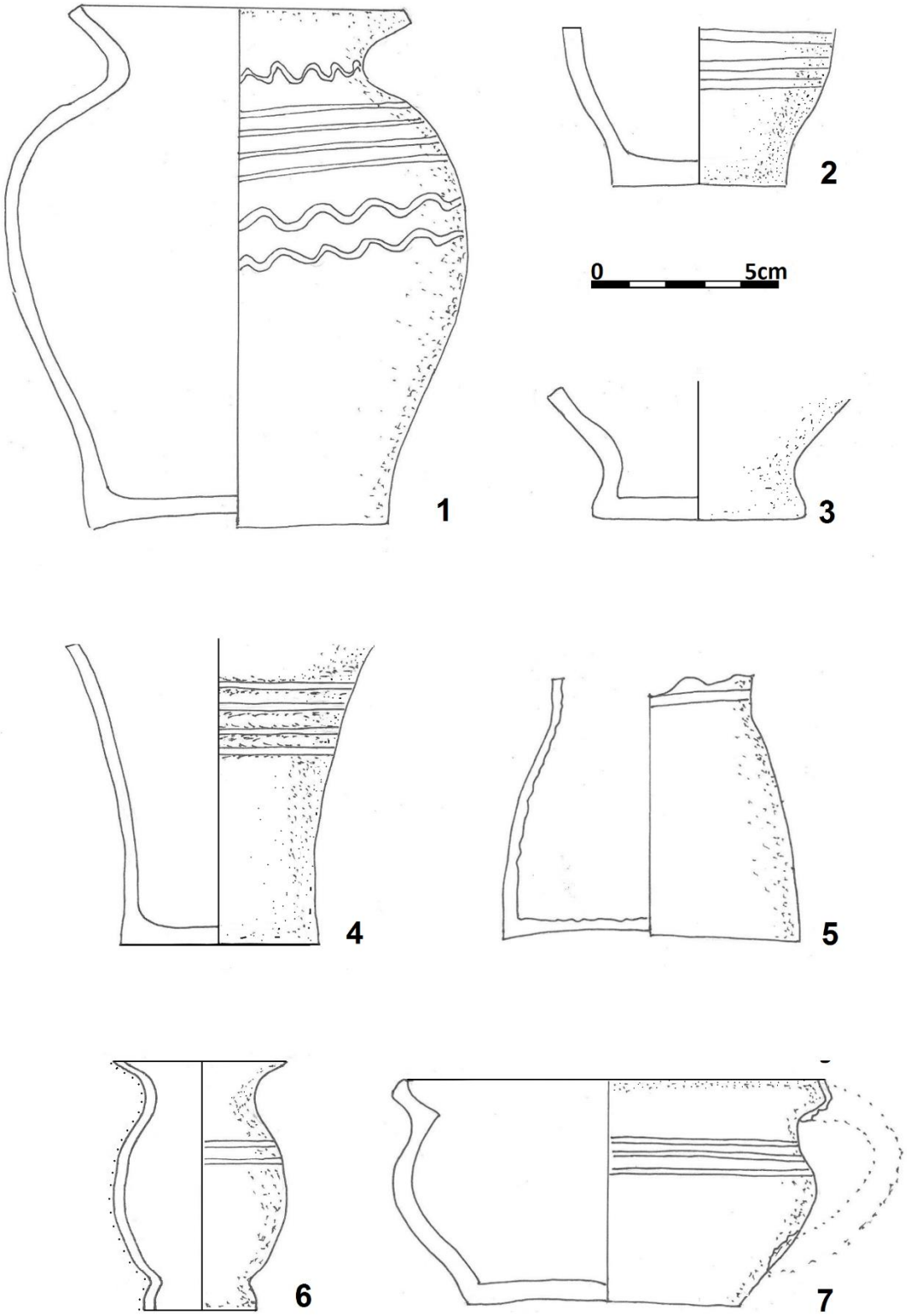

Tab. I. Stropkov. Výber materiálu.

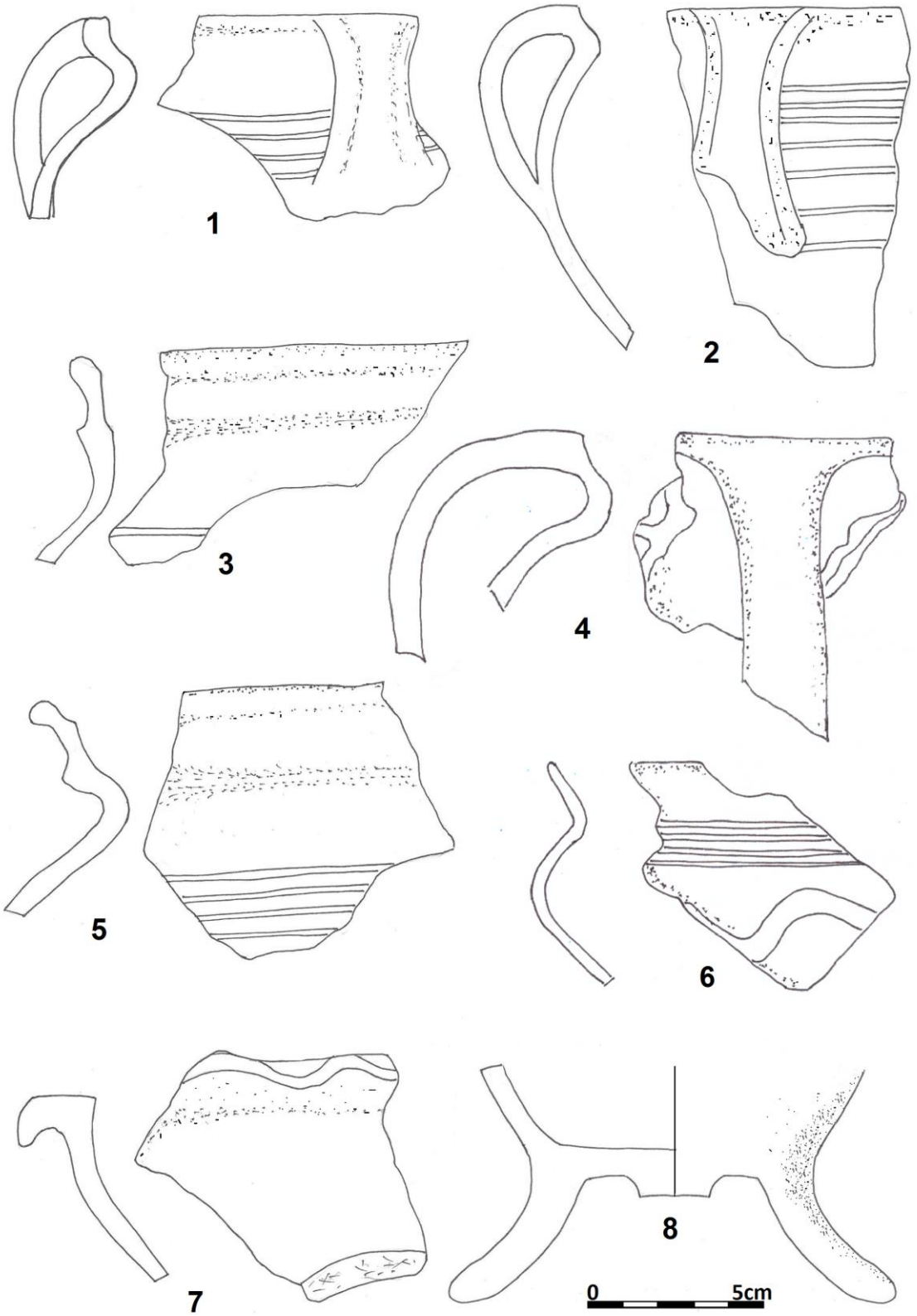

Tab. II. Stropkov. Výber materiálu.

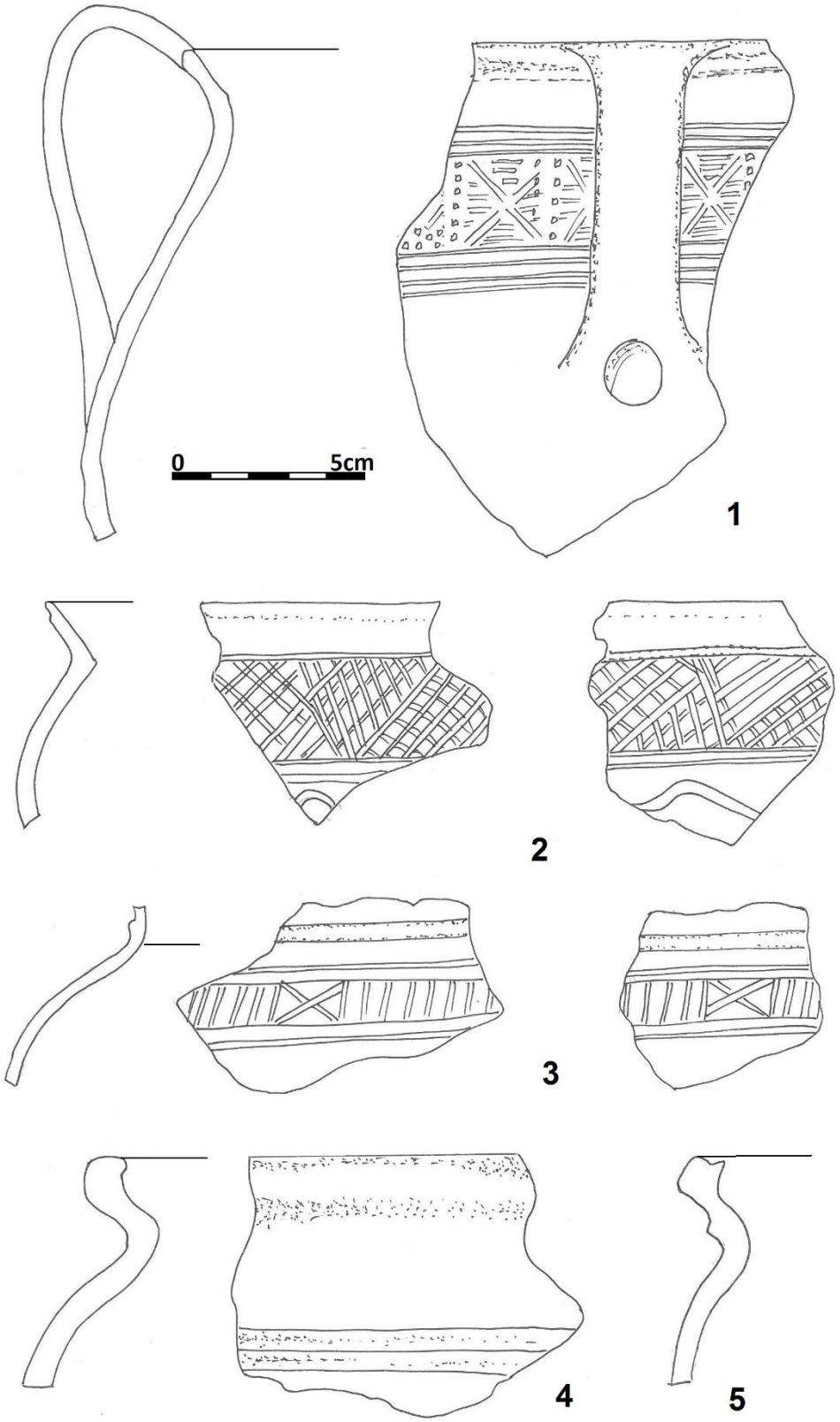

Tab. III. Stropkov. Výber materiálu.

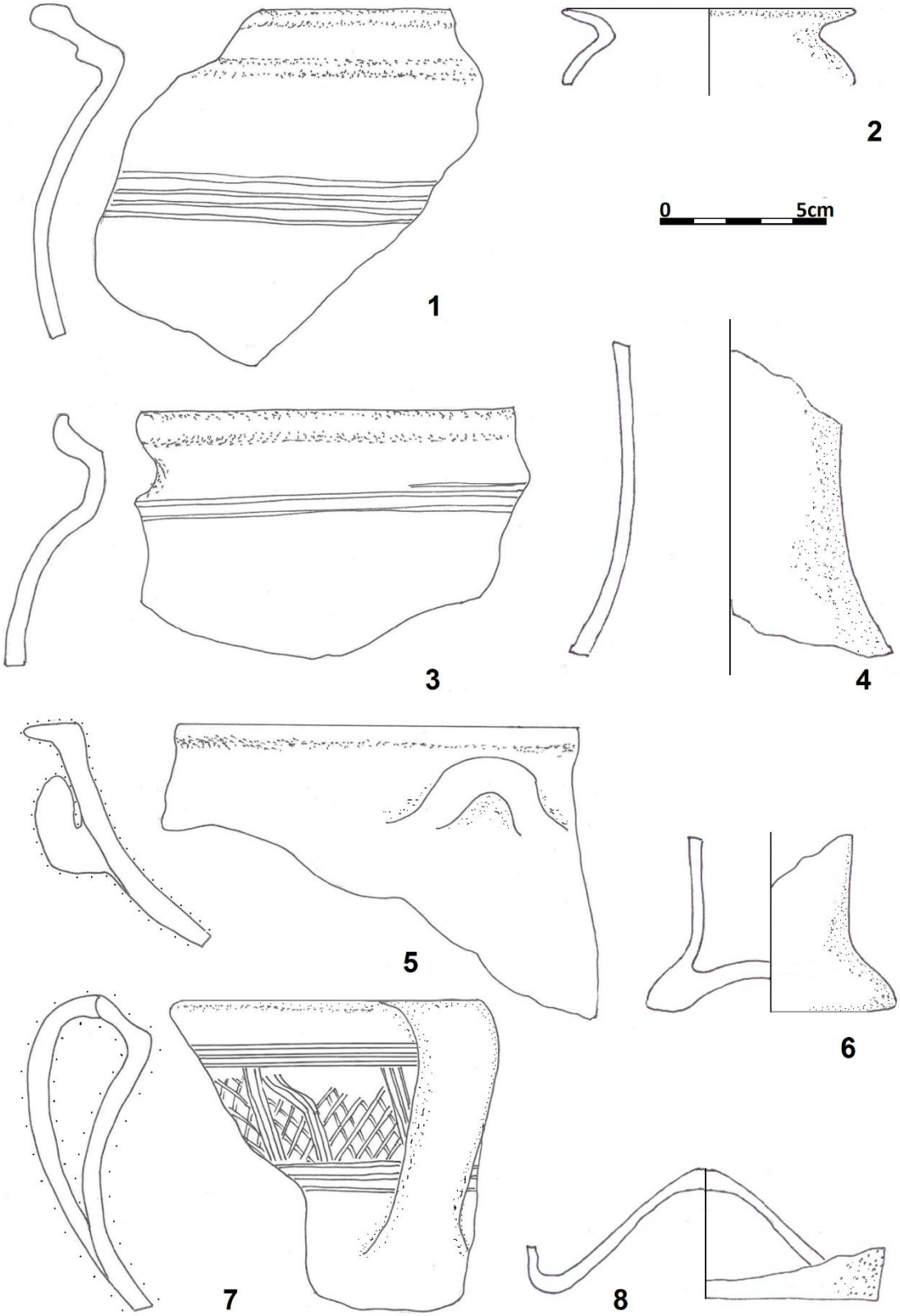

Tab. IV. Stropkov. Výber materiálu. 1, 3, 5, 7 – keramika, 2, 4, 6, 8 – sklo.

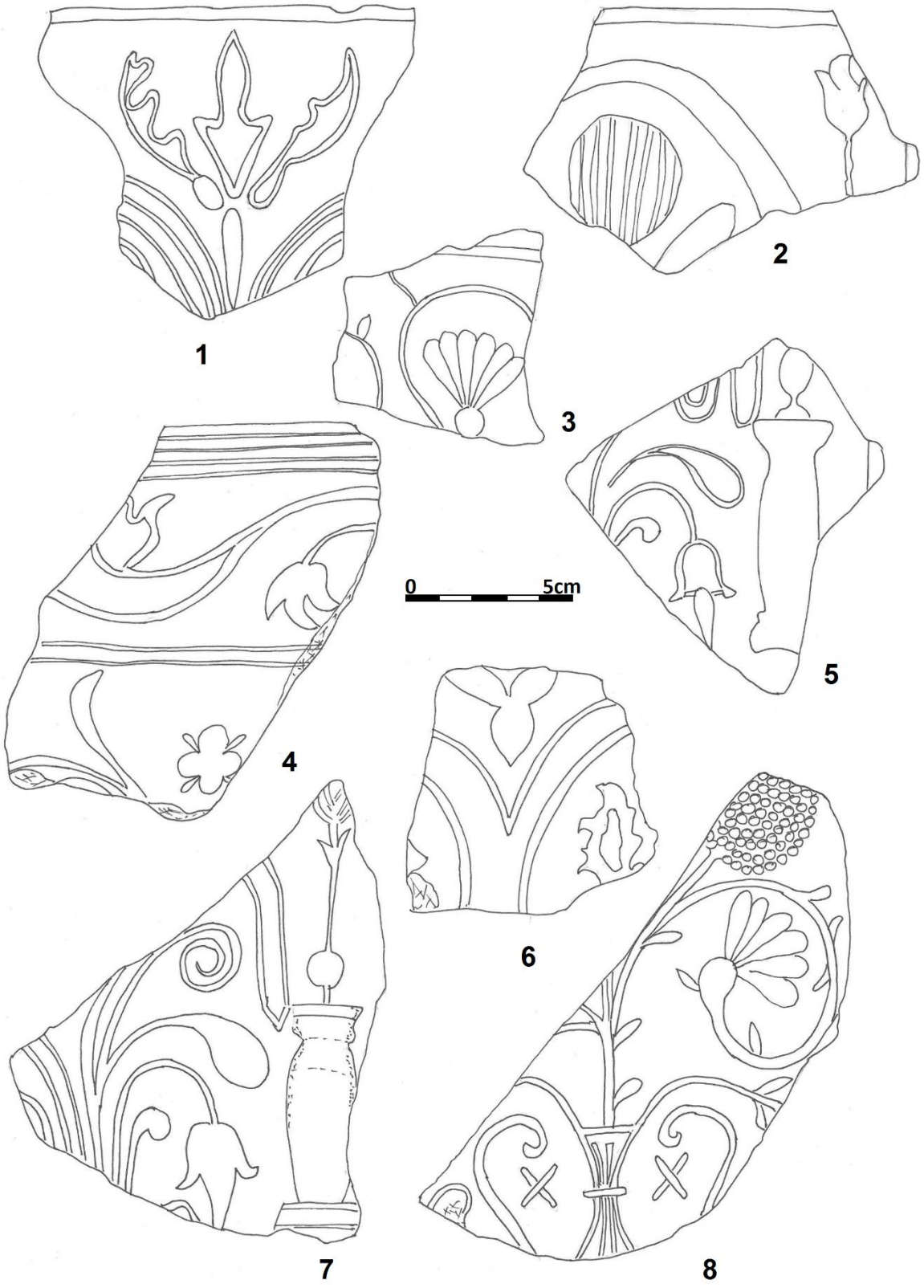

Tab. V. Stropkov. Výber materiálu.

Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV Nitra

Stretnutie východoslovenských archeológov

Zborník príspevkov z 28. stretnutia

Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ Stropkov

13.11.2019

Zostavovateľ Mária Kotorová-Jenčová
Návrh a grafické spracovanie obálky Tlačiareň Akcent s.r.o. Svidník

Publikácia vychádza ako e-book a v nízkom náklade aj v printovej forme.

Tlač Tlačiareň Akcent s.r.o. Svidník
Náklad v printovej forme 35 ks

ISBN 978-80-570-2468-2

Nitra 2020

ISBN 978-80-570-2468-2